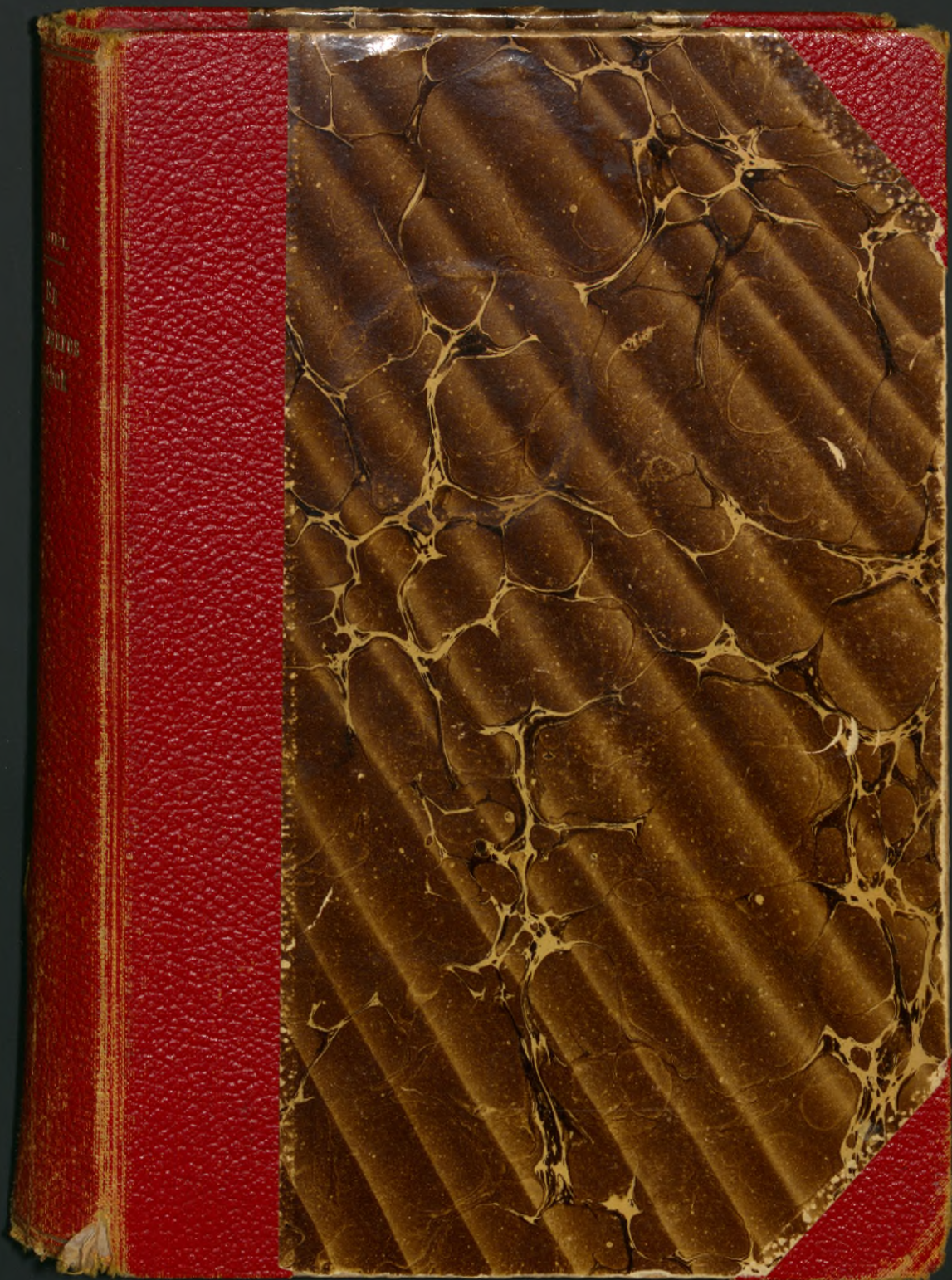

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

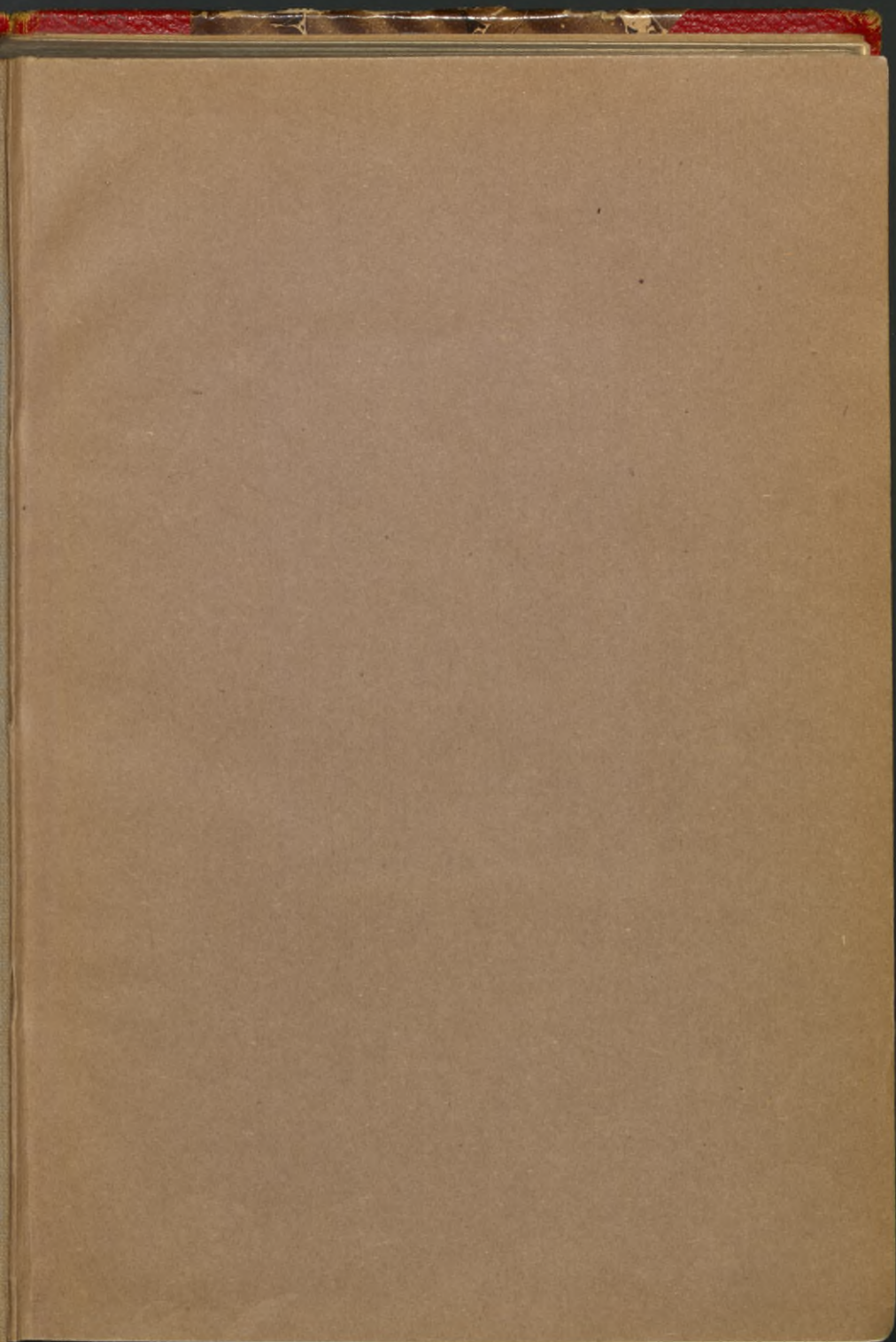

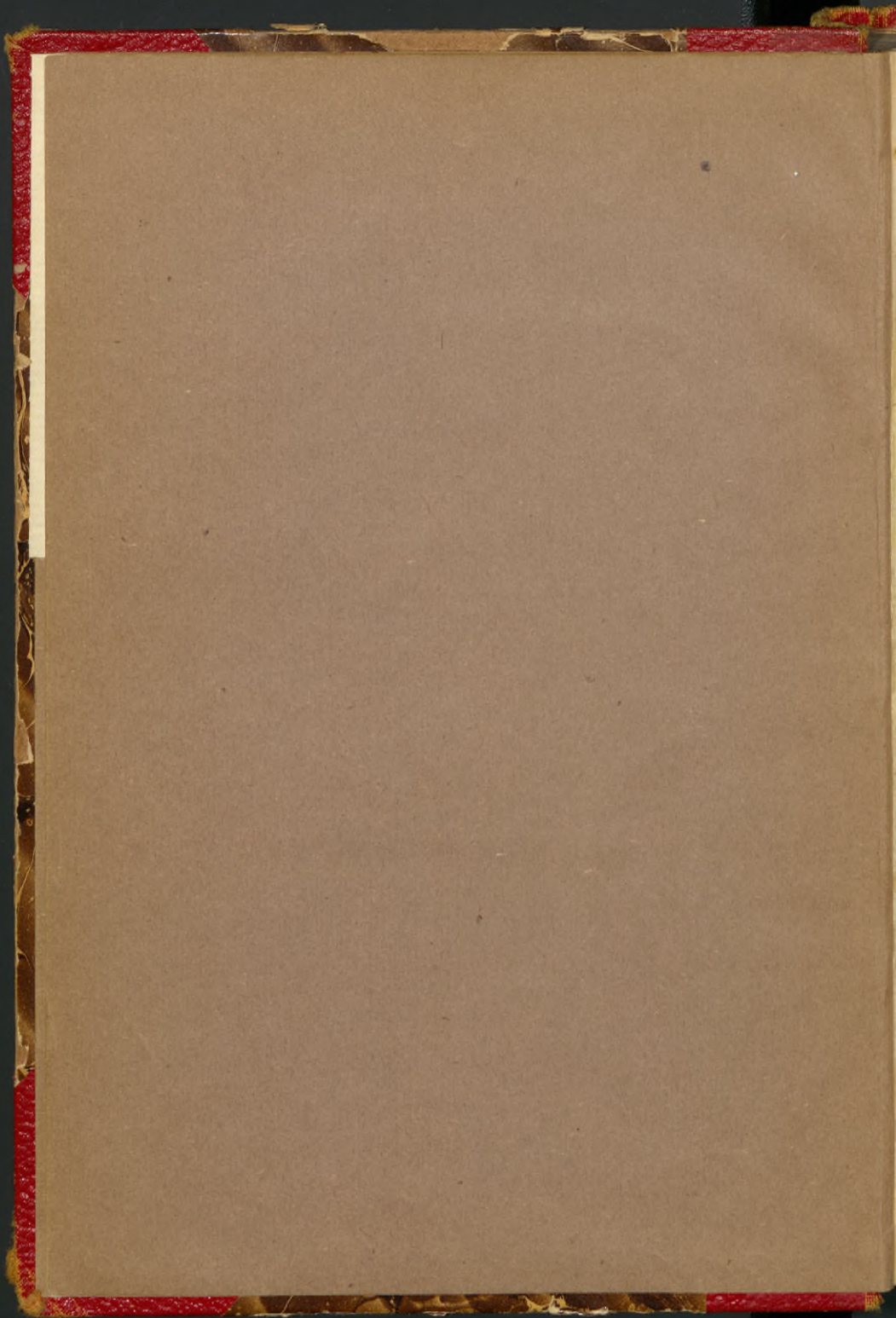

Allmänna Sektionen

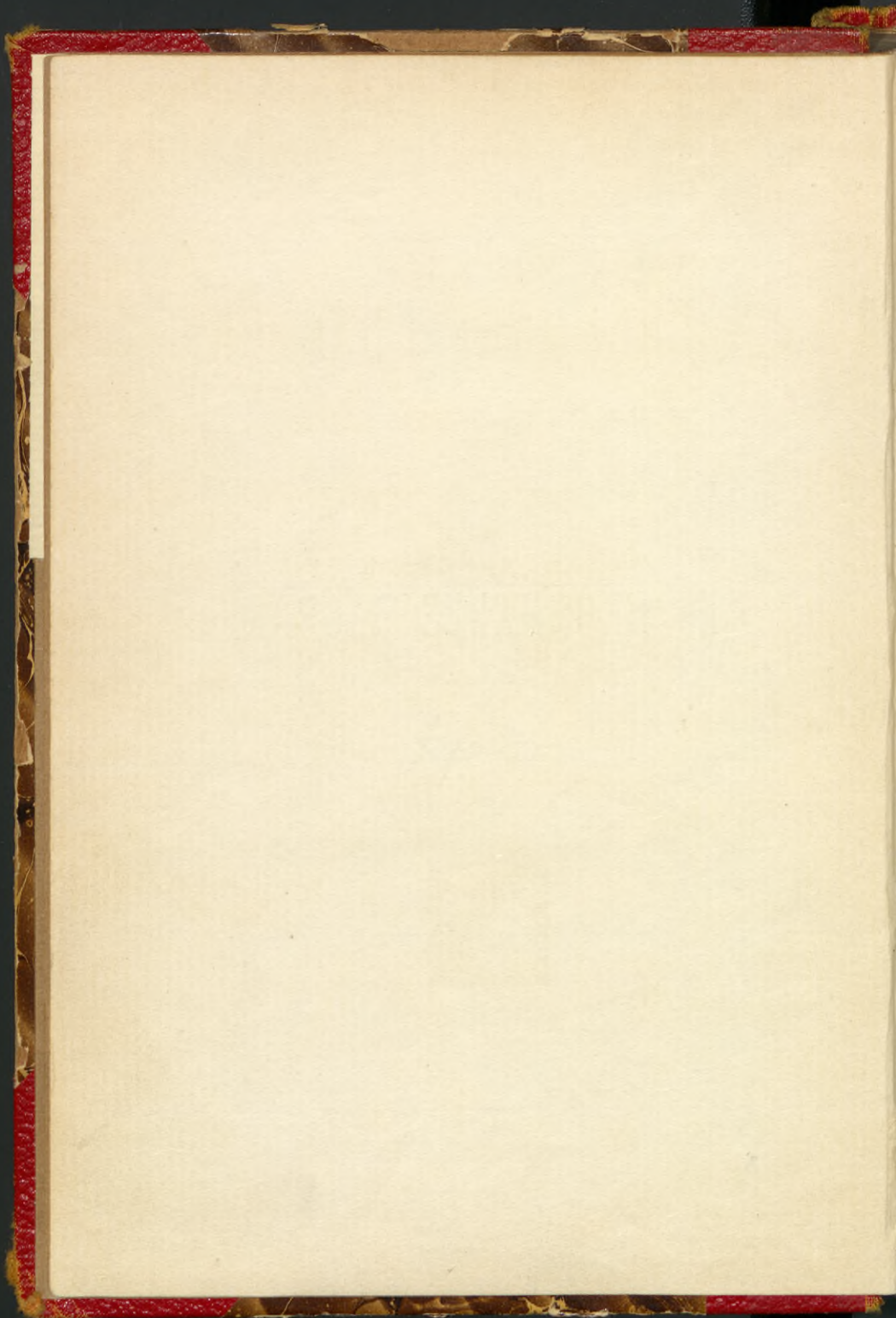
Biogr.
[Amiel, Henri
Frédéric]

EN DRÖMMARES DAGBOK

HENRI-FRÉDÉRIC AMIEL

EN DRÖMMARES DAGBOK

(FRAGMENTS D'UN JOURNAL INTIME)

URVAL OCH ÖFVERSÄTTNING

AF

KLARA JOHANSON

MED ETT FÖRETAL

AF

ELLEN KEY

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM
WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

PAPPERSLEVERANTÖR: LESSEBO BOLAG.
TRYCKT HOS ISAAC MARCUS' BOKTR.-
AKTIEB. STOCKHOLM 1903

F Ö R E T A L.

Denna bok är icke för alla, kanske icke ens för många. Den är endast för dem hvilka kunna gripas af en brasas drama, från den första eldiga minuten till dess sista, under falaskan förglimmande, ögonblick; för dem hvilka en sommar-dag i timmar kunna ligga i en hage, tjusade af fjädermolnens skiftande hamn; för dem hvilka kunna stilla försjunka i den stund då dagen dör och natten födes . . . Den, hvilken icke förmår något af allt detta, bör däremot icke försöka sig på denna bok, i hvilken man skall möta de nyss nämnda skådespelen upprepade i en själ, dessa skådespel, som intet hafva att säga nyttighetsmänniskan när de möta hennes yttre öga! Än vissare kommer hon att bli en utanförstående, då dessa stämningar möta henne i en människas inre! Den samhällsnyttiga verksamhetsvarelse, som ej själf kan drömma, erkänner nämligen icke drömmarens rätt att vara till, lika litet som den tänkares, hvilken icke åtminstone kan peka på digra band som resultat af sitt tänkande! Nyttighetsmänniskan tror, att det endast är af själfsväld andra äro olika henne själf, och godkänner således endast en förmiddagsklar sträfvan för allmängagnande mål!

Henri-Frédéric Amiel hörde till de människor, för hvilka en sådan sträfvan är omöjlig -- emedan öfver hufvud alla lifvets verkligheter för dem äro ofattliga. Den unge norske diktaren Sigbjörn Obstfelder har i ett par strofer uttryckt sin

egen, liksom Amiels, liksom alla med dem besläktade naturers,
förnimmelse af sitt främlingskap inför den verklighet, som
omger dem:

Jeg ser paa de høie huse,
jeg ser paa de tusinde vinduer,
jeg ser paa det fjerne kirketaarn:

Dette er allsaa jorden.
Dette er allsaa menneskenes hjem.

De graablaa skyer samler sig. Solen blev borte.

Jeg ser paa de velklædte herrer,
jeg ser paa de smilende damer,
jeg ser paa de ludende heste.

Hvor de graablaa skyer blive tunge.

Jeg ser, jeg ser . . .
Jeg er vist kommet paa en feil klode!
Her er saa underligt . . .

Det var i en sådan undran öfver tillvaron, i ett oafslått
ligt sökande af väsendet bortom fenomenen, som Amiel satt
vid stranden och såg lifvets ström förrinna. Tjusad och
tillbakastött gjorde han intet försök att som andra själf befara
den: strömmen glider honom förbi, medan han stirrar in i
hvirflarna på ytan, ned i de dunkla djupen under den!

Amiels hela yttre historia kan förtäljas i ett par rader.
Född i Genève 1821, var han af sin vänkrets under studie-
åren ansedd som en framtidsman. Han tillbragte sju år i
utlandet för att studera filosofi och litteratur; hemkommen
blef han vid unga år, tack vare den demokratiska tidsandan
från 1849, snart professor i sin födelsestad, där han dog 1881.

Han skötte alltid sin professur samvetsgrant, men hans

föreläsningar voro ej medryckande. Han producerade några diktsamlingar, en del essayer, dem hans vänner bemödade sig att med värme uppskatta — tills äfven denna mycket sparsamma produktion upphörde, utan att vännerna upphörde med sin undran hvarför Amiel aldrig blifvit hvad man af hans fina begåfning kunnat vänta. Först efter hans död förstodo de hvarför. De fingo då från en af vänkretsen, den betydande litteraturhistorikern Edmond Scherer, mottaga Amiels **Journal intime**. Genom denna, sedan hans tjugusjunde år förda, dagbok »röjdes att det problem, hvilket vännerna knappt trott vara allvarsamt, i själfva verket varit tragiskt». Man lär i denna dagbok känna en af de sällsynta, dessa, hvilkas »valda fosterland» är det utsöktas rike, dessa, som därför skälfva af smärta vid hvarje beröring med verkligheten, på samma gång de inse att denna verklighet måste omdanas. En af de idealister, »hvilka ur sin egen idealism ej destillera fram människoföraktet men utdraga godheten», för att bruka Amiels egna ord. En af de djupt fromma, hvilka sluta med att »af religiositet bekänna sig till ingen religion». Ett af dessa fin känsliga hjärtan, hvilka om kärleken drömma så sköna drömmar, att de aldrig velat skingra dem genom ett förverkligande. En af dessa allförstående litteraturkännare, hvilka af vördnad för andras individualiteter aldrig bli kritici. En af dessa diktarsjälar, hvilkas oändliga känslor aldrig rymmas i en begränsad form. En personlighet således, alltid bestämd att stanna i det oafslutade och därigenom ständigt mäktig af omvandling, ja, som i denna har sitt egentliga väsen. En människa slutligen, som i den grad är typisk för många andra lidande människor i vår tid, att denna dagbok blifvit ett psykologiskt dokument af högsta betydelse för sekelslutets diagnos, på samma gång som uppenbarelsen af en helt igenom egenartad och förnäm själ.

Amiels sista bön till lifvet var att hans dagbok — hvilken inneslöt hans enda verklighet och på samma gång »stoff till

många böcker» — icke äfven den skulle »bortföras af tidens flod såsom vissna höstblad af bäcken».

Så har häller icke skett. Öfverallt har den högst bildade läsekretsen tillägnat sig hans **Journal intime**, hvars många fina uttalanden om lifvet, litteraturen och naturen ofta anföras äfven af dem, som ej hämtat dem ur själfva källan.

Och äfven i Sverige — där vi aldrig saknat drömmare af *Amiels* släkte — kan man hoppas att denna dagbok nu skall finna väg till den läsekrets, hvilken är utvecklad nog att förstå huru med **En drömmares dagbok** — *Amiels Journal intime* i ett förstående urval och en sänkänslig tolkning — ett nytt och stort värde tillföres vår litteratur.

Stockholm i mars 1900.

Ellen Key.

1849.

Genève, 20 april. — I dag är det sex år¹ sedan jag sista gången lämnade Genève. Så många resor, så många intryck, iakttagelser och tankar, så många gestalter af ting och människor, som sedan dess ha dragit förbi mig och in i mig! De sista sju åren² ha varit de betydelsefullaste i mitt lif; under dem har min intelligens genomgått sitt noviciat och min varelse erhållit sin invigning till varandet.

Snöyra tre gånger i eftermiddag. Stackars persikoträd och plommonträd som stå i blom! Annat var det för sex år sedan, då de vackra körsbärsträden, smyckade med sin gröna vårskrud och höljda af sina brudbuketter, logo mot mig längs fälten i Vaud, när jag for, och Bourgognes syrener fläktade mitt ansikte med sina välluktsångor...

27 maj. — Att vara misskänd till och med af dem man älskar, det är lifvets kors och dess bittra kalk. Det är detta, som på öfverlägsna människors läppar framkallar detta smärtfyllda och sorgsna leende, som förundrar en; det är den grymmaste bland pröfningar, förbehållen åt dem som offra sig; det är detta, som oftast måste ha sargat Människosonens hjärta, och om Gud kunde lida, skulle detta vara det sår vi tillfogade honom och det alla dagar. Också han

¹ Amiel anträdde 1843 en resa till Frankrike och vistades därefter fem år i Tyskland.

² 1841—1842 hade Amiel tillbragt ett år i Italien.

och särskildt han är den store misskände, den framför alla oförstådde. Ack, icke tröttnas, icke kallna, vara tålig, sympatiserande, välvillig, vakta på att blomman skall slå ut och hjärtat öppna sig, alltid hoppas liksom Gud, alltid älska, — detta är vår plikt.

1 oktober. — I går var det söndag och då läste jag om och gjorde utdrag ur hela Johannes' evangelium. Det styrkte mig i min tanke, att man beträffande Jesus inte får tro någon annan än honom själf och att man måste söka upptäcka mästartarens verkliga bild bakom alla de prismatiska strålbrytningar, genom hvilkas medium han når oss och som mer eller mindre förändra honom. Kristi ord är en himmelsk ljusstråle som, när den fallit bland människorna, blifvit bruten i regnbågens färger och splittrad i otaliga riktningar. Kristendomens historiska uppgift är att från sekel till sekel undergå en ny metamorfos och allt mera förändliga uppfattningen af Kristus och frälsningen.

Jag häpnar öfver den otroliga massa judaism och formalism, som ännu existerar, nitton århundraden efter Förlossarens förkunnelse att bokstafven dödar och att symbolismen spelat ut sin roll. Den nya religionen är så djup, att den ännu är oförstådd i den dag som är och förefaller hädisk för de flesta kristna. Kristi person är centrum i denna uppenbarelse; uppenbarelse, förlossning, evigt lif, gudomlighet, mänsklighet, försoning, inkarnation, dom, Satan, himmel och helvete, allt detta har förgrofvats och materialiserats och erbjuder den sällsamma ironin att äga en djup mening och tolkas efter köttet. Den kristna frimodigheten och friheten måste återvinnas; det är kyrkan som är kättersk, dess syn är grumlad och dess hjärta räddhågadt. Det kan nu inte hjälpas, att det finns en esoterisk lära. Det finns en relativ uppenbarelse: en hvar intränger i Gud så långt som Gud intränger i honom, och som Angelus Silesius, tror jag, säger,

det öga, hvarmed jag ser Gud, är samma öga, hvarmed han ser mig.

Kristendomen måste upptaga panteismen i sig, om den vill besegra den. För dessa dagars klentrogna skulle Jesus vara behäftad med en vederstygglig panteism, ty han har bekräftat det bibliska ordet: *I ären gudar*, och likaså Paulus, som säger oss, att vi äro *Guds släkte*.

Vårt århundrade behöfver en ny dogmatik, det vill säga en djupare tolkning af Kristi natur och af det ljus den kastar öfver himlen och mänskligheten.

1850.

Hvar knopp slår ut en enda gång och hvar blomma har sitt enda ögonblick af fullkomlig skönhet. I själens örtagård har ock hvarje känsla sin blomningsstund, det vill säga sitt enda ögonblick af fullt utvecklad fägring och strålände majestät. Hvar stjärna passerar blott en gång på natten öfver våra hufvuden och lyser endast en sekund. Likaså gifves det, om jag så får säga, på intelligensens firmament för hvarje tanke ett enda zenitsögonblick, då den kulminerar i all sin glans och sin suveräna höghet. Konstnär, diktare eller tänkare, grip dina känslor och dina idéer just på denna flyktiga punkt för att fixera eller föreviga dem, ty det är deras höjdpunkt. Före detta ögonblick har du endast deras otydliga utkast eller deras dunkla varsel; efter det skall du endast äga förbleknade reminiscenser eller vanmäktig ånger. Detta ögonblick är idealets.

*

Skjuta ifrån sig sitt kors är att göra det tyngre.

*

För lifvets inrättande betyda vanorna mer än principerna, ty vanan är en lefvande princip, som har blifvit instinkt, blifvit kött och blod. Att ändra sina principer är ingenting, det är bara att förändra bokens titel. Att antaga nya vanor är allt, ty det är att träffa lifvet i dess substans. Lifvet är blott en väfnad af vanor.

1851.

27 februari. — Läst om första boken af *Émile*. Jag blef totalt sviken i mina förväntningar, ty jag öppnade boken med ett lifligt begär efter stil och skönhet. Jag erfor ett intryck af tyngd, af hårdhet och af mödosamt tillyxad emfas, någonting våldsamt, obehärskadt och envist, blottadt på lugn och höghet och nobless. I förtjänsterna liksom i felen fann jag ett slags brist på god ton, visserligen geniets flamma men utan behag, utan förfining, utan världsmannaton. Jag förstod ett visst slags motvilja som Rousseau kan inge, den fina smakens motvilja. Jag insåg i hvilket afseende detta mönster är farligt för stilen, liksom denna med sofismer uppblandade sanning är farlig för tanken. Det sanna och det starka, som finns hos Rousseau, undgick mig icke och jag beundrar honom alltjämt, men hans dåliga sidor framträdde för mig med en jämförelsevis ny tydlighet.

(*Samma dag.*) — Tänkaren förhåller sig till filosofen som dilettanten till konstnären. Han leker med tänkandet och trollar fram ur det en massa nätta detaljsaker, men han bryr sig mer om sanningarna än om sanningen, och det väsentliga i tänkandet, dess konsekvens och enhet, undgår honom. Han sköter sitt instrument förträffligt, men han behärskar det icke, och ännu mindre skapar han det. Han är hortikultör och icke geolog, han bearbetar icke jorden mer än som behöfs för att den skall frambringa blommor och frukter, han gräfver icke i den tillräckligt djupt för att

lära känna den. Kort sagdt, tänkaren är en ytlig, fragmentarisk och nyhetslysten filosof, han är den litteräre filosofen, talare, kåsör eller skriftställare, under det filosofen är den vetenskaplige tänkaren. Tänkarna tjäna till att väcka filosoferna eller popularisera dem. De göra således tvåfaldig nytta, fränsedt det nöje de bereda. De äro spejarna i de läsandens här, massans undervisare, mäklare som växla tankarna i gångbart mynt. Tänkaren är den allvarlige litteratören, och det är därför han är populär. Filosofen är en facklärd (genom sin vetenskaps form, icke genom dess innehåll) och kan därför icke bli populär. I Frankrike har det funnits trettio tänkare mot en filosof (Descartes). I Tyskland finns det tjugo filosofer mot tio tänkare.

26 mars. — Hvad döden redan har skördat många berömda män, som jag har känt: Steffens, Marheineke, Neander, Mendelssohn, Thorwaldsen, Öhlenschläger, Geijer, Tegnér, Örsted, Stuhr, Lachmann och hos oss Sismondi, Töpffer, de Candolle, lärda, konstnärer, skaldar, musiker, historiker. Den gamla generationen går bort. Hvad skall den nya, hvad skola vi bringa? Några stora gamla, Schelling, Alexander von Humboldt och Schlosser, förena oss ännu med ett ärorikt förflutet. Hvem gör sig redo att bära framtiden? En rysning går genom oss, när lederna glesna, när åldern drifver oss fram, när vi nalkas zenit och ödet säger oss: »Visa hvad som finns inom dig — nu är ögonblicket, nu är stunden — eller sjunk tillbaka i ditt intet! Du har ordet, det är din tur! Uppfyll din bestämmelse, säg ditt ord, uppenbara din oduglighet eller din förmåga. Träd ut ur skuggan. Det är inte längre fråga om att lofva, du måste hålla. Lärotiden är slut. Tjänare, visa oss hvad du har gjort af ditt pund. Tala nu eller tig för beständigt.» — Det är en högtidlig kallelse i hvarje människolif, detta samvetets rop, högtidlig och förfärande som domsbasunen, hvilken ropar till oss:

»Är du färdig? Gör räkenskap. Gör räkenskap för dina år, för dina lediga stunder, för dina krafter, för dina studier, för din talang och för dina verk. Nu är stunden för de ädla hjärtana, stunden för hjältarna och snillena.»

6 april. — Hvad jag är sårbar! Tänk, om jag vore far, hvilken mängd af sorger ett barn skulle förorsaka mig! Som make skulle jag lida på tusen sätt, ty det finns tusen betingelser för min lycka. Mitt hjärtas hud är för tunn, min fantasi orolig, jag är snar till förtviflan och mina sensationer vibrera länge. Hvad som kunde vara skämmer för mig det som är, hvad som borde vara fyller mig med tärande vemod. Verkligheten, det närvarande, det ohjälpliga, det nödvändiga plågar mig eller rent af skrämmer mig. Jag har för mycket fantasi, medvetande och skarpsynthet och icke tillräckligt karaktär. Det teoretiska lifvet ensamt har tillräcklig elasticitet, oändlighet och möjlighet till godtgörelser; för det praktiska lifvet ryggas jag tillbaka.

Och likväl lockas jag af det och åtrår det. I synnerhet familjelifvet i allt hvad det har hänförande och djupt etiskt manar mig nästan som en plikt. Dess ideal förföljer mig rent af ibland. En kvinna, som skulle dela mitt lif, mina arbeten, mina tankar och mina förhoppningar, en familjekult, välgörenhet utåt, barn att uppfostra, de tusen moraliska förbindelser, som småningom gruppera sig kring den första, alla dessa bilder berusa mig ofta. Men jag aflägsnar dem, ty hvarje förhoppning är ett ägg, ur hvilket det kan kläckas ut en orm i stället för en dufva, hvarje fröjd, som man gått miste om, är ett dolkstyng, och hvarje frö, som sätts i ödets sköte, rymmer ett smärtans törne, åt hvilket framtiden kan gifva växt.

Jag misstror mig själf och lyckan, emedan jag känner mig. Idealet förgiftar allt ofullkomligt ägande för mig. Allt som sätter framtiden på spel eller tillintetgör min inre

frihet, allt som underkastar mig förhållandena eller tvingar mig att vara annorlunda än jag ville och borde vara, allt som angriper min uppfattning af den fullständiga människan, det sårar mig i hjärtat, det kommer mig att krympa samman, det sargar mig, till och med på förhand, bara jag tänker på det. Jag fasar för gagnlös ånger och saknad. Den ödesgifna kedja af följder, som hvarje vår handling släpar med sig, denna dramats grundtanke, detta mörkt tragiska element i lifvet, hejdar mig säkrare än guvernörens arm. Jag handlar endast ovilligt och nästan tvingar mig till det med våld.

Att vara beroende är för mig en olidlig föreställning. Men att vara beroende af det ohjälpliga, det godtyckliga, det oförutsedda och i synnerhet att vara beroende genom mitt eget fel, beroende af en förvillelse, det vill säga skilja mig vid min frihet, mitt hopp, döda sömnen och lyckan, det är helvetet!

Allt hvad som är nödvändigt, providentiellt, kort sagdt som icke kan tillräknas, det tror jag att jag skulle uthärda med själsstyrka. Men ansvaret ger åt sorgen en bitterhet till döds. En handling är ju till sitt väsen frivillig. Därför handlar jag så litet som möjligt.

En sista förlöpning af den egna viljan, som stegrar sig och vill gömma sig undan, söker hvila, tillfredsställelse och oberoende! Ligger det inte en återstod af egoism i denna intresselöshet, i denna räddhåga, i denna lättjefulla ömtålighet?

Du skulle vilja uppfylla din plikt, men hvar är den, hvad är den? Här kommer böjelsen och tolkar orakelsvaret. Frågan är ytterst denna: Är det ens plikt att lyda sin natur eller att öfvervinna den, vore den än aldrig så ren och förandligad?

Är lifvet väsentligen förnuftets och intelligensens uppfostran eller är det viljans, och ligger viljan i styrkan eller

i resignationen? Om lifvets syfte är att leda en till försakelsen, kom då, sjukdomar, fjättrar och lidanden af alla slag! Men om målet är att uppenbara människan i hennes fullständighet, då gäller det att värna om sin integritet. Att utmana pröfningen är att fresta Gud. Egentligen skymmer rättfärdighetens Gud för mig kärlekens Gud. Jag känner bäfvan och icke tillit.

Ingen dubbel och splittrad röst, som bekämpas i medvetandet, är Guds röst. Träng djupare ned i dig, tills du hör en enda röst, en röst som skingrar alla tvifvel, som skänker öfvertygelse, klarhet och frid. Salig är den, säger aposteln, som är ense med sig själf och icke dömer sig själf i det som han pröfvar vara rätt. Denna inre identitet, denna öfvertygelsens enhet är svårare att vinna, ju mer förnuftet urskiljer, sönderdelar och förutser. Friheten har ett strängt arbete med att vända tillbaka till instinktens oförfalskade enhet.

Ack, det gäller således att ännu tusen gånger klättra upp till de toppar, som man redan bestigit, återeröfra de utsiktspunkter man en gång nått, man måste *πολεμεῖν πόλεμον*. Hjärtat, liksom kungarna, undertecknar således endast stillestånd, fast under formen af evig fred. Det eviga lifvet måste således evigt vinnas tillbaka. Ja, själfva freden är en kamp, eller rättare, det är kampen, det är verksamheten, som är lag. Vi finna icke hvila annat än i sträfvet, liksom lågan icke är till annat än under förbränningen. O Heraklitos, lyckans bild är då densamma som lidandets; oro och utveckling, himmel och helvete äro då lika rörliga. Vestas altare och Beelzebubs pinorum flamma af samma eld. Ja väl, det är lifvet, det tvehöfdade och tveeggade. Den eld, som lyser, är tillika den eld, som för-tär; gudarnas element kan bli de fördömdas.

7 april. — Delvis läst Ruges bok *Die Academie* (1848), där neo-hegelianernas humanism i politik, religion och litte-
Amiel.

ratur finnes representerad af korrespondanser eller uppsatser. Dessa skriftställare påminna om förra århundradets *filosofister*, som voro allsmåttiga, när det gällde att rifva ned genom resonnemang och förnuft, men oförmögna att bygga upp, ty en filosofisk byggnad hvilar på känsla, instinkt och vilja. Det filosofiska medvetandet tar sig här för den realiserande kraften, intelligensens återlösning tar sig för hjärtats återlösning, det vill säga delen förväxlar sig med det hela. De komma mig att fatta grundskillnaden mellan *intellektualismen* och *moralismen*. Hos dem vill filosofin uttränga religionen. Utgångspunkten för deras religion är människan, och det högsta hos människan är tänkandet. Deras religion är sålunda tänkandets religion.

Det är två skilda världar: kristendomen bringar och förkunnar frälsningen genom viljans omvändelse, humanismen frälsningen genom förnuftets emancipation. Den ena bemäktigar sig hjärtat, den andra hjärnan. Båda vilja ha människan att uppnå sitt ideal, men idealet är olika, om icke till sitt innehåll så åtminstone genom anordningen af detta innehåll, allt eftersom den ena eller den andra inre förmögenheten har fått öfverväldet. För den ena är anden själens organ, för den andra är själen en lägre form af anden; den ena vill upplysa genom att förbättra, den andra förbättra genom att upplysa. Det är en skala som sträcker sig från Sokrates till Jesus.

Hufvudfrågan gäller synden. Frågan om immanensen och dualismen kommer i andra rummet. Treenigheten, det tillkommande lifvet, paradiset och helvetet kunna upphöra att vara dogmer, andliga realiteter, formen och bokstafven kunna förgås, det mänskliga problemet kvarstår dock: Hvad är det som frälsar? Hur kommer människan till att verkligen bli människa? Är den djupaste roten till hennes varelse ansvarigheten, ja eller nej? Är det att göra eller att veta det goda, att handla eller att tänka, som är det yttersta

målet? — Om vetenskapen icke gifver kärlek, är den otillräcklig. Nu ger den endast Spinozas *amor intellectualis*, ett ljus utan värme, en kontemplativ resignation som är storslagen men omänsklig, ty den är föga ägnad att öfverflyttas och förblir ett af de sällsyntaste privilegier. Den etiska kärleken förlägger individens centrum till varandets centrum, den har åtminstone frälsningens förutsättning, fröt till det eviga lifvet. Att älska innebär nödvändigt kraften att veta; att veta innebär ej nödvändigt kraften att älska — det är förhållandet mellan dessa två tillvarelsesätt. Återlösningen genom vetenskapen eller genom den intellektuella kärleken är således underlägsen återlösningen genom viljan eller genom den etiska kärleken. Den förra kan lösa från jaget, den kan frigöra från egoismen. Af den senare drifves jaget utanför sig själf, blir aktivt och handlande. Den ena är kritisk, rensande, negativ, den andra är lifgifvande, befruktande, positiv. Hur andlig och substantiell vetenskapen än i sig själf må vara, är den formell i jämförelse med kärleken. Den etiska kraften är själfva lifsnerven.

Och denna kraft nås endast genom den etiska kraften. Lika verkar på lika. Förbättra således icke genom resonnemanng utan genom exempel, försök icke röra annat än genom rörelse, tro icke att du kan väcka kärlek annat än genom kärlek. Var hvad du vill att andra skola bli. Må ditt väsen, icke dina ord vara en predikan.

Således, för att återkomma till ämnet, bör filosofin icke få ersätta religionen; revolutionärerna äro icke apostlar, fastän apostlarna ha varit revolutionärer. Frälsa utifrån och inåt — och med det yttre förstår jag äfven intelligensen i förhållande till viljan — är en villfarelse och en våda. Den negativa delen af humanisternas verk är bra, den skall afkläda kristendomen det skal, som sitter utanpå den; men Feuerbach och Ruge kunna icke frälsa mänskligheten. Den behöfver helgon och hjältar till att fullfölja filosofernas verk.

Vetenskapen är människans makt och kärleken hennes styrka; människan blir människa endast genom intelligensen, men hon är människa endast genom hjärtat. Veta, älska och kunna, det är lifvets helhet.

16 juni. — I afton har jag gått några slag på Pont des bergues under en vacker himmel utan måne. Jag beundrade det blänkande vattnet strimmadt af ljusen från de båda kajerna och gnistrande af speglade stjärnor. Vid mötena med de växlande grupperna af unga män i flockar, familjer, enstaka par eller barn, som sjungande eller pratande återvände till sina hem, till vindskupan eller till rikemansboningen, erfor jag en känsla af sympati för alla dessa vandrare, jag öppnade mina ögon och öron som målare och poet eller helt änkelt som en välvilligt intresserad, — jag kände mig glad öfver att lefva och se andra lefva.

6 september. — Tocquevilles arbete¹ skänker sinnet ett stort lugn men efterlämnar en viss leda. Man inser nödvändigheten af det som komma skall, och det oundvikliga ger ro; men man ser, att medelmåttighetens ära inträder på alla områden, och medelmåttigheten förkväfvär all åtrå. Jämlikheten alstrar enformighet, och det är genom att offra det lysande, det märkliga, det utomordentliga, som man gör sig af med det dåliga. Allt blir mindre groft, men allt är mer vulgärt.

De stora männens tid går till ända; myrstäckens, det kollektiva lifvets skede tar sin början. Om den abstrakta jämlikheten segrar, så löper individualismens århundrade stor fara att icke mera få skåda några verkliga individer. Genom den fortgående nivelleringen och arbetsfördelningen blir samhället allt och människan intet.

Liksom dalbotten höjer sig genom bergens denudation

¹ *De la démocratie en Amérique.*

och sjunkning, skola medelmåttorna stiga till förfång för hvarje storhet. Undantaget kommer att utplånas. En plåt med allt färre och färre upphöjningar, utan kontraster, utan hinder, alldeles enahanda, så kommer det mänskliga samfundet att te sig. Statistikern skall konstatera en tilltagande utveckling och moralisten en fortgående försämring — förhållandenas utveckling, själarnas försämring. Det nyttiga kommer i stället för det sköna, industrin i stället för konsten, national-ekonomi i stället för religionen och aritmetiken i stället för poesin. Jämlikhetsålderns sjukdom kommer att heta spleen.

Är detta det olycksöde, som är bestämdt åt det demokratiska tidevarvet? Är inte det allmänna välståndet för dyrt köpt till detta pris? Skulle skapelsen, som vi först ha sett sträfvat att beständigt utveckla och i oändlighet mångfaldiga differenserna, därefter gå tillbaka samma väg och tillintetgöra dem den ena efter den andra? Och jämlikheten, som vid lifsformernas upprinnelse ännu är endast tröghet, dvala, död, skulle den till slut bli den naturliga formen för tillvaron? Eller skall det ofvanom den ekonomiska och politiska jämlikheten, som den socialistiska och icke socialistiska demokratin åtrår och som den alltför ofta sätter som slutmål för sina sträfvanden, bildas ett nytt andens kungadöme, ett tillflyktstempel, en själarnas republik, där skönheten, hängifvenheten, heligheten, hjältemodet, entusiasmen, det utomordentliga, det oändliga skola finna en kult och en borg, långt bortom samfundslagarna och den lumpna nyttigheten? Är den utilitaristiska materialismen, den slöa välmågan, förgudandet af köttet och jaget, af det timliga och Mammon slutmålet för våra sträfvanden, all den belöning som väntar vårt släktes mödor? Jag tror inte det. Mänsklighetens ideal är högre än så. Men djuret kräfver först sin del, och man måste afskaffa det lidande, som är öfverflödigt och af socialt ursprung, innan man vänder sig på nytt till de andliga förmånerna.

18 november. — Den energiska subjektiviteten, som häfdar sig med själförtroende, som icke är rädd för att vara någonting särskildt och noga afgränsadt, som är utan medvetande om eller blygsel för sin subjektiva illusion, den är mig främmande. Jag är i intellektuellt afseende i högsta grad objektiv, och min utmärkande specialitet är att kunna förflytta mig till alla synpunkter, se genom alla ögon, det vill säga icke vara instängd inom något individuellt fängelse. Däraf anlag för teorier och obeslutsamhet i praktiken, däraf kritisk begåfning och svårighet för spontan produktion, däraf också långvarig ovisshet i öfvertygelser och åsikter, så länge min anläggning förblef instinkt; men nu, då den är medveten och behärskar sig själf, kan den i sin ordning göra slutsatser och bekräfta sig, så att sedan den gifvit oro, bringar den också frid. Den säger: Det gifves ingen hvila för förnuftet annat än i det absoluta, ingen för känslan annat än i det oändliga, ingen för själen annat än i det gudomliga. Ingenting ändligt är sant, är intressant, är värdigt att fångsla mig. Allt som är begränsadt är exklusivt, allt som är exklusivt stöter mig tillbaka. Det finns ingenting annat icke-exklusivt än Alltet; i hela min varelses samband med det absoluta väsendet ligger mitt ändamål. Då blir i ljuset af det absoluta hvarje föreställning värd att studeras, i det oändliga hvarje väsen värdt att respekteras, i det gudomliga hvarje varelse värd att älskas.

*

Det är icke historien som lär samvetet rättrådighet, det är samvetet som lär historien den. Det faktiska förfalskar, och det är vi som ställa till rätta genom att framvärda i vårt ideal. Själen moraliserar det förfutna för att icke demoraliseras af det. Liksom medeltidens guldmakare finner den i erfarenhetens degel endast det guld den själf har lagt dit.

1852.

3 mars. — Allmänna opinionen har sitt värde och till och med sitt inflytande. Att ha den emot sig är pinsamt inför ens vänner och menligt inför den öfriga världen. Man skall inte smickra eller kurtisera opinionen, men det är lämpligt att så vidt möjligt inte föra den på falskt spår beträffande en själf. Det ena är en låghet, det andra är en oförsiktighet. Man måste blygas för det ena, man kan komma att ångra det andra. — Tag dig i akt, du är mycket fallen för detta senare fel, och det har redan gjort dig mycken skada. Böj således din stolthet och sänk dig till att bli lefnadsklok. Denna värld af beräknande egoism och jäktande ärelystnad, denna människovärld, där man måste ljuga så väl med sitt leende, med sitt uppträdande och med sin tystnad som med sina ord, denna värld, som är så motbjudande för en stolt och sann själ, i den världen fordras det skicklighet för att lefva. Där behöfver man framgång: gör lycka. Där erkänner man endast styrkan: var stark. Opinionsen vill böja hufvudena under sin lag. Det är bättre att öfvervinna den än att trotsa den.

Jag fattar den föraktfulla harm och det begär att krossa, som omotståndligt väckes af allt som kryper, allt som är slingrande, omsvepsfullt och lumpet. Men jag kan inte stanna länge vid denna känsla, som vill hämd. Denna värld består af människor, dessa människor äro bröder. Låt oss älska. Det onda måste öfvervinnas med det goda; man måste bevvara sitt samvete rent. Från denna synpunkt kan

man föreskrifva sig ett visst slags klokhet: Varen enfaldiga som dufvorna och kloka som ormarna, har Jesus sagt. Var rädd om ditt rykte, icke af fåfänga men för att icke skada ditt verk och af kärlek till sanningen. Det ligger själfviskhet till och med i den raffinerade oegennyttan, som underlåter att rättfärdiga sig för att kunna känna sig öfverlägsen opinionen. Lefnadsklokhet är att visa sig sådan man är, ödmjukhet är att känna hur ringa man är...

Så där ja, tack min dagbok, min hetta har gått öfver. Jag har just läst igenom detta häfte, och förmiddagen har gått som en dröm. Jag tyckte för öfrigt, att de här bladen verkade enformiga. Låt vara, de äro icke skrifna för andra utan för att lugna mig och stödja mitt minne. Det är milstolpar i mitt förflutna, och i stället för milstolpar finns där ibland stenpyramider, grafkors, stälkar som ha grönskat på nytt, hvita märkesstenar och medaljer; allt detta hjälper en att hitta vägen tillbaka på själens elyseiska fält. Pilgrimen har märkt ut sina stationer, han kan återfinna spåren af sina tankar, sina tårar och sina fröjder. Detta är mina reseanteckningar; om än några bitar ur dem kunna vara nyttiga för andra och om jag än stundom har meddelat något af dem åt allmänheten, så kunna dessa tusen sidor i sin helhet icke vara till glädje för någon annan än mig själf och dem som till äfventyrs efter min tid intressera sig för en själs marschruta i en obemärkt ställning, fjärran från ryktbarhet och världsbuller. Dessa blad äro enformiga, när mitt lif har varit det, de upprepa sig, när känslorna upprepa sig — det är alltid sanning, och sanningen är deras enda musa, deras enda motiv, deras enda plikt.

28 april (*Lancy*¹). — Nu har min gamla vårtrötthet kommit öfver mig igen efter ett långt uppehåll. I morse

¹ By i närheten af Genève.

fyldes mitt hjärta af poesi, fåglarnas sång, de blida solstrålarna, de gröna fältens luft. Nu är allt tyst. O tystnad, du är förfärande! Förfärande som oceanens lugn, hvilket låter vår blick tränga ned i dess outgrundliga djup. Du låter oss skymta inom oss själfva svindlande afrunder, outsläckliga begär, skatter af lidande och ånger. Må stormarna komma! De uppröra åtminstone ytan af dessa vågor med de förskräckliga hemligheterna i sitt sköte. Må passionerna blåsa! Då de vräka själens böljor, höljas de bottenlösa svalgen. Oss alla stoftets barn, oss tidens söner inger evigheten en ofrivillig ångest och oändligheten en hemlighetsfull fasa. Det är som stege vi ned i dödens rike. Arma hjärta, du vill ha lif, du vill ha kärlek, du vill ha illusioner, och du har rätt, när allt kommer omkring, ty lifvet är heligt.

I dessa ögonblick då vi befinna oss på tumanhand med oändligheten, hvad lifvet ter sig annorlunda då! Hvad allt, som vanligen sysselsätter oss, upptar oss, upprör oss och fyller oss, plötsligt blir puerilt, fåfängligt och tomt i våra ögon! Vi förekomma oss själfva som marionetter, hvilka på fullt allvar uppföra en fantastisk komedi och taga leksaker för värdeföremål. Hvad allt förvandlas då och hvad allt synes annorlunda! Berkeley och Fichte ha rätt då, Emerson med; världen är bara en allegori; idén är verkligare än verkligheten; fesagorna och legenderna äro lika sanna som naturalhistorien, och litet till, ty de äro genomskinligare symboler; den enda substansen i egentlig mening är själen; hvad är allt det andra?... skugga, omsvep, bild, symbol och dröm; odödligt, positivt och fullkomligt verkligt är ensamt medvetandet; världen är blott ett fyrverkeri, en sublim fantasmagori bestämd att upplifva själen och forma den. Medvetandet är ett universum, dess sol är kärleken...

Jag återfaller redan i det objektiva tankelifvet, det befriar mig (är det rätta ordet?), nej det beröfvar mig det innerliga känslolifvet. Reflexionen upplöser svärmeriet och

sveder dess spröda vingar. Det är därför vetenskapen icke skapar människor utan abstrakta väsenden. Ack, låt oss känna och lefva och inte alltid analysera. Låt oss vara naiva, innan vi bli reflekterande. Låt oss erfara, innan vi studera. Låt oss hängifva oss åt lifvet... Skall jag då aldrig få ett kvinnohjärta att luta mig till, en son att lefva upp i, en liten värld där jag kan låta allt det blomma, som jag döljer inom mig? Jag ryggar tillbaka och rädes, jag fruktar att krossa min dröm; jag har satt så mycket på detta kort, att jag inte vågar spela ut det. Jag vill drömma ännu litet...

(*Samma dags eftermiddag.*) — Om jag kunde få tillbaka några af dessa underbara drömmier, som jag hade förr ibland: en dag i min tidiga ungdom, i gryningen, då jag satt bland ruinerna af slottet Faucigny, en annan gång bland bergen, i middagssolen, ofvanför Lavey, då jag låg vid foten af ett träd och hade påhälsning af tre fjärlar, och slutligen en natt på Nordsjöns sandiga kust, då jag sträckte mig raklång i sanden och stirrade upp mot Vintergatan, — dessa storslagna, odödliga, kosmiska drömmier, där man bär världen i sitt bröst, där man rör vid stjärnorna, där man besitter oändligheten. Gudomliga ögonblick, hänryckningsstunder, då tanken flyger från värld till värld, genomtränger den stora gåtan, andas bred, lugn och djup som oceanens andhämtning, klar och gränslös som det blåa firmamentet; besök af gudinnan Urania, som kring sina älsklingars hufvuden tecknar den kontemplativa kraftens skimrande gloria och i deras hjärtan gjuter snillets milda rus, om än inte dess makt; sekunder af omotståndlig intuition, då man känner sig stor som universum och lugn som en gud! Från himlakropparna och ned till mossan eller snäckan är hela skapelsen oss då underlagd, den lefver i vårt sköte och fullföljer inom oss sitt eviga verk med bestämmelsens regelmässigt-

het och kärlekens passionerade glöd. — Hvilka stunder, hvilka minnen! De spår, som de lämna kvar i oss, räcka till att fylla oss med vördnad och hänförelse, liksom den Helige Andes besök. Och att falla från dessa höjder med de gränslösa horisonterna tillbaka ned i hvardaglighetens gyttjiga hjulspår, hvilket fall! — Stackars Moses, du såg också det förlofvade landets härliga kullar bölja i fjärran, och du måste lägga dina trötta ben till hvila i en graf i öknen! — Hvem af oss har icke sitt förlofvade land, sin hänrycknings dag och sitt slut i exilen? Hvad det verkliga lifvet ändå är en blek härmning af det lif vi skymta, och så mycket gråare dessa vår profetiska ungdoms flammande blixtar göra vår mogna ålders fula och enformiga skymning!

6 maj. — Det är kvinnorna, som i likhet med bergens flora med mest karakteristisk tydlighet markera samhällets öfver hvarandra belägna zoner. Kulturens kastväsen iakttages lätt hos dem, hos det andra könet är det omörddt. Hos kvinnorna har det naturens genomsnittsregelbundenhet, hos männen erbjuder det frihetens oförutsedda bisarrerier. Det beror på att mannen mera danar sig själf genom sin verksamhet och kvinnan mera danas af sitt öde. Den förre modifierar och formar omständigheterna på grund af sin energi och den senare underkastar sig dem och återspeglar dem på grund af sin mjukhet. Kvinnan är mera släkte och mannen mera individ.

Sålunda äro kvinnorna, kuriöst nog, det kön, som på en gång är mest likt sig själf och mest varierande, mest likt från moralisk synpunkt, mest varierande från social synpunkt, brödraskap i det förra afseendet, hierarki i det senare. Alla kulturens trappsteg, alla lefnadsställningar igenkännas tydligt i deras yttre, deras sätt och deras smak; men det inre syskontycket återfinnes i deras känslor, deras instinkter och deras begär. Kvinnokönet representerar på

en gång den naturliga likheten och den historiska olikheten. Det uppehåller artens enhet och skiljer samhällets kategorier; det närmar och afsöndrar, det sammanfogar och splittrar; det skapar kaster och förstör dem, allt eftersom det får lust att i ena eller andra riktningen föränkla sin dubbelroll. I grunden har kvinnan väsentligen en konserverande mission, men hon konserverar utan urskillning. Å ena sidan bevarar hon Guds verk, allt som är förblifvande, upphöjdt och sant mänskligt hos människan, poesin, religionen, dygden, ömheten; å andra sidan bevarar hon omständigheternas verk, allt som är tillfälligt, lokalt och artificiellt i samhället, det vill säga bruken, löjligheterna, fördomarna, småaktigheterna. Hon omger med samma vördnadsfulla och ihärdiga tro det allvarliga och det fåfängliga, det goda och det dåliga. Ja, hvad är att göra åt det? Skilj röken från elden, om ni kan. Här föreligger en lag som är gifven af försynen och följaktligen god. — Kvinnan bevarar, hon är traditionen, liksom mannen är utvecklingen. Om det icke finnes någon familj eller någon mänsklighet utan de bägge könen, så finns det utan dessa bägge krafter heller ingen historia.

27 september. — I denna stund fyller jag mitt trettioförsta år...

Den skönaste dikt som finns är lifvet, det lif som läses medan det diktas, där fantasin och reflexionen ingå förbund och ömsesidigt stödja hvarandra, det lif som vet sig vara mikrokosm och som inför Gud repeterar i miniatyr det universella och gudomliga dramat. Ja, var människa, det vill säga var natur, var ande, var Guds afbild, var allt som är störst och skönast och högst i alla väsendets sfärer, var en idé och en oändlig vilja, en reproduktion af det stora hela. Och var allt i det du är intet, i det du låter Gud tränga in i dig som luften i ett tomrum, i det du inskränker ditt egoistiska jag till att endast vara ett omhölje för gudo-

mens väsen. Var ödmjuk, var stilla och tyst, så att du hör i ditt inre den genomträngande och djupa stämman; var förändligad och ren för att kunna träda i gemenskap med den rena anden. Drag dig ofta tillbaka till ditt innersta medvetandes helgedom, blif åter en atom för att kunna frigöra dig från rum och tid, från materien, från frestelser och splittring, för att kunna undkomma dina organ, ditt eget lif, det vill säga dö ofta och förhör dig själf inför denna död som en förberedelse till den sista döden. Den som utan bafvan kan möta blindhet, döfhet, lamhet, sjukdom, förräderi, armod, den som utan att darra kan framträda inför den högsta rättvisan, den ensam kan säga sig vara beredd till den partiella eller totala döden. Hvad jag är långt därifrån och hvad mitt hjärta är långt från denna stoicism! Men åtminstone lösgöra oss från allt som kan bli oss fråntaget, mottaga allt som ett lån och en gåfva och endast hålla fast vid det oförgängliga, det är hvad vi måste försöka. Att tro på en god och faderlig och uppfostrande Gud, som mättar vinden för det klippta fåret, som straffar endast när det är nödvändigt och är ledsen öfver att nödgas taga något ifrån oss, — denna tanke eller rättare denna öfvertygelse skänker mod och trygghet. Å hvad vi behöfva mycket kärlek, ömhet, tillgifvenhet och godhet och hvad vi äro ömtåliga, vi Guds söner, vi odödliga och allsmåktiga! Starka som en värld eller svaga som en mask, allt eftersom vi representera Gud eller endast oss själfva, allt eftersom vi stödja oss vid det högsta väsendet eller stå för oss själfva.

Den religiösa synpunkten, synpunkten af en aktiv och moralisk, djup och förändligad religion, är ensamt i stånd att skänka lifvet all dess värdighet och all dess energi. Den gör osårbar och oöfvervinnelig. Endast i himlens namn kan man besegra jorden. Allt godt är gifvet ofvanifrån af den som icke vill annat än vishet. Det är när man är oegennyttig, som man är starkast, och världen ligger för

dens fötter, som den icke kan förföra. Hvarför? Emedan anden är herre öfver materien och världen tillhör Gud. »Fatta mod», har en himmelsk stämma sagt, »jag har öfvervunnit världen» . . .

Herre, förlåna din kraft åt de svaga som äro villiga i anden!

31 oktober (*Lancy*). — En halftimmes promenad i trädgården under duggregn. Höstlandskap. Himlen öfverdragen med grått i veck af olika nyanser, dimmor hängande öfver bergen vid horisonten; en melankolisk natur. Löfven föllo öfverallt som ungdomens sista illusioner under obotliga sorgers tårar. En flock pratsamma fåglar, som skrämts upp i dungarna, väsnades bland grenarna likt skolpojkar som leka kurra gömma och packat ihop sig i något lusthus. Marken beströdd med bruna, gula och rödskiftande löf, träden till hälften aflöfvade, somliga mer, andra mindre, fläckade med rödt, citron och amarant, buskarna rodnande, några blommor kvar ännu, rosor, dalior och krasse, hvilkas blomblad föllo ett och ett, fälten nakna och häckarna glesnade, furan den enda lifskraftiga, grön och stoisk, den eviga ungdomen trotsande förgängelsen, — alla dessa otaliga och underbara symboler, som formerna, färgerna, växterna, de lefvande varelserna, jorden och himlen hvarje stund erbjuda det öga som förstår att se dem, syntes mig ljufva och gripande. Jag höll poesins trollstaf i min hand och behöfde endast röra vid ett fenomen för att det skulle säga mig sin andliga innebörd. Ett landskap hvilket som helst är ett tillstånd hos själen, och den som läser i bägge häpnar öfver att återfinna likheten i hvar detalj. Den sanna poesin är sannare än vetenskapen, ty den är syntetisk och griper med det samma hvad kombinationen af alla vetenskaper på sin höjd en gång kan komma att nå som resultat. Naturens själ uppfattas af diktarens intuition, under det vetenskapsmannen endast duger till att hopa materialet till dess demonstrerande.

6 november. — Jag är mottaglig för alla passioner, ty jag har dem alla inom mig. Som en djurtämjare håller jag dem i bur och låter dem stanna där, men jag hör dem ryta ibland. Jag har kväft mer än en uppspirande kärlek. Hvarför det? Emedan jag med den moraliska intuitionens profetiska visshet kände, att den var föga lifskraftig och mindre varaktig än jag själf. Jag kväfde den till framtida gagn för den verkliga stora känslan. Sinnenas kärlek, inbillningens kärlek, känslsamhetens kärlek, dessa arter har jag genomskådat och förkastat, — jag åtrådde den djupa och centrala kärleken. Jag tror ännu på den. Jag vill inte veta af dessa passioner lika brinnande halm, som blända, förtära eller förtorka; jag kallar, jag väntar och jag hoppas på den stora, den heliga, den höga och allvarliga kärleken, som lefver i alla fibrer och i alla själens förmögenheter. Och måste jag än förbli allena, så vill jag dock hållre taga med mig mitt hopp och min dröm än ingå en själens mesallians.

8 november. — Ansvarigheten är min osynliga mara. Att lida genom sitt eget förvällande är en helvetesplåga, ty det löjliga förgiftar smärtan och den pinsammaste af alla löjligheter är den att blygas öfver sig själf inför sig själf. Jag har ingen styrka och energi gentemot annat ondt än det som kommer utifrån, och ett ohjälpligt ondt förorsakadt af mig själf, ett upphäfvande af mitt lugn och min frihet för hela lifvet, blotta tanken på det gör mig galen. — Jag betalar för mitt privilegium. Mitt privilegium består i att åskåda mitt lifs drama, att ha medvetande om mitt eget ödes tragikomedi, ja mer än så, att sitta inne med hemligheten af själfva det tragikomiska, det vill säga att inte kunna taga mina illusioner på allvar, att se mig, så att säga, från salongen på scenen, från en annan värld i tillvaron och nödgas låtsa ett särskildt intresse för min individuella roll, fastän jag är invigd i den diktares förtroende, som

leker med alla dessa viktiga marionetter och som vet allt hvad de inte veta. Det är ett underligt läge, och det blir grymt när smärtan tvingar mig att åter krypa in i min lilla roll, vid hvilken den kontraktsevenligt binder mig, och förhåller mig att jag tar mig för stora friheter, som tror att jag efter mina pratstunder med författaren skall fritagas från att fortfara med min anspråkslösa betjäntroll i stycket. — Shakespeare måste ofta ha erfarit denna känsla, och Hamlet uttrycker den visst på ett ställe. Det är ett fullkomligt tyskt *Doppelgängerei*, hvilket förklarar den motvilja för det reala lifvet och den afsky för det offentliga lifvet, som äro så allmänna bland Tysklands tänkare. Det är liksom en degradering, ett mistande af en högre insikt, att fälla ihop sina vingar och åter krypa in i sitt vulgära skal af simpel individ. Utan smärtan, som är snöret till denna oförvägna pappersdrake, skulle människan höja sig för hastigt och för högt, och elitindividerna skulle gå förlorade för släktet, liksom ballongen utan tyngdlagen aldrig skulle komma igen från empyrén.

Huru skall man då få tillbaka handlingsmodet? Genom att skaffa tillbaka litet af omedvetenheten, spontaniteten, instinkten, som binder en vid jorden och som förestafvar det relativt goda och det nyttiga.

Genom att mera praktiskt tro på Försynen, som förlåter och tillåter en att godtgöra.

Genom att mera naivt och änkelt acceptera den mänskliga begränsningen, mindre frukta vedervärdigheterna, beräkna mindre, hoppas mera; det vill säga tillika med klarsyntheten förminska ansvarigheten och tillika med ansvarigheten räddhågan.

Genom att utdraga mera erfarenhet ur förlusterna och lärdomarna.

10 november. — Hur mycket ha vi inte att lära af

grekerna, dessa odödliga förfäder! Och hvad de ha löst sitt problem mycket bättre än vi! Deras människa var inte den samma som vår, men de ha så mycket bättre vördat, odlat och förädlad den människa de kände. I tusen afseenden äro vi ännu barbarer i jämförelse med dem, som Béranger med en suck sade till mig 1843. Barbarer i uppfostran, i vältalighet, i offentligt lif, i poesi, i konst o. s. v. Vi behöfva miljoner människor för att frambringa några utvalda; ett tusental räckte till i Grekland. Om måttstocken på en civilisation är det antal fulländade människor den frambringar, så äro vi ännu långt efter detta mönsterfolk. Slafvarna äro icke mera under oss, utan de äro ibland oss. Barbariet befinner sig icke längre vid gränserna, det lefver vägg i vägg med oss. Vi bära inom oss vida större ting, men vi äro själfva vida mindre. Det är ett underligt resultat: den objektiva civilisationen har skapat stora människor utan att eftersträfvat dem; den subjektiva civilisationen skapar tarfliga och ofullständiga tvärt emot sin önskan och sin uppgift. Tingen blifva majestätiska och människan förminsas. Hvarför så?

Vi ha för mycket barbarblod i våra ådror och vi sakna måtta, harmoni och behag. Kristendomen har genom att tudela människan i yttre och inre, världen i jord och himmel, helvete och paradys upplöst den mänskliga enheten. Visserligen för att återställa den djupare och sannare, men kristenheten har ännu icke genomträngts af denna mäktiga surdeg. Den har ännu icke eröfrat den sanna mänskligheten, den lefver ännu under motsättningen mellan synd och nåd, mellan denna världen och den andra. Den har icke trängt längst in i Jesu hjärta; den befinner sig ännu i botgöringens *narthex*; den är icke försonad, och till och med kyrkorna bära ännu tjänandets ok och ha ännu icke den fröjd som tillkommer Guds döttrar, döpta af den Helige Ande.

Öfverdrifven arbetsfördelning. En dålig och dum upp-

fostran, som inte utvecklar hela människan. Nödens problem. Vi ha afskaffat slafveriet, men utan att ha löst frågan om kroppsarbetet. Juridiskt finns det inte längre några slafvar, faktiskt finns det. Och så länge flertalet människor icke äro fria, kan man inte fatta den fria människan och inte gärna realisera henne. Detta är tillräckligt med orsaker.

12 november. — Indiansommaren fortfar, och dagarna börja alla med dimma. Sprungit en stund omkring trädgården för att bli varm och mjuka upp lederna. Beundrat de sista rosenknopparna, den sirliga pressningen på smultronplantornas rimfrostbroderade blad och i synnerhet de förtjusande spindelväfvarna som hängde i furornas gröna grenar, små balsalonger för féerna, klädda med pärlpuder, hvilka otaliga trådnät, skälfvande af dagg, upptill fasthöllo som länkarna i en ljuskrona, nedtill som ankaret på ett skepp. Dessa små luftiga byggnader besutto älfvornas hela fantastiska lätthet och morgonrodnadens töckniga friskhet. De manade fram för mig den nordiska poesin, jag förnam som en fläkt från Sverige, från Island och från Kaledonien. Fritiof och Eddan, Ossian och Hebriderna, hela denna värld af köld och dimma, af andar och drömmier, där värmen icke kommer från solen utan från hjärtat, där människan står i skarpare relief än naturen, denna kyska, kraftfulla värld, där viljan betyder mera än sensationen, tanken mera än instinkten, kort sagt, den romantiska, germanska och nordiska poesin vaknade småningom i mina minnen och min sympati. En hälsobringande poesi, som verkar moraliskt nervstärkande. Hvad fantasin kan trolla: en furukvist och några spindelväfstrådar kunna ställa hela länder, tidevarf och folk levande inför den.

26 december (söndag). — Om jag förkastar många stycken af vår teologi och vår kyrka, så är det för att bättre nå

fram till Kristus själf. Min filosofi tillåter mig det. Den uppställer inte alternativet religion eller filosofi, utan frågan om blindt antagen eller pröfvad religion, förstådd eller oförstådd. För mig är filosofin ett sätt att fatta tingen, en metod att uppfatta verkligheten. Den skapar icke naturen, människan och Gud, utan den finner dem och söker att förstå dem. Filosofin är medvetandet som förstår sig själf med allt hvad det innehåller. Nu kan medvetandet innehålla ett nytt lif, pånyttfödelsens och frälsningens faktum, den kristliga erfarenheten. Uppfattningen af det kristliga medvetandet är en integrerande del af filosofin, liksom det kristliga medvetandet är en viktig form af det religiösa medvetandet och det religiösa medvetandet en väsentlig form af medvetandet.

*

Reservationen är alltid tecken till och skydd för ett mysterium, den förklaras genom sin motsats: profanationen. Reservationen hvilar på den omedvetna känslan af en naturens eller själens hemlighet, alltför intimt individuell för att lämnas ut för intet. Den bytes bort. Att lämna det djupaste och hemlighetsfullaste af sitt väsen och sin personlighet till ett lägre pris än den absoluta ömsesidigheten, det är profanation.

1853.

6 januari. — Själfbehärskning i ömhet, det är villkoret för auktoritet öfver barn. Låt barnet icke upptäcka hos oss någon passion eller svaghet som det kan begagna sig af, låt det känna sig ur stånd att bedraga oss eller uppröra oss, och det skall anse oss af naturen sig öfverlägsna, vår mildhet skall för det få ett alldeles särskildt värde, ty den skall ingifva det aktning. Det barn, som kan väcka vrede, otålighet och sinnesrörelse hos oss, känner sig starkare än vi, och barnet respekterar endast styrkan. Modern bör betrakta sig som barnets sol, en orubblig och alltid strålande stjärna, dit den lilla rörliga varelsen, som är snar till tårar och skratt, flyktig, obeständig, passionerad och stormig, kommer för att ladda sig med värme, elektricitet och ljus, för att lugna sig och styrka sig. Modern representerar det goda, försynen, lagen, det vill säga Gudomen under den form som är tillgänglig för barndomen. Är hon passionerad, så lär hon en nyckfull och despotisk Gud eller rent af flere sins emellan stridiga gudar. Barnets religion beror af moderns och faderns sätt att vara och icke af deras sätt att tala. Det inre och omedvetna ideal, som styr deras lif, är just hvad som inverkar på barnet; deras ord, deras förmaningar, deras bestraffningar och till och med deras utbrott äro för barnet endast en komedi och ett åskväder; deras kult däremot är hvad det anar och tar intryck af.

Barnet ser hvad vi äro tvärs igenom det som vi vilja vara; däraf dess rykte som fysionomiker. Det utsträcker

sin makt så långt det möjligtvis kan med enhvar af oss, det är en slug diplomat. Det röner utan att veta det hvars och ens inflytande och återspeglar det, i det att det förvandlar det enligt sin egen natur; det är en förstorande spegel. Därför är den första grunden för uppfostran denna: Höj dig själf, och den första regeln man har att följa, då man vill taga väldet öfver ett barns vilja: Blif herre öfver din egen.

5 februari (klockan 7 på morgonen). — Jag är alltid förundrad öfver skillnaden mellan vårt inre tillstånd kvällar och mornar. Passionerna, som ange tonen om aftonen, lämna på morgonen rum för själens kontemplativa del. Sedan hela varelsen irriterats och försatts i spänning genom dagens nervösa upphetsning, når den på kvällen höjdpunkten af sin mänskliga vitalitet; sedan den stillats genom sömnens ro, är den på morgonen närmare himlen. Man måste ha vägt ett afgörande på bägge vågarna, granskat en tanke vid bägge dagarna och stanna vid jämviktsläget för våra dagliga pendelsvängningar för att minska utsikten till misstag. Vårt inre lif beskriver regelbundna kurvor analoga med barometerns kurvor, oberoende af de tillfälliga störingar, som känslornas och passionernas olika stormar kunna åstadkomma hos oss. Hvarje själ har sitt klimat, den är själf ett klimat; den har så att säga sin meteorologi inom själens allmänna meteorologi; psykologin kan håller icke fulländas före vår planets fysiologi, en vetenskap som vi för närvarande beteckna med det onöjaktiga namnet fysisk geografi...

Denna morgon har jag insett, att hvad som förefaller oss omöjligt ofta är endast en fullkomligt subjektiv omöjlighet. Under passionernas inverkan alstrar vår själ medelst en underlig hägring gigantiska hinder, berg eller afgrunder som hejda oss tvärt. Blås bort passionen och denna fantasmagori försvinner. Denna förmåga af hägring och synvilla, som kan gå ända till hallucination, är ett psykiskt fenomen

värddt ett uppmärksamt studium. Sålunda frambringa vi själfva vår andliga värld, våra monstra, våra chimärer och våra änglar, vi objektivera hvad som jäser inom oss. Allt är underbart för poeten, allt är gudomligt för helgonet, allt är storslaget för hjälten, allt är futtigt och uselt och fult och dåligt för den låga och lumpna själen. Den onda människan skapar omkring sig ett pandämonium, konstnären en olymp, den utvalde ett paradis, och ingen af dem ser annat än sitt. Vi äro alla visionärer och hvad vi se är vår själ i tingen. Vi belöna och bestraffa oss själfva utan att veta det. Också synes allt förändradt, när vi förändras.

Själen är till sitt väsen aktiv, och den aktivitet, som vi äro medvetna om, är endast en del af vår aktivitet, och den frivilliga aktiviteten är endast en del af vår medvetna aktivitet.

Det här är grundvalen för en psykologi och en etik. Människan reproducerande världen, omgifvande sig med en natur som är objektiveringen af hennes andliga natur, belönande och straffande sig själf; tingen den gudomliga naturen; den fullkomliga andens natur möjlig att fatta endast i mån af vår fullkomning; intuitionen belöning för den inre renheten; godheten utmynnande i vetandet; med ett ord, en ny, fullständigare och mera etisk fenomenologi, där själen i sin helhet blir ande, — det blir kanske ämnet för mina sommarföreläsningar. Hela det område som upptages af den inre utvecklingen, det mystiska lifvet, naturens förhållande till anden, Guds och alla varelsers till människan, en repetition i miniatyr af kosmogonin, teogonin, mytologin och världshistorien, andens evolution, med ett ord problemens problem, i hvilket jag ofta har fördjupat mig men från hvilket ändliga ting, detaljer, bagateller tusen gånger ha dragit mig bort, — det är hvad denna fråga innebär. Jag nalkas åter randen af den stora afgrunden med en tydlig förnimmelse af att detta är vetenskapens problem, att dess utforskande är

en plikt, att Gud endast döljer sig i sitt ljus och sin kärlek, att han kallar oss att blifva andar, att besitta oss själfva och besitta honom i mån af våra krafter, att det är vår klenroghet och vår andliga feghet som utgör vårt lyte och vår svaghet.

När Dante försänkte sin blick i de tre världarna med deras olika himlar, skymtade han under form af bild hvad jag skulle vilja gripa under dess renaste form. Men han var poet och jag kan inte bli annat än filosof. Poeten gör sig förstådd af generationerna och af massorna, filosofen talar endast till några sällsynta andar...

Dagen bryter in, med den kommer splittringen i dagens värf, jag vaknar ur mitt magnetiska tillstånd, den rena clairvoyansen lämnar rum för blicken, och det eteriska djupet af kontemplationens himmel dunstar bort inför de ändliga tingens brokighet. Är det något ondt i det? Nej, men det bevisar att de timmar, som äro bäst lämpade för fenomenologin, äro de som föregå gryningen.

20 mars. — Suttit ensam uppe. Gått in i barnens rum ett par tre gånger. — Ni unga mödrar, jag förstod er. Sömmen är lifvets mysterium; det ligger något förtrollande i detta dunkel, som genomtränges af nattlampan lugna sken, och i denna tystnad, som markeras af de slumrande unga varelsernas rytmiska andhämtning. Man anar att man bevisar en underbar naturens operation, och jag kände mig inte alls profan. Utan ett ljud, andäktig, försynt och rörd betraktade jag och lyssnade jag till denna vaggans poesi, familjens urgamla och alltid nya välsignelse, denna bild af skapelsen inslumrad under Guds vingar, af vårt medvetande, som sjunker tillbaka i mörkret för att hvila sig från tänkandet, och af grafven, detta gudomliga läger där själen i sin tur lägger sig att hvila från lifvet.

Att sofva, det är att sila sina själsrörelser, befria sig

från den dy som vidlåder en, stilla sin själ, bota sin feber, återvända till den moderliga naturens sköte och där åter blifva god och stark. Sömnens är ett slags oskuld och rening. Välsignad vare den som har skänkt den åt de arma människobarnen till en säker och trogen ledsagare genom lifvet, till en daglig upprättare och tröstare.

14 maj. — Tredje kvartettkonserten. Den var kort, variationer för piano och violin af Beethoven och två kvartetter, det var allt. Kvartetterna voro fullkomligt klara och lätta att återföra till sin enhet. Den ena var af Mozart, den andra af Beethoven. — Jag jämförde de båda mästarna, deras individualiteter lågo öppna för mig: Mozart, behag, frihet, en säker, koncentrerad och klar form, en utsökt och aristokratisk skönhet, själsfrid, hälsa och talang i nivå med snillet; Beethoven, mera patetisk, mera passionerad, mera söndersliten, mera tilltrasslad, mera djup, mindre fullkomlig, mera slaf af sitt snille, mera hänförd af sin fantasi eller sin lidelse, mera rörande och mera sublim än Mozart. Mozart vederkicker en som Platons dialoger, han visar oss aktning, uppenbarar vår styrka för oss, ger oss frihet och jämvikt. Beethoven griper oss, han är mera tragisk och retorisk, under det Mozart är mera opartisk och poetisk. Mozart är mera grek och Beethoven mera kristen. Den förre är blid och den senare allvarlig. Den förre är starkare än ödet, emedan han tar lifvet mindre djupt; den senare är mindre stark, emedan han har mätt sig med större kval. Hans talang är icke alltid i jämnhöjd med hans geni och det patetiska är hans förhärskande drag, liksom fulländningen är Mozarts. Hos Mozart befinner sig allt i jämvikt och konsten segrar; hos Beethoven är det känslan som tar väldet och sinnesrörelsen grumlar konsten, i det den fördjupar den.

26 juli. — Hur kommer det sig, att jag bättre och

ledigare göra korta verser än långa, svåra saker än lätta? Af alltjämt samma skäl. Jag vågar inte röra mig utan fjättrar, inte visa mig annat än beslöjad, inte handla på min egen risk och på allvar, inte tro på mig själf och häfda mig, under det en formlek genom att vända uppmärksamheten från mig till saken i fråga, från känslan till skickligheten i utförandet, gör mig väl till mods. Kort sagdt, felet ligger i min blyghet. — Det är också en annan orsak: jag är rädd för att vara stor, men jag är inte rädd för att vara skicklig; eftersom jag inte är mycket säker på min talang och mitt instrument, så tycker jag om att skaffa mig trygghet genom att hänge mig åt virtuositeten. Mina offentliga litterära försök äro häller ingenting annat än studier, öfningar och lekar, till att pröfva mig själf. Jag spelar skalor, jag far omkring på mitt instrument, jag tränar mina händer och förvissar mig om möjligheten att exekvera, men själfva verket kommer inte. Mitt bemödande dör bort, belåtet med att kunna och utan att nå fram till att vilja. Jag förbereder alltid och jag utför aldrig. Saken är den att jag felar genom experimenteringslust. — Blyghet och experimenteringslust, det är två hinder som spärra min litterära karriär. Och låt oss inte glömma benägenheten att uppskjuta; jag gömmer alltid det viktiga, det stora, det allvarliga, och jag vill under tiden göra mig kvitt bagatellerna, det täcka, det smånätta. Emedan jag är säker på min dragning till det vidtomfattande och djupgående, uppehåller jag mig vid motsatsen för att inte göra den orätt. Fastän jag i botten är allvarlig, är jag till utseendet flärdfull. Undet det jag älskar tanken, ser det ut som om jag särskildt kurtiserade uttrycket; jag behåller innehållet för mig själf och lämnar formen åt de andra. Sålunda gör min blyghet, att jag inte behandlar publiken på allvar och att jag visar mig för den endast från den underhållande, sfinxartade och nyckfulla sidan; min experimenteringslust gör att allting frestar mig, snäcken så

väl som berget, och att jag inte kan avsluta mina studier; begäret att uppskjuta gör att jag alltid befinner mig vid preliminärerna, vid förberedelserna och att jag inte kan börja producera.

Men om än förhållandet är så, så kunde förhållandet vara annorlunda. Jag genomskådar mig, men jag gillar mig inte.

6 oktober. — De andra påverka mig inte genom sina viljor beträffande mig, ty dem motstår jag, inte håller genom sina egenskaper, ty från dem frigör jag mig och dem behärskar jag genom att förstå dem, men väl genom sin natur och sina instinkter, just därför att instinkten inte tränger sig på mig och därför att den fattas mig. Hela den del af de andra, som redan är i mig, inverkar endast föga på min natur, men det i dem, som är mig främmande, bemäktigar sig mig genast.

Skarp uppfattning, uthållig reflexion, förmåga att kombinera, klassificera, analysera och särskilja, ett starkt begär efter system och totalitet, trög och fordrande uttrycksförmåga, en fantasi använd endast i tankens tjänst, blyg, misströstande och despotisk karaktär, en själ som är vek ända till mysticism — det är mitt inventarium. Mera allvarlig än underhållande som skriftställare, mera kritisk än produktiv, mera filosof än poet, framför allt moralist, psykolog och litteraturdomare, som på en gång angifver hvad som är och hvad som bör vara, verkligheten och idealet, i människornas förhållanden. Hvarför inte acceptera mig sådan jag är, bekräfta mig i min natur, göra mig erkänd genom min styrka och mina speciella gåfvor, i stället för att alltid mäta min nuvarande underlägsenhet med hvar och en och trösta mig med förvärfvandet af en färdighet och aningen om ett nytt tillvarelsesätt?

Det finns två grader af högmod: den ena, då man gillar sig själf, och den andra, då man inte kan acceptera sig själf. Den senare graden är antagligen den mest raffinerade.

1854.

17 december. — Det är just när vi inte göra någonting särskildt, som vi lefva med hela vår varelse, och när vi upphöra att växa till, är det endast för att taga oss själfva i besittning och för att mogna. Viljan är suspenderad, men naturen och tiden inverka alltjämt; och fastän vårt lif icke längre är vårt verk, så fortfar arbetet på det likafullt. Med oss, utan oss eller oaktadt oss genomlöper vår tillvaro sina faser, vår osynliga psyke spinner på silket till sin puppa, vårt öde går i fullbordan och vårt lifs alla timmar arbeta på den sprängning af vårt skal, som vi kalla döden. Denna verksamhet är således oundviklig, sömnen och hvilan afbryta den icke; men den kan bli fri och etisk, en glädje i stället för en skräck.

*

Vi ha mycket svårt att inte vara af samma mening som vår egenkärlek och att inte anse den ha omdöme, som finner förtjänster hos oss.

*

Låt oss vara sanna, däri ligger vältalighetens och dygdens hemlighet, däri ligger den moraliska auktoriteten, det är konstens och lifvets högsta grundsats.

1855.

28 mars. — Det finns inte ett grässtrå som inte har en historia att berätta, inte ett hjärta som inte har sin roman, inte ett lif som inte gömmer en hemlighet, sin gadd eller sitt törne. Öfverallt smärta, hopp, komedi, tragedi; och under ålderdomens förstening kan man liksom i de förvidna formerna hos vissa fossiler återfinna ungdomens stormar och marter. Denna tanke är diktarnas och predikanternas trollstaf; den rycker fjällen från de lekamliga ögonen och öppnar blicken för det mänskliga lifvet; för örat upplåter den en värld af okända melodier och kommer en att förstå naturens tusen språk. Den olyckliga kärleken gör en till polylott, sorgen gör en till siare och trollkarl.

16 april. — Jag erfor i morse klimatets underbara inflytande öfver själstillståndet. Jag var italienare och spanjor. I denna klara och blåa atmosfär och denna middagssol småle själfva väggarna emot en. Alla kastanjeträden stodo i festskrud; med sina glansiga knoppar, lysande som små flammor vid grenarnas uppåtböjda ändar, föreställde de på den eviga naturens bal vårens kandelabrar. Hvad tufvornas daggiga friskhet, gårdarnas genomskinliga skugga, Saint-Pierres kraftiga röda torn, landsvägarnas hvita rämärken, hvad allt var ungdomligt och graciöst och intagande! Jag kände mig som ett barn, lifssafven steg i mina ådror som i växternas. Å hvad en smula naiv lycka är för ett ljufdigt

ting! — Och nu kommer en mässingsorkester, som stannat på gatan, mitt hjärta att klappa som vid aderton år. Tack, gode Gud; det är nu så många veckor och månader, som jag har trott mig vara en gubbe. Kom poesi, natur, ungdom, kärlek, forma om mitt lif med era fehänder, börja på nytt inom mig era odödliga kördanser, sjung era sirenmelodier, kredensa mig odödlighetens pokal, för mig åter till själens olymp. Nej, ingen hedendom! Du glädjens och smärtans Gud, gör med mig hvad du vill; bedröfvelsen är god och glädjen är också god. Du för mig genom glädjen. Jag tar den ur dina händer och tackar dig för den.

23 maj. — Hvarje skadlig passion drar en liksom en afgrund till sig genom svindel. Viljesvagheten för med sig yrsel, och då lockar afgrunden, trots all sin hemskhet, som en tillflyktsort. Fasansfulla fara! Denna afgrund är inom oss, detta öppna svalg likt helvetesormens vida gap, som vill sluka oss, det är djupet i vårt väsen; vår frihet flyter på denna tomhet, som alltjämt sträfvar att uppsluka den. Vår enda talisman är den moraliska styrkan samlad kring sitt centrum, samvetet, en liten outsläcklig låga, hvars ljus kallas plikt och hvars värme heter kärlek. Denna lilla låga bör vara vårt lufs ledstjärna, den ensam kan styra vår gungande farkost genom de stora böljornas uppror och rädda oss undan hafvets frestelser, undan de vidunder och stormar som natten och vågsvallet spyr ut. Tron på Gud, på en helig, förbarmande, faderlig Gud, är den gudomliga stråle som tänder denna låga.

Hvad jag förstår den djupa och skräckfyllda poesin i de primitiva tidernas fador, ur hvilka teogonierna sprungit fram, hvad historien om det vilda kaos' lössläppta krafter och världens födelse blir mitt lif och min substans, hvad allt klarnar och blir till symbol för den stora orubbliga tanken, Guds tanke beträffande världsalltet! Hvad alltings

enhet är mig påtaglig, förnimbar, inneboende! Jag tycker mig skönja det sublima motiv, som i tillvarons oändliga sfärer, under alla former af tid och rum, alla skapade gestalter reproducera och sjunga i skötet af den eviga harmonin. Från dödsriket känner jag mig stiga uppåt mot ljusets regioner; min flykt genom kaos änder i paradiset. Himlen, helvetet och världen äro i oss. Människan är den stora afgrunden.

1856.

1 juli. — Nationaliteten sticker alltid fram hos människan, i synnerhet hos kvinnan, och Rysslands kvinnor synas i likhet med sjöarna och floderna i sitt land vara utsatta för plötsliga och stundom långvariga tillfrysningsperioder. I deras rörlighet, lekande och smekande som böljorna, ligger alltid en hotelse om oväntad isstelhet. De höga breddgraderna, det besvärliga lifvet, envåldsregementets oböjlighet, den mulna och dystra himlen, det obevekliga klimatet, alla dessa hårda fataliteter ha satt sin prägel på den moskovitiska rasen. En viss mörk halsstarrighet, ett slags primitiv otämdhet, en bakgrund af vildesträfhets, som under väldet af vissa omständigheter skulle kunna bli oförsonlig och till och med obarmhärtig; en kraft, en vilja och en beslutsamhet, som äro kallt okusliga och som hållre skulle spränga världen i luften än ge efter; en outrotlig instinkt af barbarhord i en till hälften civiliserad nation — allt detta kan spåras af den uppmärksamme betraktaren ända in i de harmlösa bisarrerierna och kapiserna hos en ung kvinna af denna mäktiga ras. Till och med i skämtet röjes den fasta och grymma folkande, som bränner sina egna städer och ställer upp bataljoner af döda soldater.

Hvilka fruktansvärda härskare ryssarna skulle bli, om de en gång lyckades breda ut sitt våldes natt öfver västerlandet! En polardespotism, ett tyranni sådant som världen ännu icke har skådat, stumt som mörkret, skärande som is, okänsligt som brons, med en älskvärd yta och snöns kyliga

glans, ett slafveri utan motvikt eller förmildring — detta skulle de bringa oss. Men sannolikt komma de gradvis att förlora både förtjänsterna och felen i sitt halfbarbari.

Seklerna skola mogna dessa nordens söner, och de skola göra sitt inträde i folkens konsert på annat sätt än som en hotelse eller en dissonans. Om de kunna vända sin hårdhet i fasthet, sin listighet i smidighet, sin moskovitism i mänsklighet, så skola de upphöra att ingifva afsky eller fruktan och i stället göra sig älskade.

21 juli — *Mit Sack und Pack* är jag tillbaka i mitt stadshem. Jag har tagit farväl af våra vänner och mina landtliga fröjder, af grönskan, blommorna och välbefinnandet. — Men hvarför gick jag min väg? Det skäl jag gaf mig själf var omsorgen för min stackars sjuke onkel. Men finns det inte i grund och botten andra skäl? Jo, jag tror det. Det är rädslan att vara oförsynt genom att hopa för mycket obligationer gentemot de två tre familjer, som omgifva mig med vänligheter och för hvilka jag inte kan göra något igen. Så är det mina böcker, som kalla mig tillbaka. Så är det begäret att vara ordhållig mot mig själf. Men allt detta vore ingenting, tror jag, utan en annan instinkt, den vandrande judens instinkt, som rycker från mig bågaren, i hvilken jag har fuktat mina läppar, som vägrar mig att förlänga njutningen och ropar till mig: Marsch, gå på! Somna inte, fäst dig inte, stanna inte! Denna oroliga känsla är inte behof af ombyte, den är snarare rädsla för det jag älskar, misstroende mot det som tjuvar mig, lyckans ångest. Hvilken egendomlig natur och hvilken underlig böjelse! Att inte våga njuta naivt, enkelt, utan skrupler, och så gå från bordet af fruktan att måltiden skall ta slut. Motsägelse och mysterium! Att inte bruka af fruktan att missbruka, att tro sig tvungen att gå sin väg, inte emedan man är mätt utan emedan man har uppehållit sig. Jag är

då alltid densamme, den onödigt kringirrande, den frivillige landsflyktingen, mannen utan hvila, den evige vandraren, som jagad af en inre röst icke bygger, förvärfvar eller odlar jorden någonstädes utan färdas förbi, betraktar, slår upp sitt tält för natten och går vidare. — Är inte grunden till denna orolighet en viss tomhet? Det ständiga jäktandet efter något som fattas mig? Sträfvandet efter en verkligare frid och en fullkomligare tillfredsställelse? Grannar, vänner och anhöriga, jag älskar dem alla, och när dessa tillgifvenhetskänslor verka, lämna de icke rum för känslan af någon lucka. Men likväl räcka de icke till att fylla mitt hjärta och kunna därför icke hålla det fast. Jag bidar alltjämt den kvinna och det verk, som skola vara i stånd att bemäktiga sig min själ och varda mitt ändamål.

Hit och dit du utan ro
 med din sorg dig svingar.
 Psyke-fjäril, jag vill tro,
 att du finner Amors bo
 och mister dina vingar.

Jag har inte skänkt bort mitt hjärta, däraf min orolighet i anden. Jag vill inte låta det tagas af en som inte kan fylla det, däraf min instinkt att obevekligt lösgöra mig från allt som tjuvar mig utan att definitivt binda mig. Min skenbara flyktighet är således i grunden endast ett sökande, ett hopp, ett begär och en oro — det är feberåtrån efter idealet.

... Striden rör sig således alltjämt mellan idealet och det sunda förnuftet, af hvilka det förra icke prutar af något på sina fordringar och det senare fogar sig efter det tjänliga och det faktiska. Men att gifta sig af sundt förnuft, med rabatt, är inte det att profanera? Å andra sidan, ett ideal som hindrar lifvet att fullborda sig, som i fröt förstör

familjen, är inte det oriktigt? Ingår det inte i mitt åtskilligt högmod, obenägenheten att acceptera mitt öde? . . .

22 oktober. — Lifvet är en kurs i fortskridande försakelse, i ständig inskränkning af våra anspråk, våra förhoppningar, våra krafter och vår frihet. Cirkeln drar sig tillsammans mer och mer; man ville en gång lära sig allt, se allt, uppnå allt, eröfra allt, och i alla riktningar kommer man till sin gräns: *Non plus ultra*. Rikedom, ära, kärlek, makt, hälsa, lycka, långt lif, alla de förmåner som andra människor ha besuttit, synas i början utlofvade och tillgängliga, och sedan blir det att blåsa bort denna dröm, successivt förminska sin personlighet, göra sig liten och ödmjuk, känna sig begränsad, svag, beroende, okunnig, usel, fattig och utblottad och hemställa allt åt Gud, ty man hade icke rätt till något och man är ond. Det är i denna förintelse man återfinner en smula lif, ty den gudömliga gnistan ligger där i botten. Man resignerar, och i den troende kärleken återförvärfvar man den sanna storheten.

27 oktober. — I lifvets viktigaste förhållanden äro vi alltid ensamma, och vår verkliga historia kan nästan aldrig läsas af de andra. Den förnämsta delen af detta drama är en monolog eller snarare en debatt, som försiggår i vårt inre mellan Gud, vårt samvete och oss själfva. Tårar, sorger, förkrosselser, besvikelser, onda och goda tankar, afgöranden, vankelmod, öfverläggningar, allt detta är vår hemlighet. Det är nästan alldeles omöjligt att meddela eller öfverföra, till och med när vi vilja tala om det, till och med när vi skriva det. Det dyrbaraste af oss visar sig aldrig, finner intet utlopp, inte ens inför våra käraste. Det när helt säkert endast delvis till vårt medvetande, träder näppeligen i handling annat än i bönen och uppsamlas kanske endast af Gud, ty vårt förflutna blir oss ständigt främmande. Vår monad

kan influeras af de andra, men den förblir icke desto mindre ogenomtränglig i sitt centrum, och vi själfva stanna, när allt kommer omkring, i förgården till vårt eget mysterium. Vårt medvetandes innersta är omedvetet, liksom solens kärna är mörk. Allt hvad vi äro, vilja, göra och veta är mer eller mindre ytligt, och den outgrundliga substansens dunkel ruvar under strålarna och blixterna i vår periferi.

Jag har således med rätta i min teori om den inre människan satt innerst i Jaget, efter det successiva afskiljandet af de sju sfärer det innehåller, en dunkel kärna, det förborgades, det potentiellas djup, panten på en oändlig framtid, det okända jaget, den rena subjektiviteten, som är urstånd att objektiviera sig i ande, medvetande, förnuft, själ, hjärta, fantasi eller sinneslif och som gör alla dessa former af sig själf till leder och attribut.

Men det dunkla är till endast för att upphöra att vara det, det är anledningen till all seger, till all utveckling. Antingen det kallas öde, död, natt eller materia, så är det en piedestal för lifvet, ljuset, friheten och anden, ty det är motståndet, d. v. s. aktivitetens stödjepunkt, anledningen till dess utveckling och dess seger.

17 december. — I afton andra kvartettkonserten. Den gjorde mycket starkare intryck på mig än den första; de valda verken voro mera storslagna och kraftiga. Det var Mozarts kvartett i *d moll* och Beethovens kvartett i *c dur* med en konsert af Spohr emellan. Denna sistnämnda, som är briljant och liflig i sin helhet, har eld i allegrot, känslighet i adagiot och elegans i finalen, men den röjer endast en vacker talang i en genomsnittssjäl. De bägge andra däremot bringa en i kontakt med snillet och uppenbara två stora själar. Mozart är den inre friheten, Beethoven är den mäktiga entusiasmen. Den ene frigör oss, den andre rycker oss utom oss själfva. Jag tror mig aldrig så tydligt och

så intensivt som i dag ha erfarit skillnaden mellan dessa båda mästare. Deras båda andliga existenser lågo genomskinliga för min blick och jag tyckte mig läsa i dem ända till botten.

Mozarts verk, som är helt genomträngdt af ande och tanke, uttrycker ett löst problem, den funna jämvikten mellan afsikten och styrkan, den själfbehärskade gracens suveränitet, den underbara harmonin och den fullkomliga enheten.

Kvartetten skildrar en dag genomlevvad af en af dessa attiska själar, som anticipera elyséns upphöjda frid. Första scenen är ett älskvärdt samtal, likt Sokrates' vid stranden af Ilissos; dess karaktär är en utsökt urbanitet med ett fint leende och med skämtsamma ord. Andra scenen är af ett gripande patos. Ett moln har dragit upp på denna grekiska himmels azur. En storm af dem som lifvet oundvikligt alstrar, till och med mellan ädla hjärtan som akta och älska hvarandra, har uppstått och grumlat denna harmoni. Hvad är orsaken, ett missförstånd, en försummelse? Det vet man inte, men den bryter ut. Andantet är en scen af förebråelse och klagan, men en sådan som kan utspelas mellan odödliga. Hvilken upphöjdhet i denna klagan, hvilken återhållen rörelse och hvilken mild nobless i förebråelsen! Rösten darrar och blir djupare men är alltjämt hjärtlig i sin värdighet. Molnet har gått öfver, solen har kommit igen, förklaringen har ägt rum, endräkten är återställd. Tredje scenen målar glädjen öfver förlikningen, som nu är säker på sig själf och liksom för att skalkaktigt sätta sig på prof slår öfver i ystert skämt och vänskaplig retsamhet. Finalen för tillbaka den måttfulla glädtheten, den lyckliga ron, den oinskränkta friheten, som är det inre lifvets blomma och verkets grundtema.

Beethovens verk är den tragiska ironin, som låter lifvets hvirvel dansa öfver det oändligas alltid hotande svalg. Här finns intet spår till enhet, tillfredsställelse eller frid. Vi

bevittna den eviga duellen mellan de två stora krafterna, svalget som uppslukar allt ändligt och lifvet som försvarar sig, häfdar sig, utvidgar sig och berusar sig. De första takterna bryta inseglen och öppna den stora afgrundens hålor. Kampen börjar. Den blir långvarig. Lifvet födes, njuter och skalkas, sorglöst som fjärilen hvilken fladdrar öfver ett bråddjup. Sedan förstorar det sina eröfringar och besjunger sina framgångar. Det grundar ett rike, det bygger upp en natur. Men ur det gapande svalget höjer sig tyfonen, titanerna skaka det nya rikets portar. En jättestrid tar sin början. Man hör den kaotiska maktens bullersamma ansträngningar. Lifvet får slutligen öfverhand, men segern är icke afgörande och i segerruset finns det en bakgrund af fasa och bedöfnig. Beethovens själ var torterad. Den lidelsefulla åtrån efter och förskräckelsen för oändligheten synas slunga den mellan himmel och helvete — däraf dess omätlighet.

Hvilken är störst, Mozart eller Beethoven? En gagnlös fråga. Den ene är mera fulländad, den andre mera kolossal. Den förre är den fullkomliga konstens frid, den omedelbara skönheten, den senare är det sublima, fasan och medlidandet, skönheten på omvägar. Den ene gifver hvad den andre kommer oss att önska. Mozart har ljusets och den blåa oceanens klassiska renhet, Beethoven luftens och hafvets stormars romantiska storhet, och under det Mozarts själ tyckes bo på ett Olympos' eteriska höjder, sträfvar Beethovens rysande uppför ett Sinais stormiga sluttningar. Låt oss välsigna båda. En hvar af dem framvisar ett moment af det ideala lifvet. En hvar af dem gör oss godt. Låt oss älska dem båda.

*

Huru många gånger äro vi inte hycklare genom att förbli oss lika till det yttre och för andra, då vi äro med-

vetna om att ha blifvit förändrade för oss själfva och i vårt inre! Det är inte hyckleri i egentlig mening, ty vi låna inte en annan personlighet än vår egen, men det är likväl ett slags lögn. Denna lögn förödmjucar. Denna förödmjukelse är en aga, som masken tilldelar vårt ansikte och som vårt förflutna låter vårt närvarande undergå. Och denna förödmjukelse är nyttig, ty den alstrar blygsel, och blygseln föder ånger. Sålunda framgår det goda ur det onda i en rättskaffens själ, och fallet medför upprättelse.

*

Den som vill se fullkomligt klart, innan han besluter sig, den besluter sig aldrig. Den som icke accepterar ångern accepterar icke lifvet.

*

Att kunna göra med lätthet det som är svårt för andra, det är talang; att kunna göra hvad som är omöjligt för talangen, det är geni.

1857.

28 maj (*Vandœuvres*¹). — Vi begåfvo oss ned till Genève för att höra Richard Wagners *Tannhäuser*, uppförd på teatern af den tyska truppen, som för närvarande befinner sig där på genomresa. — Wagner är en mäktig ande, som har sinne för den stora poesin. Hans verk är till och med mera poetiskt än musikaliskt. Undertryckandet af det lyriska elementet och följaktligen af melodin är hos honom en systematisk föresats. Inga duetter eller trios mera; monologen och den stora arian försvinna likaledes. Det återstår endast deklamation, recitativ och körer. För att undvika det konventionella i sången slår Wagner öfver i ett annat konventionellt, det att icke sjunga. Han underordnar rösten under det artikulerade talet, och för att inte sånggudinnan skall flyga sin kos, klipper han hennes vingar. Också äro hans verk snarare symfoniska dramer än operor. Rösten sjunker till rangen af instrument, sättes i nivå med violiner, pukor och oboer och behandlas instrumentalt. Människan har fallit från sin dominerande ställning, och verkets tyngdpunkt flyttas till orkesteranförens taktpinne. Det är den *depersonaliserade* musiken, den neohegelianska musiken, massmusiken i stället för individmusiken. I så fall är den just framtidens musik, den socialistiska demokratins musik, som ersätter den aristokratiska, heroiska eller subjektiva konsten.

¹ By i närheten af Genève.

Uvertyren behagade mig ännu mindre nu än då jag hörde den första gången; den motsvarar den förmänskliga naturen, allt i den är väldigt, vildt, elementärt som skogarnas sus och djurens rytanden. Det är skrämmande och dunkelt, emedan människan, det vill säga anden, nyckeln till gåtan, personligheten, betraktaren, saknas.

Styckets grundtanke är storslagen, det är striden mellan vällusten och den rena kärleken, kort sagdt mellan köttet och anden, mellan djuret och ängeln i människan. Musiken är alltigenom uttrycksfull, körerna utmärkt vackra, orkestreringen skicklig, men ensemblen är tröttande och öfverdrifven, för uppfylld och för mödosam; det fattas när allt kommer omkring, glädtighet, otvungenhet, naturlighet och liflighet, det vill säga vingarna och leendet. Poetiskt känner man sig gripen, men den musikaliska njutningen är tvekande, ofta tvifvelaktig, och man erinrar sig endast intrycket...

Wagners musik representerar jagets tronafsägelse och frigörandet af alla kufvade krafter. Det är ett återfall i spinozismen, fatalismens triumf. Denna musik har sin rot och sin stödjepunkt i två af tidens tendenser, materialismen och socialismen, som båda misskänna personlighetens verkliga värde och utplåna den i naturens eller samhällets totalitet.

26 juli (*Vandæuvres*). — Klockan tio på aftonen under en stjärnströdd himmel vrålade en skara bönder, som fattat posto nära salongsfönstren, en del obehagliga slagdängor. Hur kommer det sig, att sådana människor njuta af detta plumpa kraxande af gycklande ord i afsiktligt falska toner? Hvarför skall detta fräcka prålände med det fula, detta antipoesins skärande grin vara deras sätt att utgjuta sig och ge luft åt sina känslor i nattens höga lugn och enslighet?

Hvarför? Jo, af en hemlig och beklagansvärd instinkt. Af begäret att förnimma sig i sin individuella egenhet, att

häfda sig, att besitta sig själf exklusivt, egoistiskt, afgudiskt genom att sätta upp sitt jag emot allt annat, genom att brutalt framhäfva det som motsats till naturen som omger oss, till poesin som rycker oss utom oss själfva, till harmonin som förenar oss med andra, till den dyrkan som lyfter oss mot Gud. Nej, nej, nej, jag allena och därmed nog; jag i förnekelsen, i fulheten, i förvridningen och ironin; jag i mina nycker, i min själfständighet och min oansvariga suveränitet; jag frigjord genom skrattet, fri som en dämon, öfversvallande af egenvillighet, jag min egen herre, jag för mig, en okuffig monad, ett själf tillräckligt väsen, som ändtligen en gång får lefva genem sig själf och för sig själf. Det är hvad som ligger på botten af detta jubel, ett eko af Satan, frestelsen att göra sig till centrum, att vara som en Elohim, den stora revolten. — Men det är tillika den plötsliga skymten af det absoluta hos den individuella själen, den råa exaltationen hos subjektet som genom missbruket häfdar subjektivitetens rätt, det är en karikatyr af vårt dyrbaraste privilegium, det är en parodi på vår apoteos och en pöbelhärkning af vår storhets höjd. Vråla då, fyllbultar! I sin motbudande vulgaritet uppenbarar dock er råa konsert omedvetet livvets majestät och sjärens suveräna makt.

24 september. — I går, då jag funderade öfver *Atala* och *René*, blef Chateaubriand mig klar. En stor konstnär men ingen stor man, en kolossal talang men ett ändå kolossalare högmod, förtärd af ärelystnad men utan att ha funnit något annat i världen att älska och beundra än sin egen person, outröttlig i arbetet, i stånd till allt utom till verklig hängifvenhet, själf försakelse och tro. Emedan han afundades all framgång, hörde han alltid till oppositionen för att kunna förneka hvarje tjänst, som han mottagit, och all annan ära än sin egen. Legitimist under kejsardömet, parlamentarist under legitimitetsväldet, republikan under den

konstitutionella monarkin, kristendomens försvarare så länge Frankrike var filosofiskt, led vid religionen så snart den åter blef en inflytelserik makt — hemligheten af dessa oändliga motsägelser ligger i begäret att vara ensam som solen, den brännande törsten efter apoteosering, den obotliga och omåttliga fåfängan, som med tyranniets grymhet förenar en ytterlig afsmak för allt delande med andra. En ståtlig fantasi men en dålig karaktär, en obestridlig kraft men en antipatisk egoism, ett förtorkadt hjärta som icke kunde tåla omkring sig annat än tillbedjare och slafvar. En marterad själ och ett sorgligt lif öfver hufvud taget, under ärans gloria och lagerkransen.

Chateaubriand var till sitt väsen afundsjuk och häftig och inspirerades därför redan från början af ett trotsigt begär att motsäga, krossa och kufva, och denna drifkraft blef hans allt framgent. Rousseau synes mig vara hans utgångspunkt, den man, från hvilken han i motsättning och opposition skulle ta alla sina replikar och inpass. Rousseau är revolutionär, Chateaubriand skrifver sin *Essai sur les révolutions*. Rousseau är republikan och protestant, Chateaubriand blir rojalist och katolik. Rousseau är ofrälse, Chateaubriand förhärmlig endast adeln, äran, chevaleriet, riddarbragderna. Rousseau har åt den franska litteraturen eröfrat naturen, särskildt bergen och sjöarna i Savoien och Schweitz, han har fört dess talan emot civilisationen; Chateaubriand bemäktigar sig en ny och kolossal natur, oceanen, Amerika, men han låter sina vildar tala Ludvig XIV:s språk, han tvingar Atala på knä för en katolsk missionär och ger mässans helgd åt passioner som födts vid Mississippis stränder. Rousseau har framställt svärmeriets apologi, Chateaubriand reser dess minnesvård för att krossa den i *René*. Rousseau predikar vältaligt deismen i *Le vicaire savoyard*, Chateaubriand bekransar den romerska symbolen med alla sin diktningens blomsterslingor i *Le génie du Christianisme*. Rousseau

yrkar på naturrätten och pläderar för folkens framtid, Chateaubriand besjunger endast det förgångnas härligheter, historiens aska och väldenas vördnadsbjudande ruiner. Alltid en roll, en skickligt genomförd föresats, begär efter ryktbarhet, ett tema för fantasin, en tro efter beställning; sällan ärlighet, trofasthet och uppriktighet. Alltid en faktisk indifferentism som låtsar passion för sanningen, alltid ett otåligt jäktande efter ära i stället för hängifvenhet åt det goda, alltid den ärelystne konstnären, aldrig medborgaren, den troende, människan. Chateaubriand har hela sitt lif poserat som den uttråkade jätten, hvilken medlidsamt ler mot en värld af dvärgar och affekterar att icke gitta ta emot något af den, fastän han skulle kunna få hvad som hälst genom sitt snille. Han är typen för ett bedröfligt släkte och stamfar för en obehaglig ätt. — Men jag återvänder till de båda diktepisoderna.

René synes mig vida öfverlägsen *Atala*. Båda novellerna äro skrifna med en utomordentlig talang, men *Atala* är af ett mera öfvergående slags skönhet. Att i Versaillesstil skildra en indians och en indiankvinns kärleksförhållande och i katolsk ton Manitou-dyrkares seder var en alltför våldsamt uppgift. Men arbetet är ett stilistiskt kraftprof, och det var endast genom den fulländade klassicismens konstgrepp i formen, som det romantiska innehållet af känslor och färger kunde införas i kejsardömet's fadda litteratur. *Atala* är redan föråldrad, teatralisk, urblekt, i de delar som icke äro deskriptiva eller europeiska, det vill säga i allt som rör det sentimentala vildesceneriet.

René är oändligt mycket varaktigare. Dess ämne, som utgöres af en hel generations sjukdom (lifsledan framkallad af dådlöst drömmande och en vag och måttlös ärelystnads härjningar), är ett sant ämne. Stilen är beundransvärd och nära nog fullkomlig. Utan att veta och vilja det har Chateaubriand varit uppriktig, ty *René* är han själf. Denna

lilla berättelse är i alla afseenden ett mästerverk; den är icke som *Atala* i konstnärligt afseende skämd af biasikter och förhärskande tendens. I stället för att hänföras af René skola andra generationer peka finger åt honom, i stället för en hjälte skall man betrakta honom som ett patologiskt fall; men verket skall liksom sfinxen äga bestånd i sig själf. Ett konstverk tål alla tolkningar, emedan det räcker till för dem alla och öfverlever dem alla, rikt och sammansatt som en idé. Ett porträtt bevisar allt hvad man vill. Ända in i stilen, som karakteriseras af skildringens nonchalanta allmänlighet och meningarnas korthet, samt i räckan af bilder och taflor tecknade med en klassisk renhet och en beundransvärd kraft har denna episod något monumentalt. *René* är Chateaubriands odödliga kamé, skuren à l'antique i ett ämne från detta sekel.

*

Vi äro aldrig mera missnöjda med andra än när vi äro missnöjda med oss själfva. Medvetandet om en begången orätt gör oss otåliga, och vårt illfundiga hjärta söker tvist utåt för att bedöfva sig i sitt inre.

*

Förmågan af intellektuell metamorfos är kritikerns nödvändigaste egenskap. Utan den är han icke skickad att förstå andra och bör följaktligen tåga, om han vill vara ärlig. Den samvetsgranne kritikern har att först kritisera sig själf; hvad man icke förstår har man ingen befogenhet att bedöma.

1858.

19 juli. — I dag har jag känt mig upprörd alltigenom af hemlängtan till lyckan och af minnets maningar. Mitt gamla jag, mina drömmar från Tysklandstiden, hjärtats svallningar, själens sträfvanden vaknade till lif med en oväntad styrka . . . Frukta att ha förfelat min bestämmelse, att ha förkövadt min verkliga natur, att ha begrafvit mig lefvande ilade genom mig som en rysning. Törsten efter det okända, den lidelsefulla trånaden efter lifvet, flykten mot oändlighetens blåa hvalf och det utsägligas sällsamma världar, idealets smärtsamma rus drogo mig in i ett slags inre hvirvel, som jag inte kan beskrifva. Är det en varning, är det ett straff, är det en frestelse, en hemlig protest, ett våldsamt uppror af det otillfredsställda hjärtat, lyckans dödskamp, den sista ansträngningen af hoppet, som icke vill finna sig i att dö?

Och hvad är det som har rört upp denna storm? Helt enkelt läsningen af första numret af *La revue germanique*. Dollfus', Renans, Littrés, Montéguts och Taillandiers artiklar förde mig tillbaka till några gamla favoritämnen, kommo mig att glömma tio förlorade år och återkallade i minnet mitt studentlif. Jag var frestad att slunga mina Genève-paltor och med vandringsstaf i hand begifva mig af till något land hvilket som hälst, naken men lefvande, ung, entusiastisk, full af ifver och tro . . .

Drömt ensam efter klockan tio vid fönstret, under det stjärnorna tändes mellan molnen och grannarnas ljus blåstes

ut ett efter ett i husen omkring. Drömt om hvad? Om upplösningen på denna tragikomedi, som vi alla spela. Ack, jag var lika melankolisk som Predikaren. Hundra år syntes mig som en dröm, ett lif som en fläkt och hvarje ting som ett intet. Hvilka själskval, och allt det bara för att dö inom några minuter. Hvad skall man intressera sig för och hvad tjänar det till?

För själen finns ej tid, mitt barn, ditt lif är rågad, den dag är hundra år, som för dig fram till Gud.

... Att uppställa ett mål för mig, hoppas och strida synes mig alltmera omöjligt och vidunderligt. Vid tjugo år var jag den andliga vetgirigheten, elasticiteten och allestädesnärvaron, vid trettiosju har jag inte mera någon vilja, någon åtrå eller någon talang. Min ungdoms lusteld är blott en handfull aska.

*

Den plikt, som du anar, binder dig från och med det ögonblick som du anar den.

*

Det latent snillet är bara en inbillning. Allt som kan vara måste blifva till, och det som icke blir till var aldrig någonting.

1859.

14 juli. — Jag har just läst om *Faust*. Ack, hvartenda år fångslas jag på nytt af detta oroliga lif och denna dystra personlighet. Det är den ångesttyp som jag tenderar till, och jag möter allt oftare i denna dikt ord som träffa mig rakt i hjärtat. Odödliga typ, olycksbringande och förbannad! Du mitt samvetes spöke, mina kvals fantom, bild af de ständiga striderna inom en själ som icke har funnit sin näring, sin frid, sin tro, är du icke exemplet på ett lif som förtär sig själf, emedan det icke har mött sin Gud, och som i sitt irrande lopp genom världarna släpar med sig som en komet åtråns outsläckliga brand och den oläkliga besvikelsens pina? Äfven jag är bragt till förintelse, och jag ryser vid randen af mitt inres stora tomma afgrunder, fattad af hemlängtan till det okända, törstande efter det oändliga, förkrossad inför det utsägliga. Äfven jag känner stundom denna hemliga trånad efter lif, detta förtviflade jagande efter lyckan, men ändå oftare den fullkomliga förslappningen och den stumma förtvifan. Och hvar kommer allt detta ifrån? Från tviflet på tänkandet, på en själf, på människorna och på lifvet, från tviflet som enerverar viljan och beröfvar en förmågan, som kommer en att försumma bönen och plikten, från det oroliga och frätande tviflet som gör tillvaron omöjlig och hänskrattar inför hvarje förhoppning.

17 juli. — Alltid och öfverallt är frälsningen en tortyr, befrielsen en död och lindringen ett offer; för att undfå nåden

måste man kyssa krucifixet af glödgadt järn; lifvet är en oafbruten ångest, ett kalvarium som man måste klättra upp för med värkande knän. Man förströr sig, man splittrar sig, man bedöfvar sig för att bli kvitt pröfningen, man vänder bort ögonen från *via dolorosa*. Man måste erkänna, att en hvar af oss bär inom sig sin bödel, sin dämon, sitt helvete, sin synd och att hans synd är hans idol och att denna idol, som vilseleder hans hjärtas böjelser, är hans förbannelse.

Dö från synden, detta kristendomens förunderliga ord förblir dock den högsta teoretiska lösningen af det inre lifvet. Endast där finns samvetets frid, och utom denna frid gifves ingen frid . . . Jag har just läst sju kapitel af evangeliet. En sådan läsning verkar lugnande. Att göra sin plikt af kärlek och lydaktighet, att göra godt, det är de tankar som flyta ofvanpå. Att lefva i Gud och verka hans verk, det är religionen och frälsningen, det är det eviga lifvet, det är verkningen af och tecknet till den heliga kärleken och den heliga anden. Det är den nya människan, som Jesus förkunnade, och det nya lifvet, i hvilket man inträder genom den nya födelsen. Att födas på nytt är att afstå från den naturliga människan, från synden och tillägna sig en annan lifsprincip, det är att vara till för Gud med ett annat jag, en annan vilja, en annan kärlek.

9 augusti. — Naturen är glömsk och världen är det nästan ännu mera; för så vidt individen lånar sig till det själf, höljes han af glömskan som af en liksvepning. Denna det universella lifvets snabba och obevekliga expansion, som betäcker, öfversvämmar, uppslukar de enskilda varelserna, som utplånar vår existens och förintar vårt minne, är öfverväldigande vemodig. Födas, vara i rörelse en tid och försvinna, däri ligger människolifvets efemära drama. Utom i några hjärtan och inte ens alltid i ett enda förgår vårt minne som

en krusning på vattnet, som en fläkt i luften. Om ingenting är odödligt hos oss, hvad detta lifvet då är värdelöst! Likt en dröm, som skälfver och fördunstar i morgongryningens första ljus, upplösas hela mitt förflutna och hela mitt närvarande i mig och lösa sig från mitt medvetande, när detta går in i sig själf. Jag känner mig i den stunden tom och naken som en konvalescent, hvilken inte erinrar sig något. Mina resor, min läsning, mina studier, mina planer, mina förhoppningar ha flyktat från mitt tänkande. Det är ett egendomligt tillstånd. Alla mina förmögenheter falla af mig likt en kappa som man lägger af, likt skalet på en puppa; jag känner mig röra mig i eller rättare träda in i en mera elementär form; jag bevittnar mitt afklädande. Jag glömmmer ändå mer än jag glömmes. Jag stiger sakta ned i min kista i lefvande lifvet. Jag erfar liksom förintelsens obestämbara frid och nirvanas vaga ro; jag känner tidens snabba flod flyta och lifvets ogripbara skuggor glida förbi mig och igenom mig, och jag förnimmer det med kataleptiskt lugn.

Jag fattar sufis¹ buddhistiska vällust, turkarnas kief och orientalernas extas. Och likväl känner jag, att denna vällust är dödsbringande, att den är liksom bruket af opium och haschisch ett långsamt själfmord och att den för öfrigt är underlägsen energins glädje, kärlekens ljufhet, entusiasmens skönhet och den fullgjorda pliktens helgade njutning.

¹ Muhammedansk filosofisk sekt.

1860.

17 april. — Nattfåglarna ha flugit sin kos, jag är bättre nu. Jag har kunnat taga min vanliga promenad på La Treille. Alla knoppar hade öppnat sig och de unga skotten grönskade på alla grenar. Den verkan, som frambringas på en sjuk af de klara böljornas sorl, fåglarnas glada kvitter, växternas spirande grönska och barndomens bullrande lekar, är egendomlig; eller rättare, det kändes egendomligt för mig att se med den bräckliges och döendes ögon och träda in i denna tillvarelseform. En sådan blick är så vemodig. Man känner sig lyst i bann från naturen, stå utanför samlifvet med den, ty den är den eviga styrkan, den eviga glädjen och den eviga hälsan. »Plats för de lefvande!» ropar den till oss. »Kom inte och förmörka min azur med ditt elände! Hvar och en i sin tur; drag dig tillbaka!» — För att skaffa sig mod måste man säga till sig själf: Nej, lidandet och förfallet äro nyttiga att se för världen, de sätta smak på de sorglösas glädje och gifva en varning åt dem som lefva i drömmar. Lifvet har blifvit oss förlänadt och vi äro skyldiga våra reskamrater att visa dem, hur vi ha brukat det ända till slutet. Vi måste visa våra bröder, hur man bör lefva och hur man bör dö. Dessa första varningar besitta för öfrigt ett gudomligt värde. De låta oss skymta lifvets kulisser, dess fruktansvärda verkligheter och dess nödtvungna afslutning. De lära oss sympati. De råda oss att söka vinna tillbaka tiden, medan det ännu är dag. De lära oss tacksamhet för de förmåner som vi ha kvar och ödmjukhet

för de gåfvor som äro i oss. Dessa olyckor äro sålunda ett godt, de äro en kallelse från höjden, en faderlig aga.

Hvad hälsan är för ett bräckligt ting och hvad det är för ett tunt hölje som värnar vårt lif mot uppslukandet utifrån eller upplösningen inuti! En vindil, och farkosten rämnar eller går i kvaf; en bagatell, och allt står på spel; ett moln, och allt är mörker. Lifvet är i sanning blomman, som en morgon gör vissen och ett vingslag mejar af; det är i sanning änkans lampa, som en vindfläkt blåser ut. För att riktigt lifligt förnimma poesin hos rosorna en morgon måste man just ha sluppet ur klorna på den gam som kallas sjukdom. Kyrkogården är den bakgrund, som sätter allt i relief. Det enda vissa i denna värld af fåfängt jäktande och oändlig oro är döden och det som är dödens försmak och dess skiljemynt, nämligen smärtan.

Så länge man vänder bort blicken från denna obevekliga realitet, gömmer lifvets tragik sig undan; så fort man ser den i ansiktet, återfinner man alltings rätta proportioner och det högtidliga allvaret gör åter sitt inträde i tillvaron. Man varseblir tydligt, att man har lekt, varit surmulen, slagit bakut och glömt och att man har haft orätt.

Man måste dö och aflägga räkenskap för sitt lif, det är i all sin enkelhet den viktiga lärdom sjukdomen skänker en. Gör snarast möjligt hvad du har att göra; återvänd till din bestämmelse, tänk på din plikt, bered dig till din hädanfärd — så lyder samvetets och förnuftets bud.

3 maj. — Öfversatt på vers den sida ur Goethes *Faust*, som innehåller den panteistiska trosbekännelsen. Den blef inte så dålig, synes det mig. Men hvilken skillnad mellan de båda språken hvad tydligheten beträffar: det är stompen och grafstickeln, det ena åskådliggör bemödandet, det andra angifver resultatet, det ena låter en förnimma drömmen, det vaga, det tomma, det formlösa, det andra afgränsar, fixerar

och tecknar till och med det obestämda, det ena framställer grunden, kraften, skötet hvarur tingen utgå, det andra tingen själfva. Tyskan har det oändligas dunkla djup, franskan det ändligas ljusa klarhet.

5 maj. — Att åldras är svårare än att dö, ty att afsäga sig en förmån en gång för alla och fullständigt är mindre påkostande än att förnya offret hvarje dag och bit för bit. Att bära sitt aftagande, att acceptera sin förminskning är en bittrare och sällsyntare dygd än att trotsa döden. Det hvilat en gloria öfver den tragiska och för tidiga döden, det ligger bara ett långvarigt vemod öfver den tilltagande ålderdomssvagheten. Men om vi se bättre till, så synes den resignerade och gudhängifna ålderdomen mera gripande än de unga årens hjälteglöd. Själens mognad är mera värd än glänsande egenskaper och öfversvallande krafter, och det eviga inom oss torde vinna på alla de härjningar tiden anställer. Denna tanke tröstar.

22 maj. — Det finns hos mig en hemlig stelhet, som hindrar mig att visa min verkliga sinnesrörelse, att säga hvad som kan behaga, att hängifva mig åt det närvarande ögonblicket, en dum återhållsamhet som jag alltid har iakttagit med sorg. Mitt hjärta vågar aldrig tala allvarligt af motvilja för smicker och af fruktan att inte träffa den lämpliga nyansen. Jag leker alltid med det ögonblick som flyr och min sinnesrörelse är retrospektiv. Det bjuder emot min genstörtiga natur att erkänna allvaret af den stund, i hvilken jag befinner mig; en ironisk instinkt, som härflyter ur min blyghet, gör att jag alltid halkar lätt öfver det som jag håller på med, under förevändning af en annan sak och ett annat ögonblick. Rädslan att hänföras och misstroendet till mig själf förföljer mig ända in i min ömhet, och på grund af ett slags okuflig stolthet kan jag inte besluta mig för att

säga till något som hälst ögonblick: Stanna! Bestäm öfver mig! Var ett afgörande ögonblick! Träd ut ur evighetens enformiga bakgrund och markera en enastående punkt i mitt lif.

27 maj (söndag). — Hörde i morse en predikan öfver den Helige Ande, vacker men otillfredsställande. Hvarför blef jag icke tillfredsställd? Emedan den saknade uppbygglighet. Och hvarför fanns där ingen uppbygglighet? Emedan kristendom från denna rationalistiska synpunkt är värdighetens religion, icke ödmjukhetens. Botgöringen, den vanmäktiga kampen och strängheten saknas, lagen utplånas, heligheten och mysticismen fördunsta, den specifikt kristliga tonen är borta. Mitt intryck är alltid detsamma. Förytliga inte tron genom att upplösa den i ren moralpsykologi. Jag erfar en känsla af otillbörlighet och ett verkligt obehag, när jag ser filosofin på predikstolen. »De ha tagit bort min Frälsare, och jag vet icke hvar de ha satt honom», kunna de enfaldiga med rätta säga, och jag upprepar det med dem. Sålunda stöta mig somliga med sin prästerliga dogmatism, andra med sin rationalistiska laicism. Jag anser att en god predikan borde som Schleiermachers förena den fullkomliga moraliska ödmjukheten med tankens energiska själfständighet, den djupa känslan af synden med aktningen för kritiken och kärleken till det sanna.

1861.

17 mars. — I eftermiddags bemäktigades jag åter af en dödande vanmakt: leda och trötthet vid lifvet, bedröfvelse till döds. Jag ströfvade omkring på kyrkogården, jag hoppades att där kunna samla mig och försona mig med plikten. Men det var en chimär! Själfva hvilans plats hade blifvit ogästvänlig. Arbetare höllo på att ansa gräsvallarna, träden voro kala, vinden kall och himlen grå; en prosaisk och profan sterilitet vanprydde de dödas hvilostad. Jag frapperades af denna stora lucka i vår känsla: bristen på aktning för de afidna, på grafvarnas poesi, på minnets pietet. Våra tempel äro alltför tillslutna och våra kyrkogårdar alltför öppna. Resultatet är ett och detsamma. Den jäktade och kvalda själen, som utanför hemmet och de dagliga vedervärdigheterna skulle vilja finna en plats, där den kunde bedja i frid, utgjuta sin ångest inför Gud och samla sina tankar i närvaro af de eviga tingen, vet icke hvart den skall gå hos oss. Vår kyrka vet icke af dessa hjärtats lidanden, den anar dem icke, den har föga medlidsamt tillmötesgående, föga grannlaga hänsyn för de finkänsligas kval, ingen intuition af innerlighetens mysterier, ingen religiös ömhet. Under förevändning af andlighet förtrampa vi berättigade sträfvan. Vi ha förlorat det mystiska sinnet, och hvad är religion utan mystik? En ros utan doft.

Vi tala alltid om ånger och helgelse. Men tillbedjan och hugsvalelse äro också två väsentliga religiösa element, och kanske vi kunde bereda mera utrymme åt dem.

4 september. — Jag älskar alla kvinnor en smula, som om de alla hade i pant ett stycke af mitt ideal eller mitt ideal själf. Jag omger dem med min sympati som fristaden sanktuariet, tillflyktsorten för smärtor, fröjder och ömma känslor, som blidhetens och godhetens himmelska förrådskam-mare på jorden, och när jag helt och hållet lyder min natur, så känna de sig så älskade, beskyddade och förstådda, att de ge mig tillbaka min välvilja.

... Jag känner mig inte som egoist i detta afseende, jag behåller ingenting för mig själf. Att sända glädje i själarna är egentligen mitt käraste nöje. Min böjelse sträf-var till känslornas harmoni med allt som omger mig och nalkas mig. Att glädja och utsläta, att förstå och trösta det synes mig vara allt hvad jag begär af lifvet...

Min natur är att vara förekommande, medlidsam och sympatetisk, att hängifva mig åt det kollektiva lifvet, att söka göra djur och människor lyckliga, att vara hjälpsam mot allt lefvande och kärleksfull mot allt som kan älska.

12 september. Den stora motsägelsen i mitt väsen är en tanke, som vill gömma sig i tingen, och ett hjärta, som vill lefva i människorna. Enheten i motsatsen ligger i be-hofvet att hängifva sig, att icke mera vilja och icke mera vara till för sig själf, att afkläda sig sin personlighet, att förflyktiga sig i kärleken och kontempletationen. Hvad som fattas mig är karaktär, vilja och individualitet. Men här som alltid är skenet raka motsatsen till verkligheten, och mitt synliga lif går i motsatt riktning mot min innersta sträf-van. Jag, hvars hela varelse, tanken och hjärtat, törstar efter att uppgå i verkligheten, i nästan, i naturen och i Gud, jag som förtäres och förstöres af ensamheten, jag stänger in mig i ensamheten och jag förefaller att icke trifvas med någon annan än mig själf, att vara mig själf nog. Själens stolthet och reservation och hjärtats skygghet ha kommit mig

att våldföra alla mina instinkter och fullkomligt omstörta mitt lif. Det förvånar mig inte, att jag är ogenomtränglig; jag har ju alltid gått ur vägen för det som lockade mig och vändt ryggen åt det håll, dit jag i hemlighet hälst hade velat gå.

Det rufvar i min själ en sällsam dubbeldrift,
för lyckan bäfvar jag och törstar efter gift.

Det är Nemesis, som icke vill tåla lifvet, det är dödsinstinkten, som ständigt arbetar på att förstöra det som vill vara till, det som tager gestalt, det som existerar, det är förstörelseraseriet, lockelsen till själfmord, hvilken identifierar sig med själfbevarelseinstinkten. — Denna antipati för det som skulle göra godt, för läkemedlet och den styrkande näringen, är den inte en variant af antipatin för det andliga ljuset, den pånyttfödande sanningen? Skapar inte äfven synden en törst efter döden, en tilltagande åtrå efter det som gör skada? — Modlösheten har varit min synd. Modlösheten är en klenrogenhet. Den tilltagande svagheten har varit en följd af den och dödsprincipen har vuxit till i samma mån som inflytandet af mörkrets furste. Min vilja har öfverlåtit spiran åt instinkterna, och i det att det godas korrupcion har alstrat det sämsta som kan tänkas, ha kärleken till idealet och den kärleksfulla oegennyttan blifvit till leda vid hoppet och begär efter förintelse. Handlandet är mitt kors.

1 oktober (Heidelberg). — Efter elfva dagars resa är jag nu under mina vänners tak, i det gästfria huset vid Neckars strand, hvars trädgård sträcker sig uppåt Heiligenbergs sluttning... Fullt solsken, mitt rum är öfversvämmadt af ljus och värme. Sittande med Geisberg framför mig, skriver jag vid sorlet från Neckar, som rullar sina gröna, silfverpaljetterade vågor rätt nedanför balkongen längs den våning där jag bor. En stor båt, som kommer från Heilbronn,

glider tyst förbi mina blickar, under det hjulskramlet af en kärra, som jag inte ser, höres från vägen längs floden. Af lägsna barnröster, tuppars galande och sparfvans kvitter samt klockan i Helgeandskyrkan, som klämtar timmarna, räcka till att indela den allmänna stillheten i denna natur utan att störa den. Man känner timmarna långsamt glida förbi, och tiden tyckes sväfva fram på orörliga vingar. En out-säglig frid fyller mitt hjärta. Ett intryck af morgonfägring och daggfrisk poesi, som liknar den tidiga ungdomen och väcker förståelse af den germanska lyckan... Två däckade båtar med röd flagg, bägge med kolprämar i släptåg, färdas uppför strömmen och manövrera för att passera under den stora stenbrons hvalf. Jag sätter mig vid fönstret och ser ett helt perspektiv af båtar, som segla i båda riktningarna; Neckar är trafikerad som en Corso, och på det skogbevuxna bergets sluttning, som strimmas af de böljande rökhvirflarna från staden, breder slottet redan sin skugga som ett stort draperi och tecknar silhuetten af sina torn och gaflar. Midt emot synes högre upp Molkenkurs mörka profil. Ännu högre afteckna sig mot österns lysande fond de töckenlika formerna af de två tornen Kaiserstuhl och Trutz-Heinrich... Men låt oss lämna landskapet. Min värd, doktor Georg Weber, säger att hans handbok i historia är öfversatt till polska, holländska, spanska, italienska och franska och att redan tre band äro publicerade af hans stora *Världshistoria*. Hvilken förvånande arbetsförmåga, hvilken underbar uthållighet, hvilken grundlighet! *O deutscher Fleiss!*

25 november. — Att förstå ett drama innebär samma själsverksamhet som att förstå en existens, en biografi, en människa. Det består i att stoppa in fågeln i ägget, örten i fröt och så rekonstruera det ifrågavarande väsendets hela genesis. Konsten är endast ett framhåfvande af naturens fördunklade tanke, den är en föränkning af linjerna och ett

utlösande af de osynliga grupperna. Inspirationens eld framlockar de med sympatetiskt bläck utförda teckningarna. Det hemlighetsfulla blir genomskinligt, det förvirrade blir tydligt, det komplicerade blir änkelt, det tillfälliga blir nödvändigt. Kort sagdt, konsten uppenbarar naturen, i det den öfversätter dess afsikter och formulerar dess bestämmelser. Hvarje ideal är lösningen på en lång gåta. Den store konstnären är en föränklare.

1862.

3 februari. — Själfcritiken fräter bort all oratorisk eller litterär spontanitet. När kunskapsbegäret vändes inåt mot jaget, straffas det liksom Psykes nyfikenhet genom det älskade föremålets flykt. Kraften måste förbli en hemlighet för sig själf; så snart den intränger i sitt eget mysterium, försvinner den. Hönan som värper guldägg blir ofruktosam, så fort hon vill veta hvarför hennes ägg äro af guld. Medvetandet om medvetandet är analysens ändpunkt, men när analysen drifves ända till slut, uppslukar den sig själf som den egyptiska ormen. Man måste ge den en yttre materia att mala sönder och upplösa, om man vill hindra dess förstörelse genom dess verkan på sig själf. Vi äro och böra vara dunkla för oss själfva, sade Goethe, vända utåt och bearbetande den värld som omger oss. Den yttre utstrålningen alstrar hälsa, men ett alltför ihållande fördjupande i vårt inre återför oss till förintelse. Det är bättre att utvidga sitt lif, tänja ut det i växande cirklar än att förminska det och envist inskränka det genom människoskygg sammandragning. Värmen tenderar att göra en sfär af en punkt, kölden att reducera en sfär till dimensionerna af en atom. Genom analys har jag förintat mig.

23 april (*Mornex sur Salève*). — Väckt af fågelkvitter klockan tre kvart på fem, såg jag på himlen, vid det jag slog upp mina fönsterluckor, månens orangegula skära, som blickade in genom mitt fönster, medan det just höll på att

ljusna i öster. En timme senare gjorde jag en ljufsig promenad. Sipporna ännu slutna, äppelträden i blom:

I blom stå aplarna, med hvita stjärnor höljda,
med flingor utaf vårens snö.

En hänförande syn. En förnimmelse af vårlighet och glädje. Naturen i festprakt. Jag åt frukost och läste tidningen, och nu sitter jag här. Våra damer i pensionatet befinna sig ännu under horisonten. Hvad jag tycker synd om dem för att de gå miste om ett par tre sköna timmar!

(*Klockan elfva.*) — Preludier, skalor och etyder på piano under mina fötter. Barnröster i trädgården. Jag har slutat Rosenkranz' apologi öfver Hegels *Logik* och läst igenom några tidskriftsartiklar . . . Det franska folklynnets begränsning ligger i otillräckligheten af dess andliga alfabet, som icke tillåter det att öfversätta den grekiska, den germanska och den spanska själen utan att förvränga tonen. De franska sedernas gästfrihet motsvaras icke af tankens verkliga gästfrihet. — Det är raka motsatsen till min natur. Jag är individuell gentemot människor, objektiv inför tingen. Jag känner mig olik massorna och lik naturen i dess helhet. Jag häfdar mig i min sympatetiska enhet med lifvet, som jag älskar att förstå, och i mitt motstånd mot den tyranniska banaliteten. De efterapande följena ingifva mig lika mycket hemlig motvilja, som den ringaste spontana och sanna existens (växten, djuret, barnet) utöfvar dragningskraft på mig. Jag känner mig stå i intellektuell gemenskap med en Goethe, en Hegel, en Schleiermacher, en Leibnitz, huru motsatta de än äro sinsemellan, under det de franska filosoferna, antingen de äro vältalare eller geometrere, lämna mig kall, emedan de icke bära inom sig sammanfattningen af det universella lifvet, emedan de icke behärska den fullständiga verkligheten, emedan de ställa upp skrankor omkring mig eller väcka mitt misstroende. — Hvad som fattas fransmännen är intuitionen

af den lefvande enheten, uppfattningen af det heliga, invigningen i varandets mysterier; hvad de besitta är specialvetenskapernas systematik, konsten att skriva en bok, stil, belevnhet, grace, litterära förebilder, utsökt urbanitet, ordningssinne, didaktisk skicklighet, disciplin, elegans, detaljsanning, regissörkonst, benägenhet och talang för proselytism, energi i praktiska slutsatser. Men för att färdas till *Inferno* eller *Paradiso* behöfver man andra vägvisare; de stanna på jorden, i det ändligas, det föränderligas, det historiskas och det mångfaldigas regioner. Den mekaniska klassindelningen och den dualistiska metafysiken äro de båda spetsarna af deras tänkande. För att komma ut ifrån dem måste de göra våld på sig.

24 april. — Det är midt på dagen; djup frid, man känner bergens tystnad, fastän huset är fullt och en by ligger nära. Man hör endast surrandet af en fluga. Denna stillhet är gripande. Dagens midt liknar midnatten. Livvet förefaller att göra en paus just när det är som mest intensivt. I sådana stunder hör man det oändliga, uppfattar man det utsägliga. — Victor Hugo i sina *Contemplations* har fört mig igenom världar, och nu komma hans motsägelser mig att tänka på den öfvertygade kristne, som jag talade med i går i huset intill... Samma sol bestrålar boken och naturen, den tviflande poeten, den troende predikanten och den irrande drömmaren, som midt ibland alla dessa existenser låter sig vaggas af alla fläktar och njuter af att utsträckt i gondolen på sin ballong drifva vind för våg till eternas alla ankarplatser och känna själens, känslans och tankens alla ackord och dissonanser tränga in i sig. Lättja och kontemplation, viljans slummer, energins ferier, väsendets indolens, hvad jag känner det väl! Älska, drömma, känna, lära, förstå, allt kan jag, bara jag slipper vilja. Det är min böjelse, min instinkt, mitt fel, min synd. Jag har ett slags

ursprunglig fasa för ärelystnad, för kamp, för hat, för allt hvad som splittrar själen genom att göra den beroende af de yttre tingens och målen. Glädjen öfver att åter känna medvetande af mig själf, öfver att höra tidens brus och sorlet af det universella lifvets ström är stundom nog för att jag skall glömma all åtrå, för att behovet att alstra och kraften att utföra skola slockna inom mig. Den intellektuella epikureismen hotar ständigt att bemäktiga sig mig. Jag kan endast bekämpa den med pliktiden. Skalden har sagt:

De äro lefvande, som kämpa utan rast,
och de, som gå framåt med blick och vilja fast,
och de, som klättrande mot höjden mödor lida,
och de, som drömmande mot idealet skrida,
för hvilkas ögon står beständigt en vision,
en kärlekens mystär, en gudasänd mission.¹

19 maj. — Sedan jag kom hem för en timme se'n, har jag sjungit alla världens melodier i mitt ensliga rum. Hvar kommer denna uppsluppenhet ifrån? Från en vederkvikande eftermiddag i gemytligt sällskap och från en helhet af behagliga intryck. Jag älskade allt omkring mig och min sympati återgäldades mig med tillgifvenhet. Jag satte fart i allesammans hos våra vänner, föräldrarna, barnen, gästerna; jag skrattade, jag lekte, jag galnades; jag försatte mig i den barnsliga enfalden, i den naiva och elementära glädjen som gör så godt. Jag förnam godhetens oemotståndliga och betvingande inflytande. Den mångfaldigar lifvet, liksom daggen mångfaldigar blommorna . . .

Jag känner att jag ännu besitter skatter af uppriktighet och hängifvenhet för den händelse att lifvet med en annan och faderskapet skulle komma och kräfva dem. Jag

¹ Victor Hugo, *Les Châtiments*.

har ingen världslig ärelystnad; familjelifvet och intelligenslifvet är det enda som lockar mig. Att älska och tänka är mina enda fordrande och outrotliga behof. Med all min subtila, invecklade, komplicerade och kameleontartade anläggning har jag ett barnahjärta; jag älskar endast fullkomligheten eller leken, de två motsatta ytterligheterna. De verkliga konstnärerna, de verkliga filosoferna, de verkliga kristna kunna näppeligen finna sig i annat än de riktigt små barnens enfald eller mästerverkens upphöjdhet, det vill säga i den rena naturen eller det rena idealet. I min ringhet känner jag på samma sätt. Allt hvad som ligger emellan kommer mig att le. Man får ju foga sig i det, men min böjelse är annorstädes. Halfvetenskap, halftalang, halfgrannlagenhet, halfelegans, halfförtjänst, af det består världen, och hvad skall man göra af en sådan värld annat än en skola för tålmod och mildhet? Men när det gäller godhet, har jag hvarken kritik eller motstånd eller förbehållsamhet mera; jag förlåter den allt, emedan den går före allt. Jag hung- rar och törstar efter enkel godhet, emedan gäckeriet, miss- tänksamheten, illviljan, afundsjukan, bitterheten, de förhastade domarna och den frätande försmädligheten numera inkräkta ett alltjämt växande område, i samfundslifvet alstra ett allas krig mot nästan alla och i privatlifvet öknens ofrukt- barhet.

9 augusti. — Lifvet, som vill häfda sig inom oss, sträf- var att hålla sig uppe utan vår medverkan; det reparerar själft sina luckor, det lagar sina sönderrifna spindelväfvar, det återställer villkoren för vårt välbefinnande; det väfver på nytt en bindel för våra ögon, det för tillbaka hoppet till våra hjärtan, ingjuter förnyad hälsa i våra organ, förgyller upp vår fantasi drömbilder. Därförutan skulle erfarenheten ohjälpligt ha rispat, nött, förslöat och åldrat oss långt i förtid, och ynglingen skulle vara äldre än en hundraåring.

Den klokaste delen af oss skulle således vara den som är omedveten om sig själf, det mest förnuftiga i människan är det som ligger bortom förnuftet; instinkten, naturen, den gudomliga och opersonliga verksamheten bota oss för våra personliga dårskaper, vårt lifs osynliga genius tröttnar icke att anskaffa materialet till vårt jags slöserier. Det egentliga ursprunget, modersskötet till vårt medvetna lif är vårt omedvetna lif, som vi inte varsebli mer än månens yttre hemisfär varseblir jorden, fastän oupplösligt och evigt bunden vid den. Det är vårt *ἀντίθετον*, för att tala med Pytagoras.

7 november. — Hvad den indifferent kritikers eviga småleende, hvad detta hjärtlösa gäckeri som fräter, bespottar och rifver ner allting, som ställer sig utanför all personlig plikt, alla sårbara ömhetskänslor och som inte bryr sig om annat än att förstå utan att handla, hvad denna ironiska kontemplation är skadlig, smittsam och osund! När kritiserandet har blifvit vana, vurm och system, är det liktydigt med bannlysning af den moraliska energin, tron och all styrka. En af mina böjelser leder mig åt det hållet; men jag ryggar tillbaka för resultatet, när jag träffar på dylika typer, som äro vida mera utpräglade än jag själf. Och jag behöfver åtminstone icke förebrå mig för att någonsin ha sökt undergräfvat den moraliska styrkan hos andra. Min vördnad för lifvet har förbjudit mig det, och mitt misstroende till mig själf har rent af befriat mig från frestelsen därtill.

Detta slags begåfning är mycket farlig hos oss, ty den smickrar alla dåliga instinkter, indisciplinen, vanvördnaden, den egoistiska individualismen, och den utmynnarn i social atomism. De negativa äro icke oskadliga annat än i stora politiska organismer, som reda sig utan dem och trots dem. Om de förökas bland oss, komma de att ruinera alla våra små fosterland, ty de små staterna lefva endast af tro och

vilja. Ve oss om förnekelsen blir härskande, ty lifvet är ett bejakande; och ett samhälle, ett fosterland, en nation är ett lefvande helt som kan dö. Intet folk kan tänkas utan fördomar, ty allmänandan och traditionen äro nät af förvärfvade, sanktionerade och fasthållna trosläror, utan påtaglig bevisning, utan diskussion. För att kunna handla måste man tro; för att kunna tro måste man besluta sig, hugga till, bejaka och i grund och botten afgöra frågorna utan pröfning. Den är obekväm till det praktiska lifvet, som vill handla endast i full vetenskaplig visshet. Nu äro vi skapade till att handla, ty vi kunna icke afvisa plikten; det är således inte värdt att fördöma fördomen, så länge man endast har tvifvel att sätta i dess ställe, och man bör inte skratta åt dem som man är ur stånd att trösta. Det är min synpunkt.

*

Förakta inte din ställning; det är där du har att handla, lida och segra. På alla punkter af jorden är man lika nära himlen och oändligheten.

*

Utom det element, som är gemensamt för alla människor, finns det ett element som skiljer dem åt. Detta element kan vara religionen, fosterlandet, språket, uppfostran. Men om äfven allt detta tänkes gemensamt, återstår ännu något som tjänar till gränslinje, och det är idealet. Att ha eller icke ha något ideal, att ha det idealet eller ett annat, det är det som gräfver afgrunder mellan människorna, till och med mellan dem som lefva i samma krets, under samma tak eller i samma rum. Man måste älska med

samma kärlek, tänka med samma tanke för att undgå ensamheten.

*

Den ömsesidiga aktningen innebär grannlagenhet och återhållsamhet i själfva ömheten, omsorgen att bevara det största möjliga mått af frihet hos dem, hvilkas lif man delar. Man bör misstro sin böjelse att träda emellan, ty begäret att göra sin vilja gällande döljer sig ofta under omtänksamhetens skepnad.

1863.

8 januari. — I afton har jag läst om *Le Cid* och *Rodogune*. Mitt intryck är ännu blandadt och förvirrat. Det ligger mycket desillusionering i min beundran och reservation i min hänförelse. Hvad som misshagar mig i denna dramatik är karaktärernas fullkomligt mekaniska abstraktion och interlokutörernas ton af matamor och virago. Det föresväfvade mig en tanke på jättelika marionetter, som orera genom tolk med spansk emfas. Det är väldigt, men man har framför sig snarare heroiska afgudabilder än mänskliga varelser. Det där artificiella, pompösa, uppblåsta och svulstiga, som är den klassiska tragedins olycka, framträder här afgjordt, skriker och gnisslar, som om det vore tågen och taljorna hos dessa majestätiska kolosser. Jag föredrar vida Racine och Shakespeare, den förre på grund af det ästhetiska, den senare på grund af det psykologiska intrycket. Den sydlandska dramatiken kan inte göra sig kvitt maskerna. Jag kan stå ut med de komiska maskerna, men när det är fråga om hjältar på allvar och abstrakta typer, då är masken outhärdlig. Man skrattar med personnager af papp och järnbleck; gråta kan jag endast med de lefvande eller det som liknar dem. Abstraktionen slår lätt öfver i karikatyr; den alstrar skuggspelet, sprattelgubben och marionetten. Det är psykologi i första stadiet, liksom tyskarnas kolorerade bilder äro elementär målarkonst. Och därtill kommer ett stundom sofistiskt eller tillkrångladt raffinemang — vildarna äro ingalunda enfaldiga. Det vackra är den manliga energin,

den oförsagda frimodigheten i tankarna, orden och känslorna. Hvarför skulle nödvändigt så mycket konstlad storslagenhet blanda sig med den verkliga storslagenheten i denna dramatik från 1640, ur hvilken det monarkiska Frankrikes hela sceniska utveckling skulle framgå? Geniet finns där, men en konventionell civilisation täcker det, och hur som helst bär man inte ostraffadt peruk.

13 januari. — Läst *Polyeucte* och *La mort de Pompée*. Det kan inte hjälpas, det storslagna hos Corneille försonar en med hans emfatiska stelhet och hans alltför fyndiga retorik. Men det är denna dramatiska genre som är falsk, och den franska smaken, som är retorisk och teatralisk, framträder redan i de första mästerverken från dess klassiska period. Dess hjältar äro roller mera än människor, de förevisa storsinnet, dygden och äran mera än de förkroppsliga dem; de befinna sig alltid på scenen, beskådade af andra eller af sig själfva. Hos dem ersätter äran, det vill säga det offentliga lifvet och den allmänna opinionen, det naturliga, blir rent af det naturliga. De tala endast *ore rotundo*, på koturner och ibland på styltor. Och sådana utstuderade advokater! Det franska dramat är en retorisk turnering en fortgående advokatyr, under loppet af en dag då någon skall dö och då alla personerna skynda sig att taga till ordet, innan tystnadens ödesdigra timme slår. Annorstädes tjänar ordet till att belysa handlingen, i den franska tragedin är handlingen endast en giltig förevändning för att tala, det är den procedyr som är ägnad att inspirera de vackraste föredrag hos de personer, som deltaga i denna handling och som iakttaga den i dess olika moment eller under dess olika faser. Kärleken och naturen, plikten och böjelsen och ett halftjog andra moraliska antiteser äro de leder, som dramaturgens snöre sätter i rörelse och som frambringa alla tragiska attityder. Hvad som verkligen är egendomligt och lustigt

är det förhållandet, att det lifligaste, gladaste och mest spirituella folket alltid har fattat den upphöjda genren på det mest svulstiga och pompösa sättet. Men det var oundvikligt.

8 april. — Bläddrat igenom de tre tusen fem hundra sidorna af *Les misérables* och sökt efter enheten i denna väldiga komposition.

Les misérables har till grundtanke följande. Samhället alstrar sorgliga och ohyggliga arter af elände (prostitutionen, lösdrifveriet, de arbetslösas klass, skälmarna, tjuvarna, galérslafvarna, kriget, revolutionsklubbarna och barrikaderna). Det bör inse detta och inte behandla som rena vidunder dem som lagen träffar. Att humanisera lagen och opinionen, upplyfta de fallna så väl som de besegrade och åstadkomma en social återlösning, däri ligger uppgiften. Och på hvad sätt? Att minska uppresningarna och lasterna genom upplysning och omvända de brottsliga genom förlåtelse, det är medlet. — Är inte det i själfva verket att göra samhället kristet genom att utsträcka barmhärtigheten från syndaren till den dömda, genom att redan på detta lifvet tillämpa det som kyrkan hållre tillämpar på det kommande? Att återföra till den lagliga ordningen och till det goda genom outtröttlig kärlek i stället för att krossa med obevklig hämd och grym rättvisa, sådan är bokens tendens. Den är ädel och storslagen. Men den är en smula optimistisk och påminner om Rousseau. Det förefaller, som individen alltid skulle vara oskyldig och samhället alltid ansvarigt. Kort sagdt, idealet är (för tjugonde seklet) ett slags demokratisk guldåder, en världsrepublik, där krig, dödsstraff och pauperism skola ha försvunnit; det är utvecklingens religion och samfund; det är med ett ord adertonde seklets utopi upprepad i stor skala. Och illusionen består i en alltför ytlig uppfattning af det onda. Författaren vet inte om eller låtsar glömma den perversa instinkten,

kärleken till det onda för det ondas skull, som människo-hjärtat innehåller. Arbetets stora och välgörande tanke är den, att den legala hederligheten är ett blodigt hyckleri, när den tror sig kunna skilja samhället i utvalda och förkastade och förblandar det relativa med det absoluta. Det viktigaste stället är det som handlar om hur den urspårade Javert vänder upp och ned på den stränge Javerts, denne prästerlige spions, denne rätlinjige polissnoks, hela moraliska system. Detta kapitel låter den sociala barmhärtigheten lysa igenom den strikta och obilliga rättvisan. Undertryckandet af det sociala helvetet, det vill säga de outplånliga skamfläckarna, föraktet utan slut och utan bot, — den tanken är i sanning religiös.

Och i fråga om lärdom, talang och relief i utförandet är arbetet förbluffande, fenomenalt nästan. Dess fel är massan af digressioner och inströdda afhandlingar, öfverdriften i alla kombinationer och i alla påståenden, något visst uppjagadt, spasmodiskt och häftigt i stilen, som är vida skildt från den naturliga vältaligheten och den verkliga sanningen. Effekten är Victor Hugos olycka, ty den är medelpunkten i hans ästetik; däraf öfverdrift, emfas, teatraliska grimaser och viljespänning. En väldig konstnär, men som inte kan komma en att glömma konstnären, en farlig förebild, ty mästaren själf skrapar redan mot det groteskas alla skär och går från det sublima till det frånstötande snarare än att väcka ett harmoniskt skönhetsintryck. Också afskyr han Racine.

Hvilken omfattande filologisk och litterär lärdom Victor Hugo besitter! Han behärskar alla språk som rymmas inom vårt idiom, palatsets språk och börsens, sjöväsendets och krigsväsendets, filosofins och fängelsets, yrkenas och arkeologins, antikvariens och brunnsgräfvarens språk. Alla historiens och sedernas små kuriositeter, alla egendomligheter ofvan och under jord äro honom bekanta och förtrogna. Han

tycks ha vändt ut och in på sitt Paris och kunna det till kropp och själ som man känner sin egen ficka. Ett underbart minne, en blixtrande fantasi. Han är en visionär som behärskar sina drömmar, som efter behag manövrerar sina opium- och haschisch-hallucinationer utan att låta lura sig af dem, som har gjort galenskapen till ett af sina husdjur och kallblodigt rider maran, Pegasen, Hippogryfen och Chimäran. Detta psykologiska fenomen är utomordentligt intressant. — Victor Hugo etsar med svafvelsyra, han lyser upp med elektriskt ljus; han bedöfvar, förblindar och hvirflar omkring sin läsare snarare än han tjusar eller öfvertygar honom. Drifven till denna höjd, är kraften ett trollmedel, den tager till fånga utan att fängsla, den förhäxar utan att tjusa. Hans ideal är det utomordentliga, det gigantiska, det omstörtande, det inkommensurabla; hans karakteristiska uttryck äro *ofantlig, kolossal, enorm, jättelik, vidunderlig*. Han lyckas till och med öfverdrifva det barnsliga och naiva; det enda som synes otillgängligt för honom är det naturliga. Kort sagt, hans passion är storslagenheten, hans misstag är öfverdriften, hans särprägel är det titaniska med en underlig dissonans af puerilitet i praktfullheten, hans svaghet ligger i bristen på måtta, smak, sinne för det komiska och kvickhet i ordets högsta bemärkelse. — Victor Hugo är en förfranskad spanjor, eller rättare, han har alla nordens och söderns, skandinavens och afrikanens ytterligheter; gallisk är han minst af allt. Och genom en nyck af ödet har han blifvit ett af nittonde seklets Frankrikes vittra snillen! Hans tillgångar äro outtömliga och åldern synes ingenting förmå öfver honom. Hvilket oändligt bagage af ord, tankar och gestalter släpar han inte med sig, och hvilket berg af arbeten lämnar han inte efter sig till att beteckna sin framfärd! Hans utbrott likna en vulkans, och denne makalöse arbetare fortfar med att röra upp, vrida ur led, smula

sönder och bygga upp en värld som han själf har skapat, en mera hinduisk än hellenisk värld.

Han väcker min förundran; dock föredrar jag de snillen, som väcka känslan af sanning och som öka den inre friheten. Hos Hugo förnimmer man cyklopen och bemödandet; jag föredrar Apollons klingande båge och den olympiske Jupiters lugna ögonbryn. Hans typ är satyren i *La légende des siècles*, han som kväfver Olympen; den ligger midt emellan faunens fulhet och den store Pans förkrossande höghet.

2 september. — Hur skall jag kalla den ogripbara sensation, som förföljde mig i morse i uppvaknandets halfdunkel? Det var en hägkomst, förtjusande men obestämd, utan namn, utan konturer, likt ett kvinnoansikte skymtadt af en sjuk i hans kammars mörker och i feberyrens ovisshet. Jag hade en bestämd känsla af att det var ett sympatiskt ansikte som jag hade mött någonstädes och som hade gjort intryck på mig en gång men som sedan i tidens lopp hade sjunkit ned i glömskans katakomber. Men allt det öfriga var förvirradt, platsen, tillfället, själfva personen, ty jag såg inte hennes drag eller hennes uttryck. Det hela var som en fladdrande slöja, under hvilken lyckans gåta dolde sig. Och jag var tillräckligt vaken för att vara säker på att det inte var en dröm.

Detta är då det sista spåret af de ting som begrafvas i oss, af de minnen som dö: ett gestaltlöst irrsken, som belyser ett obestämdt intryck, om hvilket man inte vet huruvida det är en smärta eller en njutning; ett skimmer öfver en graf. Hvad det är underligt! Jag skulle vilja kalla det själens gengångare, lyckans efterdyningar, vålnaderna af våra döda sinnestörelser. Om man antar hvad Talmud tyckes bekräfta, att hvarje kärlekutbrott ofrivilligt alstrar en osynlig genius, hvilken sträfvar till fullständig existens, och att dessa flammor, som icke ha blifvit väsenden, sväfva

omkring i vår själs sköte, kan man inte förundra sig öfver dessa sällsamma uppenbarelser, som gästa vår hufvudgård. Faktum är, att jag inte har kunnat tvinga fantomet att säga mig sitt namn eller denna hågkomst att antaga tydliga konturer.

Hvad lifvet ter sig vemodigt, när man följer dessa drömmande tankars lopp! Det är som ett väldigt skeppsbrott i natten, där femti älskade röster ropa på hjälp men den obarmhärtiga svallvägen kväfver ropen ett efter ett, utan att man har kunnat trycka en hand eller ge en afskedskyss i detta dödens mörker. Från denna synpunkt förefaller ödet sträft och vildt och grymt, och lifvets tragik reser sig som en klippa midt i hvardaglighetens lugnvatten. Det är omöjligt att inte vara allvarlig inför den obestämbara oro, som detta skådespel väcker i oss. Tingens yta är leende eller banal, men djupet är strängt och skräckinjagande. Så fort man rör vid de eviga tingen, vid själens öden, vid sanningen, vid plikten, vid lifvets och dödens hemligheter, blir man allvarsam, antingen man vill eller ej.

Kärleken, den sublima, enda och okufliga, leder rakt till randen af den stora afgrunden, ty den talar omedelbart om oändlighet och evighet. Den är i högsta grad religiös. Den kan till och med bli religion. När allt omkring en sviktat, vacklar, skälfter och förmörkas i det okändas fjärran dunkel, när världen endast är dikt eller trolleri och universum en drömbild, när hela tankebyggnaden går upp i rök och alla realiteter vända sig i tvifvel, hvilken fast punkt återstår då för mannen? En kvinnas trofasta hjärta. Där kan han stödja sitt hufvud för att hämta nytt mod till lifvet och tro på Försynen och, om han så måste, för att dö i frid med en välsignelse på läpparna. Hvem vet om inte kärleken och dess sällhet, denna tydliga uppenbarelse af en allmän tingens harmoni, är det bästa beviset på en allvis och faderlig Gud, liksom den är kortaste vägen att vandra

till honom. Kärleken är en tro, och den ena tron kräver den andra. Endast genom den träder man in i kedjan af de lefvande, de väckta, de lyckliga, de återlösta, de verkliga människorna, som veta hvad tillvaron är värd och som verka för Guds och sanningens ära. Dessförinnan gör man ingenting annat än pratar och sluddrar och förspiller sin tid, sina förmögenheter och sina gåfvor, utan ändamål, utan verklig glädje, likt en orkeslös, vanför och onyttig varelse som ingenting duger till.

Det är kanske genom kärleken som jag kommer att få tillbaka religionen, energin, koncentrationen. Det förefaller mig åtminstone som om, ifall jag funne min like och min enda ledsagerska, allt det öfriga skulle falla mig till på köpet, liksom för att förbrylla min klentrogenhet och komma min misströstan att rodna. Tro således på den faderliga Försynen och våga älska!

25 november. — Bönen är religionernas hufvudsakliga vapen. Den som inte kan bedja, därför att han tviflar på att det finns ett väsen till hvilket bönen stiger upp och från hvilket välsignelserna sänka sig ned, den är fruktansvärdt öfvergifven och oerhördt utarmad. Och du, hvad tror du om detta? I detta ögonblick skulle det vara svårt att säga det. Alla dina positiva öfvertygelser äro under pröfning, färdiga till alla metamorfoser. Sanningen framför allt, till och med när den bringar oss i ordning och vänder upp och ner på oss! Men hvad jag tror, det är att den högsta föreställning, som vi kunna bilda oss om tingens ursprung, är den sannaste och att den sannaste sanningen är den, som gör människan mest harmoniskt god, mest vis, mest stor och mest lycklig.

Mitt credo är under omstöpning. Jag tror likväl ännu på Gud och på själens odödlighet. Jag tror på heligheten, på sanningen och på skönheten, jag tror på själens återlös-

ning genom tron på förlåtelsen. Jag tror på kärleken, på hängifvenheten och på hedern. Jag tror på plikten och på samvetet. Jag tror till och med på bönen. Jag tror på människosläktets ursprungliga intuition och på de stora bekräftelserna af alla tiders inspirerade. Jag tror att vår högre natur är vår verkliga natur.

Kan härur framgå en teologi och en teodicé? Det är sannolikt, men ännu i denna stund kan jag inte se det tydligt. Det är nu så lång tid som jag inte haft ögonen fästade på *min* metafysik utan lefvat i andras tankar. Jag har till och med kommit därhän, att jag undrar om kristalliseringen af mina dogmer är nödvändig. Ja, om jag vill förkunna och handla; den är mindre behöflig, när det endast gäller att studera, begrunda och inhämta kunskap.

*

Sedan egalitarismen har skurit bort de konventionella olikheterna, de godtyckliga privilegierna och de historiska orättvisorna, uppreser den sig äfven mot olikheterna i förtjänst, förmåga och dygd; från att vara en rättvis princip blir den en orättvis. Olikheten är lika verklig och berättigad som jämlikheten, det gäller bara att komma öfverens. Men det är just hvad man inte vill. Passionerna sky ljuset, och egalitarismen är ett hat som vill gälla för en kärlek.

*

Frihet och jämlikhet äro dåliga principer. Den sanna mänskliga principen är rättvisan. Och rättvisa mot den svage, det är beskydd eller godhet.

1864.

18 September. — Vördnaden och rättvisan höra nära ihop. Den som icke vördar något sätter sig själf ofvanom allt, som den enväldige regenten sätter sig öfver lagarna. Alla de små jämlikhetsifrarna äro sålunda en myrstack af små tyranner. Och demokratin i denna mening är ingenting annat än ett byte för fåfänga egoister, som icke ha annan beräkningsgrund än aritmetiken och ibland krutet. Jag vill förklara mig närmare. Hvarje styrelseform har sin inneboende hotelse och sin speciella fara. Demokratin är, när allt kommer omkring, monarkins och aristokratins lagliga arfvinge. Men dess latent sjukdom, dess medfödda lyte är öfvergifvandet af plikten och dennas ersättande genom afund, högmod och själfrådighet, kort sagdt, försvinnandet af lydnaden, åstadkommet genom en skef uppfattning af jämlikheten.

Om demokratin endast är ett systematiskt nedsättande af berättigade och förvärfvade företräden, ett afundsjukt halsuggande af verkliga förtjänster, är den identisk med demagogi. Men ingenting annat varar än det som är rättvist, och om demokratin blir orättvis, måste den gå under.

Skydd för alla svaga väsenden, uppehållande af alla rättigheter, heder åt alla förtjänster, användande af alla förmågor, dessa principer för ett rättvist samhälle respektera på en gång den rättsliga jämlikheten och den faktiska olikheten, emedan de afse den individuella verksamheten, den spontana och fria energin, den verkliga människan och icke en abstrakt formel.

Abstrakta principer gifva ett resultat som är raka motsatsen till det de sträfva efter. Sålunda utmynnar broderligheten i skräckväldet och jämlikheten i vanvördnaden. — Förbättra människan, gör henne mera rättvis, mera moralisk, mera ödmjuk, mera ren, det är den enda reform som icke är behäftad med någon olägenhet. Institutionerna äro icke värda mer än den människa är värd, som gör bruk af dem.

*

Fröna till allting finnas i hvarje hjärta, och de största brottslingar liksom de största hjältar äro endast varieteter af oss själfva. Men det är så, att det onda går af sig själf och det goda kräfver mod.

*

Man blir gudaktig af tusen olika skäl, af härmningslust och af originalitetssträfvan, af hänsyn till människor och på trots, af blygsel öfver sitt förflutna och af fasa för framtiden, af svaghet och af högmod, af njutningsbegär och för att gissla sig, för att kunna döma och för att slippa dömas, — ja som sagdt, man blir gudaktig af tusen orsaker. Verkligt religiös blir man endast af religion.

1865.

17 januari. — Det är härligt att känna nobelt, det vill säga att dväljas ofvanom vulgaritetens dy. Den industriella amerikanismen och den cæsariska demagogin leda bägge till mångfaldigandet af de massor som behärskas af vinningslystnaden, applådera charlataneriet, viga sig åt kulten af Mammon och njutningen och icke tillbedja annat än styrkan. Hvad denna växande majoritet är för en futtig profbit på människan! Låt oss förbli trogna idealets altare. — Det vore inte omöjligt, att spiritualisterna blefve stoikerna under en ny period af cæsariskt välde. Den materialistiska naturalismen har vind i seglen, och en allmän moralisk sjunkning är i annalkande. Låt gå, bara inte saltet mister sin sälta och bara det högre lifvets anhängare hålla Vestas eld vid lif. Själfva veden kan kväfva lågan, men om lågan håller ut, skall bålet en gång bli så mycket präktigare. Den oerhörda demokratiska öfversvämningen skall inte kunna göra den skada, som barbarernas infall inte har kunnat göra, den skall inte omedelbart dränka den högre kulturens resultat; men man får finna sig i att den börjar med att förfula allt och vulgarisera allt. Det är tydligt att den ästhetiska fin känsligheten, elegansen, förfiningen, noblessen, atticismen, urbaniteten, det behagliga och det utsökta, det fina och det nyanserade, allt som utgör charmen af en utvald litteratur och en aristokratisk odling, att detta skall förgås på samma

gång som det samfund, hvilket svarar mot det. — Om det är så som Pascal, tror jag, säger, att ju mera utvecklad man är, ju flera olikheter finner man bland människorna, så kan man inte påstå att den demokratiska instinkten särdeles utvecklar själen, eftersom den verkar tro på jämlikhet i förtjänster i kraft af likhet i anspråk.

3 april. — Hvilken läkare uppväger i fråga om läkekraft en gnista lycka och en stråle hopp? Driffjädern i lifvets mekanism är belägen i hjärtat. Glädjen är vår själs lifsluft. Bedröfvelsen är en astma förbunden med slapphet. Vårt beroende af de omgifvande förhållandena tilltar i samma mån som vårt aftynande, och vår hälsa däremot gör oss fria. Hälsan är den förnämsta af alla slag af frihet, och lyckan skänker den styrka, som är grundvalen för hälsan. Att göra någon lycklig är således strängt taget att utvidga hans varelse, fördubbla intensiteten af hans lif, uppenbara honom för honom själf, göra honom större och kanske förklarad. Lyckan utplånar fulheten och gör skönheten skönare. Den som tviflar på detta har aldrig sett den första kärlekens skimmer tändas i ett par klara ögon. Själftva morgonrodnaden står tillbaka för detta under.

För den materialistiska filosofin är det sköna endast en tillfällig lyckträff, följaktligen sällsynt; för den spiritualistiska filosofin är det sköna regeln, lagen, det nödvändiga, till hvilket hvarje form återgår, så snart det tillfälliga faller bort.

Hvarför äro vi fula? För att vi icke äro såsom änglarna, för att vi äro onda, missnöjda och olyckliga.

Hjältemodet, hänförelsen, bönen, kärleken, entusiasmen breda en gloria kring ett hufvud, emedan de lösa själen, som gör sitt omhölje genomskinligt och sedan kringstrålar det. Skönheten är således ett fenomen af materiens förändligande; den är en ögonblicklig förklaring af det privilegie-

rade föremålet eller väsendet och lik en nådegåfva, som fallit från himlen ned på jorden för att erinra om den ideala världen. Att studera den blir nästan oundvikligt att platonisera. Liksom en stark elektrisk ström kan göra metallerna lysande och röjer deras innersta beståndsdel genom färgen på lågan, så kunna det intensiva lifvet och den högsta glädjen skänka en vanlig dödlig bländande skönhet. Sålunda är en människa aldrig mera verkligt människa än i det gudomliga tillståndet.

Idealet är verkligare än verkligheten, ty idealet är det eviga momentet i de förgängliga tingen; det är deras urbild, deras tecken, deras *raison d'être*, deras formel i Skaparens bok och följaktligen deras rättaste uttryck på samma gång som det mest kortfattade.

25 juni. — Man kan ana anledningen till en tår och finna den för ömtålig att tala om. En tår kan vara den poetiska sammanfattningen af så många samtida intryck, den sammansatta kvintessensen af så många motsatta tankar! Den är som en droppe af dessa kostliga orientaliska elixir, som innehålla essensen af tjugo örter sammansmält till en enda arom. Stundom är det själens råge som flödar öfver bräddarna af drömmarnas bågare. — Det som man inte kan eller vill säga, det som man vägrar att tillstå för sig själf, den orediga åtrån, det lönlige kvalet, den kväfda sorgen, det tysta motståndet, den ordlösa saknaden, den bekämpade rörelsen, den dolda oron, den vidskepliga farhågan, den obestämda smärtan, den oroliga aningen, den gäckade illusionen, de stötar som tillfogats vårt ideal, den otillfredsställda trånaden, de fåfänga förhoppningarna, den massa af små mikroskopiska lidanden, som långsamt hopas i en vrå af hjärtat, likt vattnet som ljudlöst pärlar i en dunkel grottas hvalf, — alla dessa hemlighetsfulla yttringar af det inre lifvet utmytna i ett vekt vemod, och detta vemod koncentrerar sig i en tår, en klar diamant vid ögats rand.

Tårarna uttrycka för öfrigt lika väl glädje som bedröfvelse. De äro en symbol för själens oförmåga att återhålla sin rörelse och bibehålla väldet öfver sig själf. Ordet är en analys; när vi ha bragts i förvirring af en sensation eller en känsla, upphör analysen och med den ordet och friheten. Vår enda utväg efter tystnaden och bedöfnigen är handlingens språk, mimiken. Undertryckandet af tanken för oss tillbaka till det förciviliserade stadiet, till åtbörder, rop och snyftningar och slutligen till domning och vanmakt. Det vill säga, ur stånd att bära öfvermåttet af våra sensationer som människor, sjunka vi successivt tillbaka till det animala stadiet, därpå till det vegetativa. Dante svimmar oupphörligt under sin helvetesfärd. Och ingenting kan bättre åskådliggöra häftigheten af hans sinnesrörelser och glöden i hans medkänsla.

... Och den intensiva glädjen? Den sluter sig också inom sig själf och tiger. Att tala är att förskingra. Talet isolerar och lokaliserar lifvet på en punkt, det strör omkring det i väsendets periferi, det analyserar, det behandlar endast en sak åt gången; sålunda flyttar det sinnesrörelsen ut ur dess centrum och afkyler den just därigenom. Hjärtat föredrager att koncentrera sig kring sin känsla, som det värmer och beskyddar; dess lycka är begrundande och tyst; det lyssnar till sina slag, det njuter med andakt sig själf.

13 augusti. — Så många människor det kan rymmas i en människa, så många stilar i en stor skriftställare! Rousseau till exempel har skapat åtskilliga genrer. Fantasin förvandlar honom, och han räcker till för de mest skiftande roller, till och med för den af ren logiker. Men eftersom fantasin är hans intellektuella axel, hans härskande förmögenhet, så finns det i hvart och ett af hans arbeten en blandning af uppriktighet och advokatyr. Man märker att hans talang har ingått med sig själf Karneades' vad, att

inte förlora något mål, om det är rättvist eller ej, så snart han satt in sin heder på det. Det är för resten en frestelse för hvarje talang att underordna tingen under sig själf och inte sig själf under tingen, att segra för segrerns skull, i det egenkärleken sätter sig i samvetets ställe.

Talangen begär inte bättre än att få vinna seger för en god sak; men den vill gärna vara *condottiere* och nöjer sig lätt med att föra segern dit den för sina fanor. Ja, jag tror nästan att en framgång för en svag och underhaltig sak är vida mera smickrande för talangen, som då inte behöfver dela sin triumf med någon.

Paradoxen är en läckerbit för de spirituella och en fröjd för de talangfulla. Det är så angenämt att få rätt emot hela världen och förbluffa det tarfliga sunnda förnuftet och den vulgära plattheten. Kärleken till sanningen sammanfaller således inte med talangen, deras tendenser äro skilda och ofta deras vägar också. För att kunna tvinga talangen att tjäna, när dess instinkt är att härska, måste man ha ett mycket vaket etiskt sinne och en energisk karaktär. Grekerna, talets mästare, voro illfundiga redan på Odyssevs' tid, sofisterna under den perikleiska perioden och retorerna och utstuderade hofmän ända till romerska rikets fall. Deras talang gaf upphof till deras lyte.

Att som Rousseau bryta sig igenom medelst polemik är att döma sig till ständig öfverdrift och ständigt krig. Man gör bot för sin ryktbarhet genom den dubbla smärtan att aldrig vara fullkomligt sann och att inte kunna ta igen förfoganderätten öfver sig själf. Att ligga i strid med hela världen är lockande men farligt.

(*Senare*). — Jean-Jacques Rousseau är en föregångsman i allt: han har skapat fotvandringen före Töpffer, drömmeriet före René, den litterära botaniken före George Sand,

naturdyrkandet före Bernardin de Saint-Pierre, den demokratiska teorin före 1789 års revolution, den politiska och den teologiska kritiken före Mirabeau och Renan, pedagogiken före Pestalozzi, skildringen af alperna före de Saussure; han har bragt musiken på modet och väckt smaken för offentliga själfbekännelser; han har bildat en ny fransk stil, den knappa, tuktade, hopträngda och passionerade stilen. Kort sagdt, man kan påstå, att ingenting af Rousseau har gått förloradt och att ingen har starkare än han inverkat på den franska revolutionen, eftersom han var dess halfgud jämte Necker och Bonaparte, och ingen starkare än han på det nittonde seklet, eftersom Byron, Chateaubriand, madame de Staël och George Sand härstamma från honom.

Och dock var han med dessa utomordentliga talanger ytterligt olycklig. Hvarför det? Emedan han alltid lät sig drivas af sin fantasi och sina sensationer och emedan han inte hade någon urskillning i sina beslut och inte någon hållning i sin vandel. För öfrigt skulle det vara mindre välbetänkt att beklaga detta, ty en Rousseau, som hade varit lugn och sedig och förnuftig och välbeställd, skulle inte ha gjort en sådan karriär. Han råkade i kollision med sin samtid, däraf härledde sig hans vältalighet och hans olycka. Hans naiva tillit slutade i en folkskygg och misantropisk hypokondri.

Hvad han var olik Goethe och Voltaire, som hade ett helt annat begrepp om lefnadsklokhet och som styrde sina litterära gåfvor på ett helt annat sätt! De förstodo att reda sig. Rousseau var en drömmare. De kände människorna, han målade dem alltid svartare eller hvitare än de voro; han tog dem bakvändt och slutade med galenskap. I Rousseaus skriftställarskap ligger det alltid något osundt, otryggt, stormigt och sofistiskt, som hindrar läsaren att känna sig säker. Och orsaken är otvifvelaktigt den, att man märker

hurusom lidelsen väcker fantasin hos författaren och behärskar förnuftet.

*

Våra system äro kanske endast en omedveten apologi för våra misstag, en gigantisk byggnadsställning ämnad att skyla vår skötesynd.

1866.

7 januari. — Vårt lif är en såpbubbla hängande vid ett rör. Det födes, det sväller och smyckar sig med prismats vackraste färger, det undandrar sig till och med stundtals tyngdlagen; men snart visar sig den svarta pricken, och globen af guld och smaragd fördunstar i rymden och upplöses i en enda liten droppe af en oren vätska. Alla diktare ha framställt denna liknelse, den är af en slående sanning. Synas, lysa och försvinna; födas, lida och dö — är det inte alltid lifvets sammandrag för dagsländan, för ett folk, för en himlakropp?

Tiden är endast ett mått på svårigheten att fatta något; det rena tänkandet har nästan intet behof af tiden, ty det varseblir de båda ändarna af en föreställning nästan samtidigt. Naturen fullbordar endast långsamt och med möda en planets idé, men den högsta intelligensen sammanfattar den i en punkt. Tiden är således tillvarons successiva sönderdelande, liksom ordet är den successiva analysen af en intuition eller en viljeakt. I och för sig är den relativ och negativ och uppgår i det absoluta varandet. Gud är utanför tiden, ty han tänker på en gång alla tankar; naturen är i tiden, ty den är endast ordet, det fortgående upprullandet af alla tankar som rymmas i det oändliga tänkandet. Men naturen utmattar sig på denna omöjliga uppgift, ty analysen af det oändliga är en motsägelse. Med en tid utan ända, ett rum utan gräns och ett tal utan slut gör naturen åtminstone hvad den kan för att öfversätta skaparordets rikedom. Från de afgrunder den öppnar för att rymma tän-

kandet, men utan att lyckas, kan man sluta sig till den gudomliga andens storhet. Så snart denna går ut ur sig själf och vill förklara sig, blir det ett tal som staplar världar på världar i miljarder århundraden och ändå aldrig lyckas riktigt uttömma sitt ämne utan måste fortgå i oändlighet.

Orienten föredrar orörligheten som oändlighetens tillvarelsform, västerlandet föredrar rörelsen. Det senare älskar nämligen detaljer och yfves öfver det individuella värdet. Likt ett barn, som får hundra tusen kronor, tror det sig mångdubbla sin förmögenhet genom att räkna den i tjugofemöringar och femöresslantar. Dess lidelsefulla kärlek till utvecklingen beror till stor del på en förblindelse, som består i att glömma målet och fördjupa sig i den barnsliga stoltheten öfver korta steg tagna ett för ett; det kan till och med hända, att detta barn förblandar förändring med förbättring och förnyad begynnelse med fulländning.

Egentligen har den moderna människan ett gränslöst begär att bedöfva sig, hon har en hemlig skräck för allt som förminskar henne; det är därför evigheten, oändligheten och fullkomligheten äro henne en fasa. Hon vill gilla sig, beundra sig, lyckönska sig, och följaktligen vänder hon bort sina ögon från alla de djup, som skulle påminna henne om hennes intighet. Det är detta som gör den verkliga litenheten hos så många af våra stora andar, bristen på personlig värdighet hos våra civiliserade pratmakare jämförda med öknens arab och den tilltagande lättsinnigheten hos våra massor, som visserligen bli allt mera upplysta, det medgifves, men också allt mera ytliga i sitt begrepp om lyckan.

I detta afseende ha vi gagn af kristendomen, detta orientaliska element i vår kultur. Den bildar motvikt till våra sträfvanden mot det ändliga, det öfvergående, det växlande genom att samla själen till begrundande af de eviga ting, genom att en smula platonisera våra ömhetskänslor, som ständigt vända sig bort från den ideala världen, genom

att föra oss tillbaka från splittringen till koncentration, från världsligheten till inåtvändhet och genom att återskänka lugn och allvar och värdighet åt våra själar, som hetsas af tusen futtiga begär. Liksom sömnen är ett bad till föryngring för vårt handlingslif, så är religionen ett vederkvickande bad för vår odödliga varelse. Det heliga har en renande kraft. Den religiösa känslan omgifver ens hufvud med en gloria och vidgar hjärtat med en utesäglig fröjd.

Jag tror således, att motståndarna till religionen i och för sig misstaga sig på den västerländska människans behof och att den moderna världen skulle förlora jämvikten, så snart den uteslutande anslöte sig till den omogna läran om utvecklingen. Vi behöfva alltid något oändligt, något evigt, något absolut, och alldenstund vetenskapen nöjer sig med det relativa, lämnar den ett tomrum, som det är godt att kunna fylla med kontemplation och med kult och tillbedjan. »Religionen är den krydda», sade Bacon, »som skall hindra lifvet att förruttna», och detta har särskild tillämpning nu för religionen i den platoniska och orientaliska bemärkelsen. Den djupa inre samlingen är i själfva verket villkoret för all god verksamhet.

29 januari. — Klockan nio på morgonen. Dimmans gråaktiga dok har ånyo bredt sig öfver staden, det är skumt och dystert. Klockorna ringa i fjärran för någon högtid. För öfrigt lugn och tystnad; utom sprakandet af min brasa stör intet ljud min ensamhet i denna anspråkslösa bostad, fristaden för mina drömmar och mitt arbete, där den mogne mannen utan entusiasm fortsätter sitt studentlif och den stationäre professorn sina resvanor.

Hvad är det som skänker behag åt denna tillvaro, som förefaller så naken och så tom? Friheten. Hvad bryr jag mig om frånvaron af komfort och allt annat som saknas i

min bostad? Sådana ting äro mig likgiltiga. Jag finner under detta tak ljus, stillhet och skydd. Jag är nära en syster och hennes barn, som jag älskar. Mitt materiella lif är betryggadt. Det är tillräckligt för en gammal ungarl... Är jag inte för öfrigt en vanemänniska, mera fäst vid de ledsamheter som jag känner till än åtrående okända njutningar? — Jag är således fri och har det inte illa. — Således har jag det bra här och skulle vara otacksam, om jag beklagade mig. Jag gör det inte håller. Det är snarare mitt hjärta som suckar och som vill ha mera och bättre. Men hjärtat är glupskt och omätligt, som man vet; och för öfrigt, hvem suckar inte? Det är vårt öde här på jorden. Skillnaden är den, att somliga plåga sig med att söka tillfredsställa sig utan att lyckas, under det andra anticipera resultatet och underkasta sig, i det de inbespara sterila och fruktlösa bemödanden. Eftersom man inte kan bli lycklig, hvarför skall man då göra sig så mycket besvär? Man bör inskränka sig till det strängt nödvändiga, lefva regelbundet och återhållsamt, nöja sig med litet och inte sätta värde på annat än samvetsfriden och känslan af uppfyllda plikter.

Det måste medgifvas, att det inte är något ringa önskemål och att man härvid slår öfver i en annan omöjlighet. Nej, det änklaste är helt enkelt att underkasta sig Gud. Allt öfrigt är, som Predikaren säger, endast fåfänglighet och ett frätande af själen.

Det är nu ganska länge, som jag har vetat detta, som jag har känt så och som denna religiösa försakelse har varit mig förtrogen och kär. Det är de yttre inverkningarna, världens föredömen och det oundvikliga drifvandet med förhållandenas ström, som komma oss att glömma den förvärfvade klokheten och de antagna principerna. Det är därför det är så tröttsamt att lefva. Detta eviga börjande på nytt är afskyvärdt ledsamt. Det skulle vara så skönt att få somna, när man har plockat erfarenhetens frukt, när man

inte längre står emot den högsta viljan, när man har lösgjort sig från sitt jag, när man är i frid med alla människor! I stället är det att börja om det gamla kretsloppet af frestelser, tvister, ledsamheter och glömska, sjunka tillbaka i prosan, i jordkrypandet, i alldagligheten. Hvad det är sorgligt och hvad det är förödmjukande! Diktarna draga också sina hjältar snabbare ur striden och släpa dem inte efter segern på de ofruktbara dagarnas allfarvägar. De som gudarna älska dö unga, sade ett antikt ordspråk.

Ja, men denna ynnest smickrar vår lönliga instinkt; det är vårt begär och icke Guds vilja. Vi skola förödmjukas, prövas, oroas och frestas ända in i det sista. Det är vårt tålmod, som är pröfvostenen för vår dygd. Att uthärdas lifvet äfven utan illusioner och utan hopp, att acceptera denna ständiga krigföring, äfven om man älskar fred, att icke träda ut ur världen, äfven om den är oss motbjudande som ett dåligt sällskap och som tummelplatsen för fula lidelser, att förbli trogen sin kult utan att bryta med de falska gudarnas anhängare, att icke rymma ur det mänskliga hospitalet, att vara tålig som Job på sin askhög, däri ligger plikten. När lifvet upphör att vara ett löfte, upphör det icke att vara en uppgift; också är dess rätta namn pröfning.

6 april. — Miss Mulocks roman, *John Halifax, gentleman*, är en dristigare bok än man skulle tro, ty den upptager från engelsk synpunkt det sociala jämlikhetsproblemet. Lösningen är den att hvar och en kan bli gentleman, vore han än född i en rännsten. Denna berättelse protesterar på sitt sätt emot de konventionella företrädena och påvisar, att den verkliga noblessen ligger i karaktären, i den personliga förtjänsten, i den etiska förfiningen, i känslornas och språkets lyftning, i en värdig vandel och i själfaktning. Detta är bättre än jakobinism och raka motsatsen till den brutala egalitarismen. I stället för att sänka hela världen prokla-

merar författaren rättigheten att stiga. Man födes rik och höggättad, men man födes icke gentleman. Det ordet är Englands schibboleth. Det delar landet i tvänne hälfter, det civiliserade samhället i tvänne kaster. Mellan gentlemän härskar höflighet, jämlikhet och hänsyn till det passande; nedåt visar man förakt, köld och likgiltighet. Det är alltså jämt den antika åtskillnaden mellan *ingenui* och de öfriga, mellan *ελεύθεροι* och *βένεουσι*. Det är den feudala fortsättningen med frälse och ofrälse.

Hvad är då en gentleman? Gentlemannen är den frie mannen, mannen som är starkare än förhållandena och som känner att personligheten öfvergår alla vidfogade attribut, såsom förmögenhet, rang och makt, och utgör det väsentliga hos individen, hans inneboende och verkliga värde. Säg mig hvad du är, och jag skall säga dig hvad du är värd. »Gud och min rätt», det är hans valspråk. Detta ideal bekämpar lyckligtvis kapitalets vulgära och i lika mån engelska ideal, hvars formel är: hur mycket är den mannen värd? I ett land, där fattigdom är ett brott, är det väl att kunna säga, att en miljonär inte nödvändigt är en gentleman. Det merkantila idealet och det ridderliga idealet motväga hvarandra, och om det förra bildar det engelska samhällets fula och brutala sida, så tjänar det senare till godtgörelse.

Gentlemannen är mannen som är herre öfver sig själf, som aktar sig själf och inger aktning. Hans väsen är just det inre herraväldet. Det är en karaktär som råder öfver sig, en kraft som styr sig, en frihet som häfdar sig och reglerar sig efter värdighetens fordringar. Detta ideal är således nära besläktadt med den romerska typen för *dignitas cum auctoritate*. Det är mera etiskt än intellektuellt. Det passar för engelsmännen, som framför allt äro vilja. Men från själfaktningen härleda sig tusen saker, såsom vården om ens person, om ens språk, om ens uppträdande, vaksamheten öfver ens kropp och ens själ, behärskaudet af ens instinkter och

lidelser, begäret att vara sig själf nog, stoltheten som försmår alla ynnestbevis, omsorgen att icke utsätta sig för någon förödmjukelse eller någon skam genom att ställa sig i beroende af någon mänsklig nyck samt det stadiga upprätthållandet af ens heder och ens egenkärlek. Emedan detta herravälde icke är lätt att uppnå för andra än den som är rik och väluppfostrad och af god familj, blef det i början identifieradt med börd, rang och i synnerhet egendom. Gentlemannens begrepp härstammar således från feodalinrättningen; det är en förmildring af frälseherradömet.

För att icke utsätta sig för något tadel håller gentlemannen sig oklanderlig; för att bli behandlad med aktning är han noga med att bevara afstånden, nyansera hänsynen och iakttaga alla graderna af den konventionella höfligheten, allt efter personernas rang, ålder och ställning. Och just därför är han orubbligt försiktig i närvaro af en obekant, hvars namn och värde han inte känner och hvilken han således skulle kunna riskera att visa för mycket eller för litet artighet. Han ignorerar honom och undviker honom. Hans höflighet sträcker sig inte till mänskligheten i allmänhet utan är fullkomligt individuell och ägnas särskilda personer. Det är därför hvarje engelsman innehåller två mäniskor, den som är vänd mot världen och den andra. Den förra, den yttre människan, är en fästning, en kall och mångvinklig mur; den senare, den inre människan, är ett känsligt, hjärtligt, tillgifvet och älskande väsen. Denna typ har utvecklats i ett andligt klimat, som är rikt på isblock och där ensamt hemmets hård bjuder en skyddad fristad undan den fientliga världen.

Analysen af den bildade människans nationella typ kan sålunda uppenbara för oss ett folks natur och historia, liksom frukten röjer trädet.

20 september. — Mina vänner af det gamla gardet

äro missnöjda med mig, fruktar jag. De anse att jag inte gör någonting, att jag sviker deras hopp och deras förväntningar . . . Jag själf är också missnöjd . . . Det som verkligen kunde tillfredsställa mig i mitt inre synes mig oupphinneligt, omöjligt, och jag inskränker mig till lapprisaker, lek och tidsfördrif. Jag har alltjämt lika litet hopp och energi och tro och beslutsamhet. Jag vacklar bara mellan tröstlös melankoli och fridfull kvietism. Och likväl läser jag och talar och undervisar och skrifer. Men allt som i sömnen. Den buddhistiska böjelsen slappar förmågan af fri själfbestämmelse och upplöser handlingskraften; misstroendet till mig själf dödar alla önsknigar, och jag vänder ständigt åter till den inre skepticismen. Jag älskar endast allvaret, men jag kan inte ta vare sig mina förhållanden eller mig själf på allvar; jag förklenar och gycklar med min person, mina fallenheter och mina sträfvanden. Jag ömkar ständigt mig själf i namn af allt som är skönt och beundransvärdt. Med ett ord, jag bär inom mig en ständig belackare af mig själf, och det är det som beröfvar mig all spänstighet. — Tillbragt aftonen med Charles Heim, som i sin ärlighet aldrig har gjort mig någon litterär komplimang. Eftersom jag håller af honom och högaktar honom, så må det vara honom förlåtet. Det är inte egenkärlek hos mig, men det skulle ändå vara härligt att bli uppskattad af en omutlig vän. Det är bittert att känna sig i tysthet ogillad . . . Jag vill försöka ställa honom till freds och tänka på en bok som kan göra honom glädje, honom och Scherer.

6 oktober. — Fick i trappan tag i en liten gulaktig kattunge, fasligt ful och ynkelig. Nu ligger han hoprullad på en stol bredvid mig, tyckes vara fullkomligt lycklig och önskar ingenting vidare. Det är så långt ifrån att han är rädd, så han har inte gått in på att roa sig utan mig, utan han har följt mig från rum till rum, under det jag har gått

af och an. Jag har inte en smula ätbart i huset, men hvad jag har, det ger jag honom, nämligen en blick och en smeking, och det är nog för honom, åtminstone för ögonblicket. Små djur, små barn, unga lif, det är alltsammans lika i fråga om behof af skydd och vänlighet. — Folk säger, att svaga väsen känna sig väl till mods i min närhet. Detta beror utan tvifvel på ett särskildt inflytande, ett slags välgörande kraft som utströmmar från mig, när jag är i sympatetiskt tillstånd. Jag har en omedelbar förnimmelse af denna kraft, men jag yfves ingalunda öfver den, jag tillskrifver den inte mig själf, jag vet att den är en gåfva. Det fattas bara, att fåglarna skulle bygga bo i mitt skägg som i katedralhelgonens hufvudbonader.

Egentligen är detta det naturliga tillståndet och det rätta förhållandet mellan människan och de lägre varelserna. Om människan öfverensstämde med sin urbild, skulle hon frivilligt dyrkas af djuren, för hvilka hon nu är en nyckfull och blodtörstig tyrann. Legenden om den helige Franciscus af Assisi är inte så mytisk som man tror, och det är tvifvelaktigt, om de vilda djuren angrepo människan först. Men låt oss inte gå till öfverdrift utan lämna å sido rofdjuren, de glupska och vilda. Det finns ju så många arter i tusental och tiotusental, som inte begära annat än fred och med hvilka vi inte vilja ha annat än ett brutalt krig. Det är vår ras, som är den mest förstörande, den mest skadliga, den mest fruktansvärda af alla jordens arter; den har till och med till sitt bruk uppfunnit den starkares rätt, en gudomlig rätt som skänker dess samvete ro i fråga om de besegrade och de krossade; den har satt utom rätten allt som har lif, undantagande sig själf. Ett uppenbart och upprörande missbruk, ett i ögonen fallande och skändligt attentat mot rättvisan, en akt af falskhet och hyckleri, som alla framgångsrika inkräktare upprepa i smått! Man tar alltid Gud till medbrottsling för att därmed legalisera sina egna orättfärdig-

heter. *Te Deum* är döpelseorden för alla lyckade blodbad, och prästerna ha lyst välsignelse öfver alla segerrika skändligheter. Detta tillämpas mellan folk och folk och mellan människa och människa, emedan det började mellan människan och djuret.

Det ligger häri en vedergällning, som icke erkännes men som är mycket rättvis. Hvarje brott kräfver bot, och slafveriet upprepar bland mänskligheten de lidanden, som människan brutalt har tillfogat de öfriga lefvande varelserna. Teorin bär frukter. — Människans rätt öfver djuret synes mig vara begränsad till behovet af försvar och lifsuppehälle. Sålunda är allt onödigt dödande och onödig tortyr en feghet och rent af ett brott. En plikt att tjäna till gagn, hvilken pålägges djuret, förbinder människan till vedergällning i beskydd och godhet. Kort sagdt, djuret har rättigheter öfver människan och människan har plikter mot djuret. Buddismen öfverdrifver otvifvelaktigt denna sanning, men västerlänningarna misskänna den. Och en dag skall komma, då humaniteten skall vara mera fordrande än nu. *Homo homini lupus*, sade Hobbes. En gång skall människan blifva mänsklig mot vargen, *homo lupus homo*.

13 december. — Den rena, fullständiga skepticismen som skyddsvakt för den intellektuella själfständigheten, den ståndpunkten intar flertalet af våra unga genier. Det ser ut, som den absoluta klarsyntheten skulle vara människans största ära. Mitt intryck är emellertid, att denna individernas öfverdrifna klarsynthet arbetar i händerna på tyranniet. I afton, då jag lyssnade till ett samtal mellan några af våra högt bildade andar, tänkte jag på renässansen, på Ptoleméerna och på Ludvig den femtondes regering, då förnuftets frejdiga anarki motsvarades af maktens despotism, och i motsats därtill på England och Holland och Förenta Staterna, där den

politiska friheten köpes till priset af nödvändiga föresatser och fördomar.

Om samhället inte skall gå i spillror, behöfver det en sammanhållningsprincip, följaktligen en gemensam tro, antagna och odiskutabla grundsatser, en serie af praktiska axiom och inrättningar, som icke kullstörtas af hvarje vindkast från opinionen för dagen. Genom att sätta allt under debatt sätter man allt på spel. Tviflet är tyranniets medbrottsling. »Om ett folk icke vill tro, måste det underkasta sig», säger Tocqueville. All frihet innebär ett beroende och har sina betingelser. Det är hvad de oppositionella och negativa andarna glömma. De tro sig kunna blåsa bort religionen; de veta icke, att man icke tillintetgör religionen och att frågan endast gäller hvilken religion man skall ha. Voltaire styrker Loyolas inflytande och tvärtom. Mellan dem finns ingen fred och lika litet för det samhälle som har råkat i denna klämma. Lösningen ligger i en fri religion, af fritt val och med fri tillslutning.

... Läts igenom ett häfte af denna dagbok. Jag skämdes nästan för all denna klagan och denna vanmakt. Dessa blad återge endast ofullkomligt mitt väsen, och mycket finns i mig, som jag inte återfinner på dem. Hvad beror det på? Först och främst därpå, att vemodet lättare fattar pennan än glädjen, och vidare på förhållandena omkring mig; när ingenting håller mig uppe, faller jag tillbaka i melankolin, — min praktiska sida, min glada sida och min litterära sida visa sig håller inte här. Det fattas detta porträtt helhetsvy, proportion och medelpunkt, det är sedt på för nära håll.

Det verkliga skälet till att man känner sig själf så dåligt är svårigheten att betrakta sig på lagom afstånd, att placera sig på den lämpliga synpunkten, där detaljerna sam-

verka till det allmänna uttrycket i stället för att skymma det. Man måste se sig socialt och historiskt för att få ett exakt begrepp om sitt relativa värde och man måste betrakta hela sitt lif eller åtminstone en hel period af sitt lif för att få reda på hvad man är och hvad man icke är. Myran som krälar fram och tillbaka på ett ansikte och »flugan som sitter på en skönhets panna» vidröra väl detta ansikte och denna panna, men de se dem icke, ty de innesluta dem icke i en enda blick.

Är det underligt, att missförstånd spela en så stor roll i världen, när man ser hur ytterst svårt det är att framställa en trogen bild af en person, som man studerar sedan mer än tjugo år tillbaka? För öfrigt har det inte varit helt och hållet förspild möda; den har haft den belöningen med sig, att den har skärpt min yttre urskillningsförmåga. Om jag har en någorlunda skarp uppfattning af själar, så har jag utan tvifvel denna ständigt kullkastade själfanalys att tacka för det. I själfva verket har jag alltid tagit mig själf som studiematerial, och det som har mest intresserat mig hos mig har varit förmånen att ha till min disposition en man, en person, hos hvilken jag utan närgångenhet och ogrannlaghet kunde följa alla metamorfoser, alla lönlige tankar, alla hjärteslag, alla frestelser som en autentisk profbit på människo-naturen. Det är på ett opersonligt och filosofiskt sätt som min uppmärksamhet är fästad på min person. Man tar hvad man har, och man får yxa verktyg af sitt eget virke.

För att få bilden lik måste man kunna förvandla det successiva till samtidigt, öfvergifva mångfalden för enheten och gå tillbaka från de växlande fenomenen till själfva kärnan. Men nu finns det tio människor i mig, allt efter tid, rum, omgivning och tillfälle; jag undflyr mig själf i min skiftande mångfald. Det tjänar häller ingenting till att visa hvad det vara må af mitt förflutna, min dagbok eller mig själf för någon som saknar poetisk intuition och som inte

kan sätta ihop mig i min helhet med och oaktadt det material jag lämnar honom.

Jag känner mig som en kameleont, ett kaleidoskop, en Protevs, i stånd att förändra mig och modifiera mig på alla sätt, flytande, potentiell, i följd däraf latent till och med i mina yttringar och frånvarande till och med i mitt framträdande. Jag är så att säga åskådare af den molekylhvirvel, som man kallar det individuella lifvet; jag har förnimmelse och medvetande af denna ständiga metamorfos, denna oemotståndliga ömsning af tillvarelsform, som försiggår i mig; jag känner alla mitt väsendes partiklar, alla dropparna i min flod, alla utstrålingarna af min enda kraft försvinna och förnya sig och modifiera sig.

Denna min egen fenomenologi är som mitt ödes laterna magica och på samma gång som ett öppet fönster utåt världens mysterium. Jag eller rättare mitt medvetandes känslighet är koncentrerad på denna ideala linje, ett slags osynlig tröskel, där man förnimmer tidens strida ström, som svallande brusar förbi för att kasta sig ut i evighetens orörliga ocean. Efter att ha förstrött mig, bedöfvat mig och dränkt mig i mångfaldiga och mångahanda bagateller, i de flyktiga existensernas nycker, utan att ha lyckats berusa mig eller förblinda mig, återinner jag det bottenlösa djupet, det dystra och tysta svalget, där mödrarna¹ trona, där det slumrar, som hvarken lefver eller dör, som saknar rörlighet och växling och utsträckning och gestalt och som varar när allt det andra förgår.

I en oändlig rymd, som evigt kring den blånar,
är lagd liksom till ro vår fridlösa planet.
Så hölj du ock den tid du kämpar här och tränar
in i den stilla rymd, som kallas evighet².

¹ Uttrycket användt i samma betydelse som i Goethes *Faust II*, akt 1, scen 5.

² Ur Amiels diktsamling *Il Penseroso*.

1867.

11 januari.

*Eheu fugaces, Postume, Postume,
labuntur anni . . .*

Jag kan tydligt höra mitt lifs droppar falla i evighetens uppslukande svalg. Jag känner hur mina dagar skynda mot döden. Allt hvad jag har kvar af veckor, månader eller år att dricka solens ljus synes mig knappast vara mer än en enda natt, en sommarnatt som inte kan räknas, ty den tar genast slut.

Döden, tystnaden, afgrunden! — Fasansfulla mysterier för en varelse, som trår till odödlighet, till lycka, till fullkomlighet. Hvar skall jag vara i morgon, inom kort, när jag har upphört att andas? Hvar skola de vara, som jag älskar? Hvert gå vi, hvad äro vi? De eviga problemen uppstiga alltjämt inför oss i sitt obarmhärtiga allvar. Mysterier på alla håll! Och tron den enda stjärnan i detta ovisshetens mörker . . .

Låt så vara, bara världen är det godas verk och bara pliktmedvetandet icke har bedragit oss. Att skänka lycka och göra godt, det är vår lag, vårt räddningsankare, vår fyrbåk, vårt skäl att vara till. Alla religioner kunna störta samman; men så länge denna består, ha vi ännu ett ideal och det lönar mödan att lefva.

Kärlekens, osjälviskhetens och uppoffringens religion skall skänka värdighet åt människan, så länge dess altaren

icke öfvergifvas, och ingen kan rifva ned dem för dig, så länge du är i stånd att älska.

17 april. — ... Vakna upp, du som sofver, och stå upp från de döda!

Hvad du ständigt måste uppfriska och förnya är ditt förråd af mod. Din naturliga böjelse för dig till lifsleda, hopplöshet och pessimism.

»Den lycklige mannen, denna världens lycklige» enligt madame*** är en *Weltmüde*, som håller god min inför världen och som förströr sig så godt han kan från sin hemliga tanke, en tanke som är bedröfvad till döds, tanken på det ohjälpliga. Hans frid är endast en tappert buren för tviflan, hans glädje är endast ett desillusioneradt hjärtas sorglöshet, ett hopplöst uppskjutande af lyckan på obestämd tid. Hans klokhet är hemmastaddhet i försakelsen, hans saktmod är en snarare tålig än resignerad saknad. Kort sagdt, han uthärdar sin tillvaro utan fröjd och kan icke dölja för sig, att alla de förmåner, med hvilka den är besädd, icke förslå att fylla hans själ till botten. Oändlighetstörsten är icke stillad. Gud är borta.

För att kunna erfara den verkliga friden måste man känna sig ledd och förlåten och uppehållen af den högsta makten, måste man känna sig vara på sin rätta väg, på den punkt där Gud vill ha en, i sin ordning. Denna tro ger styrka och lugn. Du har den icke. Det som är synes dig godtyckligt och tillfälligt, som om det kunde vara eller icke vara. Intet i dina förhållanden synes dig bestämdt af en försyn, allt tyckes dig hvila på ditt ansvar, och det är just denna föreställning som inger dig olust att styra ditt lif. Du åträdde en gång att få hängifva dig åt någon stor kärlek, något ädelt mål; du skulle velat lefva och dö för idealet, det vill säga för en helig sak. Alltsedan detta visade sig omöjligt, har du inte på allvar fattat håg till

något mera och du har inte gjort annat än lekt med ett öde, som inte längre kunde föra dig bakom ljustet.

Hör på, drömmare, sybarit, skall du hålla på till slutet med att kastas mellan plikten och lyckan, utan att besluta dig för ett val? Är inte lifvet ett prof för vår moraliska styrka, och är inte allt detta inre vacklande själens frestelser?

6 september (*Weissenstein*¹). — Töckenhafvet har stormat bergen, hvilka dominerade det som stolta klippor. Det har länge skummat förgäfves mot Alpernas sluttningar, men sedan det funderat på saken, har det lyckats bättre med Jura. Nu äro vi insvepta i dess framryckande vågor. Mjölkhafvet har blifvit ett väldigt moln, som uppslukar slätten och bergen, utsiktspunkten och betraktaren. Inuti detta moln klinga hjordarnas klockor och sprida sig solstrålarna. Det är en sagolik syn!

Den hannoveranske pianisten har rest, familjen från Colmar har rest, — en ung flicka och hennes bror ha kommit. Den unga damen är mycket söt och uppträder med en pikant elegans men rör inte vid något på annat sätt än med fingerspetsarna och det yttersta af läpparna; hon är en gasell, en hermelin, hon är utan vetgirighet, har inte förstånd på att beundra och tänker på sig själf mer än på något annat. Det plägar vara olägenheten med en skönhet och en figur, som draga sig till allas blickar. För öfrigt är hon stadsbo alltigenom och vilsekommen i denna storslagna natur, som hon gärna skulle vilja anse uppfostrad. Hon gör håller ingen affär af den utan paraderar på berget med sin lilla baret och sitt mikroskopiska parasoll precis som på boulevarden. Det är en af den sortens turister, som Töpffer har skisserat så roligt. Karaktär: naiv egenkärlek. Fosterland: Frankrike. Hållpunkt: modet. Visserligen godt hufvud, men inte hufvud för verkligheten, inte

¹ En af Juras toppar.

förståelse för naturen, inte förnimmelse af de yttre skiljaktigheterna i världen och af lifvets rättighet att vara just hvad det är, på sitt sätt och inte på vårt.

Denna löjlighet beror på samma nationalfördom, som gör Frankrike till ett Midtens rike och kommer fransmännen att försumma geografi och främmande språk. Den ordinäre franske stadsbon företer en kostlig enfald med all sin naturliga kvickhet, emedan han inte förstår något annat än sig själf. Hans pol, hans axel, hans centrum, hans allt är Paris, och inte ens det, utan bara den parisiska tonen, smaken för dagen, modet. Tack vare denna organiserade afgudadyrkan har man fått miljoner kopior af en enda originalmodell, ett helt folk som manövrerar likt bobinerna i samma väfveri eller likt soldaternas ben i samma truppafdelning. Det är beundransvärdt och ledsamt, beundransvärdt som materiell makt, ledsamt för psykologen. Hundra tusen får äro inte mera instruktiva än ett enda får, men de leverera hundra tusen gånger mera ull, kött och gödningsämne. Det är allt hvad som behöfs för herden, det vill säga husbonden. Ja, men med sådant åstadkommer man endast landtgårdar och monarkier. En republik behöfver människor och kräfver individualiteter.

*

Det lugna hafvet säger mera till en själ som tänker än vågornas tumult, men det vill till att ha förståelse för de eviga tingen och förnimmelse af oändligheten för att kunna erfaras och inse detta. Det gudomliga tillståndet är tystnad och hvila, ty hvarje ord och hvarje åtbörd äro begränsade och öfvergående. Napoleon med korslagda armar är mera uttrycksfull än den rasande Herkules, fäktande i luften med sina atletnäfvar. Lidelsefulla människor skola aldrig fatta detta. De känna endast till den successiva energin och icke den kondenserade energin; de måste alltid ha

verkningar, handlingar, buller och ansträngning, de förstå inte att betrakta orsaken i och för sig, den orörliga modern till alla rörelser, upphofvet till alla verkningar, härden för alla strålar, som icke behöfver gifva ut sig för att vara viss om sin rikedom eller sätta sig i rörelse för att känna sin kraft. Den passionerade konsten gör alltid lycka, men den är inte den högsta konsten. Det demokratiska tidevarvet gör emellertid småningom den upphöjdt lugna konsten omöjlig; den bråkiga hjorden vet icke längre af några gudar.

1868.

25 januari. — När den yttre människan börjar förstöras, då är det en lifssak att tro på sitt väsens odödlighet och tänka med aposteln, att den inre människan förnyas från dag till dag. Och de som tvifla på detta och icke hoppas på det? Återstoden af deras bana är blott ett nödtvunget sönderstyckande af deras lilla rike, ett fortgående raserande af deras varelse genom det obevekliga ödet. Hvilket är din nuvarande tro? Har inte vetenskapens allmänna eller åtminstone mycket omfattande tvifvel angripit dig i din tur? Du har försvarat själens odödlighet inför skeptikerna, och inte desto mindre vet du inte riktigt, sedan du har tystat munnen på dem, om du inte i grund och botten är af deras mening. Du skulle vilja reda dig utan hoppet, och det är möjligt, att du knappast mera har styrka till det och att du så väl som andra behöfver stöd och tröst af tron på något och just af tron på förlåtelse och odödlighet, det vill säga den religiösa tron i kristlig form. Förnuftet och tanken tröttnas liksom muskler och nerver. De behöfva sömn. Och denna sömn är återfall i barndoms-traditionen, i det allmänna hoppet. Det är så tröttsamt att hålla sig kvar på en undantagsståndpunkt, att man sjunker tillbaka i fördomen af ren utmattning, liksom den stående människan alltid slutar med att segna till marken och återta horisontalställningen

Hvad skall det bli af en, då allting öfverger en, hälsa, glädje, tillgifvenhetsband, sinnenas liflighet, minne och arbets-

förmåga, då solen tyckes kallna och lifvet mista alla sina behag? Hvad skall det bli af en, om man inte har något hopp? Skall man bedöfva sig eller förhärda sig? — Svaret är alltid detsamma: man skall haka sig fast vid plikten. Framtiden betyder ingenting, blott man besitter samvetsfrid, blott man känner sig försonad och i sin ordning. Var hvad du bör vara, det öfriga är Guds sak. Honom tillkommer det att veta hvad som är bäst, att sörja för sin ära, att göra den lycklig, som beror af honom, vare sig det sker genom fortlevande eller genom förintelse. Och funnes det än ingen helig och god Gud, funnes det intet annat än det stora alltomfattande väsendet, en alltings lag, ett opersonligt ideal utan verklighet, så skulle Plikten ändå vara gätans lösning och mänsklighetens polstjärna under dess vandring.

26 januari. — Välsignad vare barndomen, som sticker in en smula himmel bland den jordiska råheten. Dessa åttio tusen dagliga födelser, som statistiken talar om, äro ett slags utgjutelse af oskuld och friskhet, som bekämpar icke blott släktets utdöende utan äfven den mänskliga föruttnelsen och syndens genomgripande kallbrand. Alla de vackra känslor, som uppstå kring vaggorna och kring barndomen, äro en af Försynens hemligheter; afskaffa denna förfriskande dagg, och de själfviska lidelsernas tumult skall som en eld förtorka det mänskliga samfundet. Antag att mänskligheten hade varit sammansatt af en miljard odödliga individer, hvilkas antal hvarken kunnat ökas eller minskas, hur långt skulle vi nu ha kommit och hvad skulle vi ha varit, store Gud? Tusen gånger lärdare utan tvifvel, men också tusen gånger sämre. Vetandet skulle ha hopat sig, men alla de dygder, som alstras af lidandet och uppoffringen, det vill säga af familjen och samhället, skulle varit döda. Det skulle inte funnits någon ersättning.

Välsignad vare barndomen för det goda den gör och

för det goda den förorsakar, utan att veta och utan att vilja det, genom att vinna kärlek och genom att låta sig älskas. Den smula paradiset vi ännu spåra här på jorden ha vi barndomens närvaro att tacka för. Utan faderskapet och moderskapet tror jag att själfva kärleken inte skulle förslå att hindra odödliga människor från att äta upp hvarandra, jag menar människor sådana som våra lidelser ha gjort dem. Änglarna behöfva ingen födelse och ingen död för att uthärda lifvet, emedan deras lif är himmelskt.

8 mars. — Madame * * * höll mig kvar till te tillsammans med tre unga flickor af hennes vänner, tre systrar tror jag. De två yngsta voro sällsynt vackra, den mörka så väl som den blonda. Jag fägnade mina ögon med dessa friska ansikten, där ungdomen log i sin blomning. Hvad en sådan ästetisk elektrisering känns välgörande för en studiekarl, den bokstafligen stärker honom. Känslig, mottaglig för intryck och absorberande som jag är, utöfvar grannskapet af hälsa, skönhet, kvickhet och dygd ett mäktigt inflytande på hela min varelse, och å andra sidan beröres och smittas jag lika lätt i närvaro af upprörda existenser och sjuka själar, Madame * * * sade, att jag måste vara »superlativt kvinnlig» i mina förnimmelser. Detta orsakas af nämnda sympatetiska känslighet. Om jag bara hade velat, skulle jag besuttit en somnambuls magiska clairvoyans och kunnat framkalla hos mig en massa sällsamma fenomen. Jag vet det, men jag har aktat mig för det, antingen af lojhet eller af försiktighet. När jag tänker på de intuitioner af alla slag, som jag har haft sedan min tidiga ungdom, tyckes det mig, att jag har lefvat dussintals och nästan hundratals lif. Hvarje utpräglad individualitet aftrycker sig ideellt i mig eller rättare formar mig för ögonblicket efter sitt beläte, och jag behöfver endast se mig lefva i det ögonblicket för att fatta detta människonaturens nya tillvarelsesätt. Det är på så vis jag

har varit matematiker, musiker, lärd, munk, barn, moder och så vidare. I sådana tillstånd af universell sympati har jag till och med varit djur och växt, det och det bestämda djuret, det och det i närheten befintliga trädet. Denna för- måga af metamorfos uppåt och nedåt, af föränkning och in- veckling har ofta förbluffat mina vänner, till och med de mest skarpsinniga. Den beror utan tvifvel på min ytterliga lätthet för opersonlig objektivering, hvilken i sin ordning alstrar den svårighet jag erfar att individualisera mig för min egen räkning, att endast vara en särskild människa med sitt nummer och sin etikett. Att krypa in i mitt skinn igen har alltid förefallit mig underligt, som något godtyckligt och konventionellt. Jag har synts mig som ett fodral för feno- men, som ett rum för syn och förnimmelse, som en operson- lig person, som en individ utan bestämd individualitet, som ren bestämbarhet och formbarhet och följaktligen endast med ansträngning kunnat finna mig i att spela den fullkomligt godtyckliga rollen af en enskild man, inskrifven i kyrko- böckerna i en viss stad, ett visst land. Det är i handlingen jag känner mig bortkommen; min rätta miljö är kontem- plationen. Den rena potentialiteten, den fullkomliga jäm- vikten är min älsklingstillflykt. Där känner jag mig fri, opartisk, härskande. Är det en maning, är det en frestelse?

Det är vacklandet mellan de två sinnesarterna, den grekiska och den romerska, den orientaliska och den väster- ländska, den antika och den kristna. Det är kampen mellan två ideal, frihetens och helighetens. Friheten gör oss till gudar, heligheten böjer våra knän. Handlingen begränsar oss, kontemplantionen vidgar oss. Viljan lokaliserar oss, tanken låter oss omfatta universum. Min själ väger mellan två, fyra, sex allmänna och sins emellan stridiga uppfatt- ningar, emedan den lyder alla människonaturens stora instink- ter och emedan den trår till det absoluta, som icke kan realiseras annat än genom en följd af motsättningar. Jag

har behöft tid för att förstå mig, och det händer mig stundom att börja om studiet af detta lösta problem, så svårt är det att bibehålla en orörlig punkt inom sig. Jag älskar allting och jag afskyr bara en sak, det ohjälpliga instängandet af min varelse i en godtycklig form, vore den än vald af mig själf. Den inre friheten skulle således vara den mest ihålliga af mina passioner och kanske min enda passion. Är denna passion tillåten? Jag har trott det, men med afbrott, och jag är inte fullkomligt säker på det.

17 mars. — Kvinnan vill bli älskad utan skäl, utan hvarför; inte för att hon är vacker eller god eller väluppfostrad eller behaglig eller spirituell, utan för att hon är till. All analysering förefaller henne som ett föringande och ett underordnande af hennes personlighet under något som behärskar den och mäter den. Hon spjärnar således emot, och hennes instinkt är rätt. Så snart man kan säga ett *emedan*, står man inte längre under förtrollningen, man värderar, man väger, man är fri åtminstone i princip. Men kärleken måste förbli en tjusning, en förhäxning, för att kvinnans välde skall bestå. När mysteriet försvinner, går kraften förlorad. Kärleken måste förefalla odelbar och oupplöslig och höjd öfver all analys för att kunna bevara detta sken af något oändligt, öfvernaturligt och underbart, som utgör dess skönhet. De flesta varelser förakta hvad de förstå och böja sig endast inför det oförklarliga. Den kvinnliga triumfen består i att gripa den manliga intelligensen, som gör anspråk på att besitta ljus, på bar gärning i dunkel. Och när kvinnorna ingifva kärlek, åtnjuta de just den stolta fröjden af en sådan triumf. — Jag medger, att denna fåfänga är grundad. Dock synes mig den djupa kärleken vara ett ljus och en ro, en religion och en uppenbarelse, som i sin tur föraktar dessa fåfängans futtiga segrar. Stora själar vilja icke veta af annat än det som är stort. Alla konstgrepp te sig löjligt barnsliga för den som svärfvar i oändligheten.

19 mars. — De ting man kallar små äro grunden till de stora, ty de äro dessas begynnelse och embryo, och existensernas utgångspunkt afgör vanligen hela deras framtid. En svart prick är början till en kallbrand, till en orkan, till en revolution, — en prick utan vidare. Af ett omärkligt missförstånd kan till slut uppstå ett hat och en skilsmässa. En ofantlig lavin börjar med lossnandet af en atom, en stads brand med en tändstickas fall. Nästan allt härleder sig af nästan intet, synes det. Endast den första kristalliseringen beror på en andlig verksamhet; den ytterligare sammanbyggnaden åstadkommes af massan, attraktionen, den förvärfvade hastigheten och den mekaniska accelerationen. Historien så väl som naturen visar tillämpningen af tröghets- och agglomerationslagen, hvilken skämtsamt formuleras på följande sätt: Ingenting lyckas så bra som framgången. Tag reda på fogen, slå till rätt, börja bra — däri ligger allt. Eller ändå änklare: Haf tur, ty slumpen spelar en ofantlig roll i de mänskliga angelägenheterna. De som ha lyckats mest i denna världen (Napoleon, Bismarck) medgifva detta; beräkningen är icke gagnlös, men slumpen hånar fräckt beräkningen, och resultatet af en kombination står ingalunda i förhållande till dess förträfflighet. Från öfvernaturlig synpunkt säger man: Denna föregifna slump är Försynens andel; människan sätter sig i gång, men Gud leder henne. Det ledsamma är att denna förmodade mellankomst låter nitet dygden och uppoffringen slå fel och brottet, dumheten och själfviskheten lyckas, lika ofta som motsatsen inträffar. En hård pröfning för tron, som reder sig ur klämman med detta ord: *Mysterium!* — Det är i ursprungen som Ödets förnämsta hemlighet ligger. Hvilket icke hindrar, att äfven händelsernas brådstörtade räcka har öfverraskningar i beredskap åt oss. Sålunda är historien vid första anblicken endast oreda och slump; vid andra ögonkastet synes den logisk och nödvändig; vid tredje betraktandet förefaller den som en bland-

ning af nödvändighet och frihet, och slutligen vid fjärde granskningen vet man inte längre hvad man skall tänka om saken, ty om styrkan är upphof till rätten och slumpen upphof till styrkan, så komma vi tillbaka till den första förklaringen, men minus glädjen.

Skulle Demokritos ha rätt? Skulle slumpen ligga på botten af allt och alla lagar endast vara inbillningar af vårt förnuft, som födt af en slump skulle besitta den egenskapen att bilda sig en illusion om sig själf och fastslå lagar, som det håller för att vara verkliga och objektiva, ungefär som en man, hvilken drömmer en måltid, tror sig äta, fastän det i själfva verket hvarken finns bord eller mat eller någon som äter? Allting försiggår som om det funnes ordning, förnuft och logik i världen, under det allt är tillfälligt och skenbart. Universum är endast ett kaleidoskop, som snurrar rundt inom den så kallade tänkande varelsen, hvilken själf är en kuriositet utan orsak, en slump som är medveten om hela den stora slumpen och har roligt åt den, så länge fenomenet af dess anblick varar. Vetenskapen är ett klarsynt vanvett, som gör sig reda för dessa oundgängliga hallucinationer. Filosofen skrattar, emedan han icke låter lura sig af något, under det de öfrigas illusion håller i sig. Han är lik en illvillig åskådare af en bal, hvilken behändigt snillat undan alla strängarna från fiolerna och icke desto mindre ser musikanterna och de dansande fäkta, som om musiken fortgick. Experimentet fröjdar honom genom att röja, hurusom den universella S:t Veits-dansen dock är en förirring af det inre sinnet och hurusom den vise har rätt gentemot den allmänna godtrogenheten. Är det inte tillräckligt att hålla för sina öron i en balsal, för att man skall tro sig vara i ett dårhus?

På den, som har förstört den religiösa föreställningen inom sig själf, måste ensemblen af kultformerna på jorden göra enahanda intryck. Men det är farligt att försätta sig

utanför människosläktets lag och göra anspråk på att ha rätt mot hela världen.

Skrattarna uppoffra sig sällan. Hvarför skulle de göra det? Uppoffringen är allvarsam, och det vore att gå ut ur sin roll att upphöra med skrattet. För att kunna uppoffra sig måste man älska; för att kunna älska måste man tro på verkligheten af det man älskar; man måste ha förmåga att lida, att glömma sig, att gifva sig hän, med ett ord bli allvarsam. Det eviga skrattet är absolut isolering, det är förkunnandet af den fullkomliga egoismen. För att kunna göra människorna något godt måste man beklaga dem och icke förakta dem, måste man säga om dem, icke: de idioterna! utan: de olyckliga! Den pessimistiske och nihilistiske skeptikern förefaller mindre iskall än den lycklande ateisten. Och hur säger den dystre Ahasverus?

Den, som barmhertighetens bud
ej lyder, för mitt straff må bäfva:
ej hämd för egen skull vill Gud,
men väl för mänskligheten kräfva.

Bättre är att gå i fördärfvet än att rädda sig alldeles ensam, och man begår en oförrätt mot sitt släkte, om man vill ha rätt utan att dela med sig af sin insikt. Det är för öfrigt en illusion att inbilla sig möjligheten af ett slikt privilegium, när allt bevisar individernas solidaritet och när ingen kan tänka annat än med det allmänna tänkandet, luttradt genom århundradens odling och erfarenhet. Den absoluta individualismen är ett nonsens. Man kan vara isolerad i sin särskilda och tillfälliga miljö, men hvar och en af våra tankar och hvar och en af våra känslor finner, har funnit och skall finna sitt eko i mänskligheten. Ekot är i oändlighet återskallande för vissa representativa människor, som stora partier af mänskligheten taga till vägvisare, upplysare och reformatorer; för alla finns det i någon mån. Hvarje uppriktig själsyttring, hvarje vittnesbörd om en per-

sonlig öfvertygelse tjänar till gagn för någon eller något, äfven då man inte vet af det och då en hand lägges öfver ens mun eller en rännsnara kastas om ens hals. Ett ord, som säges till någon, bevarar en oförstörbar verkan, liksom en rörelse hvilken som helst förvandlas utan att förintas. — Här är således ett skäl att icke skratta och icke tiga, utan göra sig gällande och handla. Man måste ha tro på sanningen, man måste söka det sanna och sprida det, man måste älska människorna och tjäna dem.

11 april (*Mornex sur Salève*). — Lämnat staden i en hvirfvelvind, som rörde upp allt damm i förstaden, och nu är jag efter två timmar installerad här på berget liksom i fjor. Jag tänker tillbringa en vecka här . . . Ljuden från byn stiga upp mot mitt öppna fönster: aflägsna hundskall, kvinnoröster vid brunnen, fågelsång i fruktträdgårdarna nedanför. Ängens gröna matta strimmas af flyktiga skuggor, som molnen föra med sig; landskapet har ett slags dämpad ljuflighet och svalt behag, och jag erfar redan ett visst välbefinnande, jag smakar njutningen af kontemplationen, den i hvilken vår själ går ut ur sig själf och blir en bygds, ett landskaps själ och känner en mångfald lif lefva inom sig. Här finns icke mera något motstånd, någon förnekelse, något klander; allt är bejakande; man känner sig i harmoni med naturen, med den miljö som man sammanfattar i sig. Man öppnar sig för tingens oändliga mångfald. Det är just hvad jag älskar.

Nam mihi res, non me rebus, submittere conor.

12 april, påskdagen (*Mornex*). Klockan åtta på morgonen. — Ett högtidligt och religiöst intryck. Klockringning från hela dalen. Till och med fälten tyckas utandas en hymn. — Mänskligheten behöfver en kult; är inte den kristna religionen, när allt kommer omkring, den bästa af dem som ha funnits

i stort? Syndens, ångerns och försoningens religion, den nya födelsens och det eviga lifvets religion är inte en religion som man behöfver skämmas för. Trots alla fanatismens förringar, alla formalismens vidskepelser, alla hyckleriets ytterligare vanställningar, alla teologins fantastiska barnligheter har Evangeliet förändrat världen och hugsvalat jorden. Den kristna mänskligheten är inte mycket bättre än den hedniska mänskligheten, men den skulle vara vida sämre utan en religion och utan just sin religion. Hvarje religion framställer ett ideal och en förebild, och det kristliga idealet är sublimt och den kristliga förebilden gudomligt skön. Man kan ogilla kyrkorna och böja sig för Jesus. Man kan göra prästerna misstänkta och bannlysa katekeserna och ändå älska den helige och rättfärdige, som kom för att frälsa och icke för att förbanna. Jesus skall alltid tjäna till stöd vid kritiken af kristendomen, och när kristendomen är död, skall Jesu religion lefva kvar. Efter Gud Jesus skall åter uppstå tron på Jesu Gud.

26 augusti. — Skall jag efter alla dessa hjärtestormar och alla dessa oroligheter i det organiska lifvet, som de sista månaderna ha hållit mig så fångslad i den individuella tillvaron, äntligen kunna höja mig på nytt till den rena intelligensens region och på nytt inträda i det osjälfviska och opersonliga lifvet, i likgiltigheten för subjektivitetens vedervärdigheter, i det rent vetenskapliga och kontemplativa själstillståndet? Skall jag äntligen kunna glömma alla de kraf som fästa mig vid jorden och vid mänskligheten? Skall jag kunna bli en ren ande? Ack, jag skulle inte kunna tro det ens ett ögonblick. Jag ser för mig de annalkande skröpligheterna, jag känner att jag inte kan undvara ömhet, jag vet att jag inte besitter någon ärelystnad och att mina förmögenheter äro i aftagande. Jag erinrar mig, att jag är fyrtisju år och att hela svärmen af mina ungdom-

liga förhoppningar har flugit sin kos. Således kan jag inte misstaga mig på det öde som väntar mig: tilltagande isole-ring, otröstlig och outtalbar bedröfvelse, en dyster ålderdom, en långsam dödskamp, en död i öknen.

En fruktansvärd återvändsgränd! Det som ännu är mig möjligt har jag leda vid och allt hvad jag skulle ha önskat undflyr mig och skall alltid undfly mig. Slutet på hvarje ansats blir evigt trötthet och besvikelse. Modlöshet, nedslagenhet, förslappning, apati, det är den serie man utan rast får ständigt börja om, så länge man rullar Sisyfosblocket. Förefaller det inte kortare och änkare att kasta sig huvudstupa i bråddjupet?

Nej, det finns aldrig annat än denna lösning: återgå till sin ordning, taga emot, underkasta sig, resignera och alltjämt göra hvad man kan. Hvad man måste uppoffra är sin egen vilja, sina sträfvanden, sin dröm. Afstå från lyckan en gång för alla. Offrandet af en själf, döden från en själf, det är det enda gagneliga och tillåtna själfmordet. I din nuvarande osjälfviskhet ingår något af hemlig förtrytelse och säradt högmod, en smula agg, kort sagdt egoism, alldenstund där är ett för tidigt sträfvande efter hvila. Osjälfviskheten är absolut endast i den fullkomliga ödmjukhet, som sönderbråkar jaget till förmån för Gud.

Du har inte mera någon styrka, du vill ingenting. Detta är icke rätt: man måste vilja hvad Gud vill, måste gå från sinnets frigörelse till offer, från offer till uppoffring.

Den kalk, som du skulle vilja skjuta långt ifrån dig, är livvets martyrium, det är blygseln öfver att vara till och lida som en alldaglig varelse, som förfelat sin kallelse, det är den bittra och växande förödmjukelsen att aftaga, att åldras, under det du ogillar dig själf och bedröfvar dina vänner... »Vill du blifva botad?» var texten för söndagens predikan.

»Kommen till mig, I alla som arbeten och ären betungade, och jag skall gifva eder ro till edra själar.»

»Och om vårt hjärta fördömer oss, Gud är större än vårt hjärta.»

27 augusti. — Tagit fatt på *Il Penseroso*¹, af hvars maximer jag har kränkt så många och af hvars lärdomar jag har glömt så många. Men denna bok är förvisso min själs barn och dess musa är för visso det inre lifvet. När jag vill återknyta traditionen med mig själf, har jag godt af att läsa om denna gnomiska samling, som man gjort så litet rättvisa åt och som jag gärna skulle citera, om den vore af en annan; det är mig angenämt att känna, hur jag där befinner mig i denna relativa sanning som kallas enighet med sig själf, öfverensstämmelse mellan sken och verklighet, harmoni mellan ord och känsla, med andra ord ärlighet, öppenhjärtighet och innerlighet. Det är personlig erfarenhet i ordets strängaste mening.

21 september (*Villars*²). — Vacker hösteffekt. Allt var insvept i dimma i morse och regnets gråa slöja sväfvade öfver hela bergens amfiteater. Nu har den blåa remsan, som först syntes bakom de aflägsna topparna, vuxit och stigit mot zenit, och himmelskupolen, som nu är nästan rentvagen från moln, gjuter öfver oss de blekgyllne strålarna af en sol, som ännu ej hämtat fulla krafter. Dagen tecknar sig till att bli vänlig och smekande. Slutet godt, allting godt.

Sälunda kan efter tårarnas tid på nytt komma en ljuf glädje. Säg dig själf, att du går in i din lefnads höst, att vårens fågring och sommarens härlighet ha gått utan återvändo men att hösten också har sin skönhet. Regn och moln och dimmor förmörka ofta denna årstid, men luften är ännu

¹ *Il Penseroso*, poésies-maximes par H.-F. Amiel. Genève 1858.

² En ort bland Alpena.

mild, ljuset smeker ännu ögonen och de gulnande löfven; nu är tiden för frukten, för skörden och för vinbärgningen, nu är tiden att lägga in förråd till vintern. Här komma nu hjordarna af mjölkkor ned till fäboden och i nästa vecka ha de hunnit längre ned än vi. Denna lefvande barometer anger tiden för oss att lämna berget. Man har ingenting att vinna och allt att förlora på att försmå naturens exempel och skapa sig godtyckliga lefnadsregler. Rätt förstådd är vår frihet ingenting annat än den frivilliga lydningen för lifvets universella lagar. — Ditt lif befinner sig i sin september. Var nog klok att inse det och inrätta dig därefter.

16 december. — Jag lefver i ångest för min stackars käre vän Charles Heim, som är sjuk Jag har inte återsett hans handstil sedan den 30 november, då jag mottog hans sista farväl. Hvad dessa två veckor ha synts mig långa! Hvad jag fattar detta brinnande begär att få de sista orden, de sista blickarna från dem man älskat. Dessa meddelanden äro som ett testamente; de ha en allvarshög och helgad prägel, som säkert icke är ett alster af vår inbillning. Den som håller på att dö är i viss mån delaktig af evigheten. Det förefaller, som om en döende talade till oss från andra sidan grafven; hvad han säger gör intryck af en sentens, ett orakelspråk, en befallning. Vi göra honom nästan till en siare. Och visst är, att för den, som känner lifvet fly och grafven öppna sig, har timmen för de allvarliga orden slagit. Det innersta i hans natur måste framträda, det gudomliga i honom behöfver icke längre dölja sig. — O, låt oss inte vänta med att vara rättvisa, medlidsamma och vänliga mot dem vi älska, tills de eller vi äro slagna med sjukdom eller hotade af döden. Lifvet är kort och man har aldrig för lång tid på sig att glädja deras hjärtan, som vandra med oss den dystra vägen. Låt oss skynda oss att vara goda.

26 december. — Min käre, blide vän dog i morse i Hyères. Det är en skön själ, som återvänder till himlen. Så har han då upphört att lida! Är han lycklig nu?

*

Ju mer man älskar, dess mera lider man. Summan af de smärtor en själ kan drabbas af står i förhållande till hennes grad af fullkomlighet.

*

Den som är alltför rädd att bli narrad kan inte mer vara storsinnad.

*

Tviflet på kärleken kommer en slutligen att tvifla på allt. Det yttersta resultatet af alla besvikelser är således ateismen, som icke alltid röjer sitt namn och sin hemlighet men som likt en förklädd vålnad uppträder i tankens afgrunder som den slutliga förklaringen. »Människan är som hennes kärlek är» och får samma öde som sin kärlek.

1869.

27 januari. — Hvad är det för en tjänst kristendomen har gjort världen? Förkunnandet af ett gladt budskap. Och hvad för ett budskap? Syndernas förlåtelse. Helighetens Gud, som älskar världen och försonar den med sig genom Jesus för att upprätta Guds rike, själarnas stat, himlens lif på jorden — det är allt, men det är en hel uppenbarelse. »Älsken hvarandra inbördes, såsom jag har älskat eder», — »varen ett med mig, såsom jag är ett med Fadern», sådant är det eviga lifvet, där är fullkomningen, frälsningen och saligheten. Tron på Guds faderliga kärlek, som agar och förlåter till vårt bästa och som icke vill syndarens död utan att han skall omvända sig och lefva är de återlöstas driffjäder.

Det som kallas kristendom är en ocean, i hvilken utflyter en massa andliga strömningar, hvilkas ursprung är annorstädes; så till exempel flera asiatiska och europeiska religioner och framför allt den grekiska vishetens, speciellt platonismens, stora idéer. Hvarken dess lära eller dess moral, sådana som de historiskt ha bildat sig, äro nya och af en enda gjutning. Det väsentliga och ursprungliga elementet är det praktiska beviset, att den gudomliga och den mänskliga naturen kunna existera tillsammans, kunna smälta samman i en enda upphöjd flamma, att heligheten och medlidandet, rättfärdigheten och barmhärtigheten kunna blifva till ett i människan och i Gud. Det för kristendomen specifika är

Jesus, är Jesu religiösa medvetande. Hans helgade känsla af sin absoluta förening med Gud genom viljans underkastelse och kärlekens hänryckning, denna djupa, lugna, okufliga tro har blifvit religion. Jesu tro har blifvit miljoner och miljarder människors tro. Denna fackla har tändt en väldig brand. Denne uppenbarare och denna uppenbarelse ha syntts så lysande, så öfverväldigande, att världen bländats och sedan glömt rättvisan, i det den hänfört till en enda välgörare alla välgärningar, som den fått i arf från det förflutna

Den kyrkliga och konfessionella kristendomens förvandling till historisk kristendom är bibelkritikens verk. Den historiska kristendomens förvandling till filosofisk kristendom är ett delvis fruktlöst försök, ty tron kan icke helt och hållet upplösas i vetenskap. Men kristendomens förflyttande från det historiska området in på det psykologiska är vårt tidevarfs önskan. Det gäller att bringa i dagen det eviga evangeliet. Till det ändamålet måste historien och den jämförande religionsfilosofin anvisa kristendomen dess rätta plats och döma den. Sedan blir det att afskilja den religion, som Jesus bekände sig till, från den religion, som har tagit Jesus till föremål. Och när man har lagt fingret på det samvetstillstånd som är den ursprungliga cellen, upphofvet till det eviga evangeliet, måste man hålla fast vid det. Det är den rena religionens *punctum saliens*.

Kanske det öfvernaturliga kommer att lämna plats för det utomordentliga och de stora snillena betraktas som Guds budbärare i historien, som de af försynen sända uppenbararna, genom hvilka Guds ande sätter den mänskliga massan i rörelse. Det som går bort är inte det beundransvärda, det är det godtyckliga, det tillfälliga, det mirakulösa. Liksom de stackars papperslyktorna vid en lantlig fest eller de futtiga vaxljusen i en procession slockna inför solens stora under, skola de små lokala, obetydliga och tvifvelaktiga

underverken slockna inför lagen i andarnas värld, inför det oförlikneliga skådespelet af den mänskliga historien ledd af den allsmåktige dramaturg, som kallas Gud. — *Utinam!*

I mars. — Opartiskheten och objektiviteten äro lika sällsynta som rättvisan, af hvilka de endast äro två speciella former. Egennyttan är en outtömlig källa till förmånliga illusioner. Antalet af de varelses, som vilja se det sanna, är utomordentligt litet. Hvad som behärskar människorna är rädslan för sanningen, så vida inte sanningen är dem till gagn, hvilket är liktydigt med att egennyttan är grunden till hopens filosofi eller att sanningen är gjord för oss och icke vi för sanningen. — Eftersom detta faktum är förödmjukande, vill majoriteten icke inse eller erkänna det. Och sålunda beskyddar en egenkärlekens fördom alla ömdörets fördomar, hvilka uppstå genom ett knep af egoismen. Mänskligheten har alltid bragt om lifvet eller förföljt dem som ha stört dess självviska lugn. Den förbättras endast mot sin vilja. Det enda framsteg den vill är förökandet af njutningarna. Alla framsteg i rättvisa, i sedlighet och helighet ha blifvit den pålagda eller aftvingade genom något ädelt våld. Offret, som är de stora själarnas vällust, har aldrig varit samfundens lag. Det är alltför ofta genom att sätta en last mot en annan, till exempel fåfängan mot vinningslystnaden, begäret mot lättjan, som de stora agitatorerna ha besegrat slentrianen. Med ett ord, den mänskliga världen styres nästan helt och hållet af naturens lag, och andens lag, som är jåsten i denna kompakta deg, har inte lyckats åstadkomma många blåsor af högsinhet.

Från idealets synpunkt är människovärlden sorglig och ful; men om man jämför det med dess sannolika ursprung, har människosläktet inte alldeles förspillt sin tid. Därå tre sätt att betrakta historien: pessimismen, om man utgår från idealet, optimismen, om man går baklänges i sin gransk-

ning; heroismen, om man betänker, att hvarje framsteg kostar strömmar af blod eller tårar.

Det europeiska hyckleriet höljer sitt ansikte inför dessa Indiens fanatiker, som frivilligt offra sig själfva genom att kasta sig under hjulen på sin stora gudinnas triumfvagn. Likväl äro dessa människooffer endast en symbol af det som tilldrager sig i Europa så väl som annorstädes, af det offer, som martyrerna för hvarje stor sak göra af sina lif. Ja, den grymma och blodtörstiga gudinnan är mänsklig-heten själf, som icke går framåt annat än genom samvetsagg och icke ångrar sig annat än genom öfvermåttet af sina brott. Dessa fanatiker, som uppoffra sig, äro den ständiga protesten mot den allmänna egoismen. Vi ha störtat endast de synliga afgudabilderna, men det ständiga offrandet fortgår ännu öfverallt, och öfverallt lider eliten af hvarje generation för massornas frälsning. Det är solidaritetens hårda, bittra, outgrundliga lag. Ömsesidig förtappelse och frälsning är vårt släktes öde.

18 mars.— Nu när jag kommer hem från en promenad utom staden, känner jag afsky för min cell. Därute sol och fåglar och vår och skönhet och lif; härinne fulhet och pappersluntor och dysterhet och död. — Och likväl har min promenad varit så vemodig som möjligt. Jag har ströfvat längs Rhône och Arve, och alla minnen från det förflutna och alla bevilkelser i det närvarande och alla bekymmer för framtiden ha belägrat mitt hjärta som en svärm nattfåglar. Jag höll en mönstring med mina fel och de ställde upp sig till strid mot mig. Saknadens gam började gnaga min lever. Känslan af det ohjälpliga strypte mig som ett halsjärn. Det tycktes mig, att jag hade gått förbi lifvet och att lifvet nu gick förbi mig. — Å hvad våren är fruktansvärd för de ensamma! Alla inslumrade begär vakna, alla försvunna smärtor födas på nytt, den

gamla människan, som slagits till marken med kaffe i munnen, reser sig upp och börjar kvida. Ärren blifva blödande sår på nytt och dessa sår jämra sig i kapp. Man drömde icke mera om något, man hade lyckats bedöfva sig genom arbete eller förströelser, och så börjar plötsligt hjärtat, denne sorgfälligt undangömda fånge, klaga i sin fängelsehåla, och denna klagan skakar hela det slott, under hvilket man murat fängelset.

Har man sluppit ifrån alla andra vedervärdigheter, så finns det dock en sådan, som bringar en under oket, och det är tidens. Du har lyckats frigöra dig från alla slag af trældom, men du har gjort upp räkningen utan den sista, nämligen årens. Ålderdomen kommer, och dess tyngd uppväger alla andra tryck tillsammans. Den dödliga människan är endast en dagsländeart. Då jag betraktade Rhônes bräddar, som sett floden flyta förbi sedan tio eller tjugotusen år tillbaka, eller bara träden i kyrkogårdsallén, som ha sett så många liktåg defilera sedan två århundraden; då jag återfann murarna, vallarna och gångstigarna, som ha sett mig springa och leka, när jag var barn; då jag fick se andra barn springa omkring i gräset på denna Plainpalais-slätt, som har burit mina första steg, — då erfor jag en bitter förnimmelse af lifvets intighet och tingens förgänglighet. Jag kände manceniljträdet skugga sväfva öfver mig. Jag varseblef den stora obarmhärtiga afgrunden, som uppslukar alla dessa illusioner, hvilka nämnas varelser. Jag såg, att de lefvande endast voro vålnader, som ett ögonblick fladdrade öfver jorden, bildad af de dödas aska, och hastigt gingo in i den eviga natten, liksom lyktgubbar krypa in i marken. Våra fröjders intighet, tillvarons tomhet, våra ärelystna sträfvandens futtighet fyllde mig med en stilla leda. Från saknad har jag drifvits till desillusionering och därifrån ända ut i buddhismen, i den universella tröttheten. — Hoppet om en salig odödlighet vore bättre.

Med hvilka olika ögon ser man inte lifvet vid tio, vid tjugo, vid tretti och vid sexti år! De ensamma äro medvetna om denna psykologiska metamorfos. Det finns också en annan sak, som förvånar dem: det är den allmänna sammansvärjningen för att dölja denna världens bedräglighet, för att bringa lidandet, sjukdomen och döden i glömska, för att öfverrösta klagoljuden och snyftningarna, som utgå från hvartenda hus, och för att sminka verklighetens hemska mask. Är det af ädelmod mot barnen och ungdomen, är det af fruktan, som man så beslöjar den olycksdigra sanningen? Är det af rättvisa, och rymmer lifvet lika mycket eller mera godt än ondt? — Huru därmed än må vara, så är det med illusioner mera än med sanning, som man när sig. Enhvar nystar af sina gäckande förhoppningar, och när nystanet är slut, sätter han sig att dö och lämnar åt sina barn och barnbarn att börja om samma erfarenhet. Enhvar jagar efter lyckan och lyckan viker undan för enhvar.

Den enda reskost, som är tjänlig för vandringen genom lifvet, är en stor plikt och några allvarliga kärleksband. Och äfven kärleken förgår eller åtminstone äro dess föremål dödliga: en vän, en hustru, ett barn, ett fosterland, en kyrka kunna gå i grafven före oss. Plikten ensam varar lika länge som vi.

För andra lef, gör rätt, gör godt
och fyll det värf, som blef dig gifvet,
och så, när frid med Gud du nått,
får du i grafven ro från lifvet.

Denna lefnadsregel besvärjer upprorsanden, vreden, modlösheten, hämbegäret, harmen, ärelystnaden, som ömsevis uppröra och fresta det hjärta, hvilket sväller af vårens saf. — O, ni alla österlandets, forntidens och kristendomens heliga härskara af hjältar, ni ha pröfvat på själens vanmakts- och

ångestanfall; men ni ha segrat öfver dem. Ni som vunnit seger på vädjobanan, öfverskygga oss med era palmer, och må ert föredöme lifva vårt mod!

6 april. — Praktfullt väder. Alperna bländande i sitt silfverskir. Sensationer af alla slag ha strömmat in på mig: njutningen af promenaden i soluppgången, tjusningen af en härlig utsikt, reslängtan, törst efter glädje, hunger efter arbete, sinnesrörelser och lif, drömmar om lycka och kärlek; begäret att vara till, ifvern att fortfarande förnimma och att kasta mig in bland människorna rörde sig i djupet af mitt hjärta. Plötsligt uppvaknande af ungdom, sprakande af poesi, vår i själen, åtråns vingar växande ut på nytt. Eröfrare-, landsvägsstrykare-, äfventyrareinstinkter. Glömska af ålder, bojer, plikter och ledsamheter; ungdomsutbrott som om lifvet började på nytt. Det är som om det hade fattat eld i krutet; ens själ sprider sig åt alla fyra väderstrecken. Man skulle vilja sluka världen, erfara allt, se allt. Faust-ärelystnad, världsomfattande åtrå, fasa för cellen; man ger munklifvet på båten, och man skulle vilja trycka hela naturen i sina armar och till sitt hjärta. O passioner, det behöfs bara en solstråle för att tända på er allesammans. Det kalla och svarta berget blir vulkan på nytt och smälter sin snökrona med ett enda brännande andedrag. Våren medför sådana plötsliga och otroliga uppståndelser. I det den sätter all saf i skälfnings och sjudnings, alstrar den häftiga begär, blyxtlika tycken och liksom oförutsedda och outsläckliga utbrott af lif. Den spränger trädens hårda bark och all sträfhets bronsmask. Den kommer munken att spritta till i sitt klostrets dunkel, ungmön bakom sin kammares gardiner, barnet på skolbänken och gubben under nätet af sina giktplågor.

O Hymen, Hymenæe!

24 april. — Skulle Nemesis vara verkligare än Försynen, den svartsjuka Guden sannare än den gode Guden, smärtan vissare än glädjen, mörkret säkrare om seger än ljuset? Är det pessimismen eller optimismen som har rätt? Hvilkendera har bäst uppfattat universum, Leibnitz eller Schopenhauer? Hvilken ser bäst till tingens kärna, en människa som befinner sig väl eller en lidande människa? Hvilkendera tar miste?

Ack, smärtan och det ondas problem är alltid varelsens största gåta, näst varelsens egen tillvaro. Mänsklighetens tro har i allmänhet antagit det godas seger öfver det onda; men om det goda är icke resultatet af en seger utan själfvt en seger, så innebär det en rastlös och oändlig kamp, så är det en strid utan ända och en evigt hotad framgång. Om nu detta är lifvet, har då inte Buddha rätt i att anse det som det onda själfvt, eftersom det är ett jäktande utan rast och ett krig på lif och död? Hvilan finnes i så fall endast i förintelsen. Konsten att förinta sig, att slippa ifrån återfödelseernas kval och olyckornas kugghjulsmekanism, konsten att nå nirvana skulle vara den högsta konsten, befrielsemetoden. Den kristne säger till Gud: Fräls oss från det onda. Buddhisten tillägger: Och fräls oss för den skull från den ändliga tillvaron, för oss åter till icke-varat! Den förre anser, att han frigjord från kroppen kan ingå i den eviga saligheten; den senare tror, att individualiteten är hindret för allt lugn, och han trår till själfva själens upplösning. Den förres fasa är den senares parad.

. . . En enda sak är nödvändig: att öfverlämna sig åt Gud. Var själf i din ordning och öfverlåt åt Gud omsorgen att reda upp världens och ödenas härfva. Hvad betyder förintelse eller odödlighet? Det som bör ske kommer att ske. Det som kommer att ske är godt. Tron på det goda — kanske individen inte behöfver mer för att komma igenom lifvet. Men man måste ha tagit parti för Sokrates, Platon, Aristot-

teles och Zenon mot materialismen, slumpens religion och pessimismen. Kanske man till och med måste visa ifrån sig den buddhistiska nihilismen, emedan lefnadsmetoden blir diametralt motsatt, om man arbetar på att föröka sitt lif eller att tillintetgöra det, om det gäller att odla sina förmögenheter eller att systematiskt döda dem.

Att rikta sin individuella sträfvan på förökandet af det goda i världen, detta anspråkslösa ideal är tillräckligt. Att främja det godas seger är de heligas och de visas gemensamma mål. *Socii Dei sumus*, upprepade Seneca efter Kleantes.

14 juli. — Lamennais och Heine! Två själar som plågades, den ena af ett misstag om sin kallelse, den andra af begäret att förvåna och mystifiera. Den förre saknade sundt förnuft, den senare saknade allvar. Fransmannen var en våldsam och egenmäktig behärskare, tysken en raljerande Mefistofeles, som hyste afsky för kalkborgerligheten. Bretagnaren var idel passion och vemod, hamburgaren idel fantasi och försmädlighet. Ingendera är en fri varelse och ingendera har skapat sig ett normalt lif. Båda ha genom ett första misstag kastat sig in i en tvist utan ända med hela världen. Båda äro upprorsmän. De ha icke kämpat för den goda saken, för den opersonliga sanningen; båda ha gått till strids för sitt högmod. Båda ha lidit ansenligt och båda ha dött isolerade, förnekade och förbannade. Ståtliga snillen som voro blottade på klokhet och som ha gjort sig själfva och andra vida mera ondt än godt! — Hvad sådana existenser äro beklagansvärda, som nöta ut sig på att försvara en första utmaning eller rent af ett misstag! Ju större intellektuell makt man har, ju farligare är det att fatta lifvet oriktigt och börja det galet.

20 juli. — Läst om en fem sex kapitel här och där i Renans *Saint Paul*. Vid närmare granskning visar sig

författaren var en fritänkare, men en fritänkare hvars böjliga fantasi tillåter sig den religiösa stämningens förfinade epikureism. Han anser den vulgär, som inte lånar sig till dessa behagfulla chimärer, och den bornerad, som tar dem på allvar. Han har roligt åt samvetets ombytlighet, men han är för slug för att göra narr af den. Den verkliga kritikern gör inga slutsatser och inga uteslutningar; hans nöje är att förstå utan att tro och draga nytta af entusiasmens verk, allt under det att han förblir fri i sitt tänkande och lösgjord från illusioner. Detta förfaringssätt ser ut som taskspeleri, men det är endast den småleende ironin hos en högt odlad ande, som icke vill vara främmande för något och icke låter lura sig af något. Det är renässansens utsökta dilettantism. — Och därjämte oräkneliga öfverblickar och en sådan studieglädje!

14 augusti. — ... I himlens namn, hvem är du, hvad vill du, obeständiga och irrande varelse? Hvar är din framtid, din plikt, din åtrå? Du skulle vilja finna kärleken och friden, någonting som kunde fylla ditt hjärta, en idé som du kunde försvara, ett verk åt hvilket du kunde ägna återstoden af dina krafter, en kärlek som kunde släcka ditt inres törst, en sak för hvilken du kunde med glädje gå i döden. Men skall du någonsin finna dem? Du har begär efter allt sådant som icke står att få: den sanna religionen, den verkliga sympatin, det ideala lifvet; du har begär efter paradiset, det eviga lifvet, helighet och tro och inspiration och Gud vet allt. Du skulle vilja dö och födas på nytt, födas på nytt förvandlad själf och i ett annat slags värld. Du kan hvarken kväfva din åtrå eller skapa dig någon illusion angående den. Du synes dömd att i oändlighet rulla Sisyfoblocket, att känna det själsfrätande kvalet hos en varelse, hvars kallelse och öde befinna sig i ständig tvedräkt. »Kristet hjärta och hedniskt hufvud» som Jacobi;

vekhet och stolthet; vidd i tanken och svaghet i viljan; Paulus' två människor, ett alltid sjudande kaos af kontraster och motsägelser; ödmjukhet och högmod; barnslig uppriktighet och obegränsadt misstroende; analys och intuition; tålmod och retlighet; vänlighet och sträfhets; sorglöshet och oro; eldighet och vanmakt; likgiltighet och lidelsefullhet; kort sagdt obegriplig och outhärdlig för mig själf och för andra.

Jag återvänder af mig själf till det flytande, vaga, obestämda tillståndet, som om hvarje form vore ett våld och ett vanställande. Alla föreställningar, principer, insikter och vanor utplånas i mig som krusningen på vågen, som vecken i ett moln; min personlighet har minsta möjliga mått af individualitet. Jag är i förhållande till flertalet människor som cirkeln i förhållande till de rätlinjiga figurerna; jag är hemma öfverallt, emedan jag inte har något särskildt och utmärkande jag. När allt kommer omkring, har denna ofullkomlighet sitt goda med sig. Genom att mindre vara *en* människa är jag kanske närmare människan, kanske en smula mera människa. Genom att mindre vara individ är jag mera släkte. Min för det praktiska oerhördt litet lämpade natur är ganska förmånlig för psykologiska studier. I det den hindrar mig att ta parti, tillåter den mig att förstå alla partier...

Det är inte bara lättjan som hindrar mig att draga slutsatser; det är ett slags hemlig motvilja mot intellektuella förkastelsedomar. Jag har en känsla af att det behöfs alla sorter för att bilda en värld, att alla medborgare ha rättigheter i staten och att, om än hvarje mening betyder lika litet i sig själf, så äro alla meningar beståndsdelar i sanningen. Lefva och låta lefva, tänka och låta tänka, de två principerna äro mig lika kära. Jag tenderar alltid till ensemblen, fullständigheten, jämvikten. Det är utesluta, fördöma och säga nej, som jag har svårt för, utom gentemot

de exklusiva. Jag strider alltid för de frånvarande, för den sak, som lidit nederlag, för den sanning eller den del af en sanning, som blifvit försummad; det vill säga jag söker komplettera hvarje tes, gå rundt omkring hvarje problem och se hvarje sak från alla möjliga sidor. Är detta skepticism? Ja som resultat, inte som mål. Det är känslan af det absoluta och det oändliga, som reducerar det ändliga och det relativa till deras rätta värde och sätter dem på deras rätta plats.

Men likaså här trår du högre än din begåfning räcker; din filosofiska uppfattning är öfverlägsen din spekulativa styrka; din energi räcker icke till för dina vyer; din synvidd är öfverlägsen din nydaningsförmåga; du har af försynthet låtit den kritiska intelligensen förtära skaparkraften i dig. — Är det verkligen af försynthet?

Ack, med litet mera ärelystnad eller lycka kunde det blifvit af dig den man, som du inte har blifvit men som din tidiga ungdom visade en glimt af.

16 augusti. — Mediterat med Schopenhauer. — Jag blir slagen och nästan skrämmd, när jag ser hur fullkomligt jag representerar Schopenhauers människa: »Att lyckan är en inbillning och lidandet en verklighet; — att undertryckandet af viljan och åtrån är vägen till befrielse; — att det individuella lifvet är en olycka, från hvilken endast den opersonliga kontemperationen kan befria», o. s. v. Men principen att lifvet är ett ondt och förintelsen ett godt ligger till grund för systemet, och det axiomat har jag inte vågat uttala som en generell sanning, om jag än medger dess riktighet i fråga om den eller den individen. — Hvad som vidare tilltalar mig hos Frankfurt-misantropen är antipatin för de gängse fördomarna, för de europeiska banaliteterna, för västerlänningarnas skrymteri, för dagens framgångar. Schopenhauer är en stor, från alla villfarelser lösgjord ande,

som predikar buddhismen midt i själfva Tyskland och den absoluta världsfrånvändheten midt i nittonde seklets orgie. Hans hufvudsakliga brist är den fullständiga förtorkningen, den oinskränkta och högdragna egoismen, snilledyrkan och den universella likgiltigheten, trots det att han lär resignation och försakelse. Hvad som fattas honom är sympati och mänsklighet och kärlek. Och här inser jag olikheten mellan oss. Genom den rena intelligensen och det enstöriga arbetet skulle jag lätt komma till hans synpunkt; men så snart hjärtat blir påkalladt, då känner jag att kontempletionen är ohållbar. Medlidandet, godheten, barmhärtigheten och hän-gifvenheten ta ut sin rätt och göra till och med anspråk på främsta platsen.

29 augusti. — Schopenhauer beprisar opersonligheten, objektiviteten, den rena kontempletionen, icke-viljan, lugnet och intresselösheten, det ästhetiska betraktandet af världen, lösgörandet från lifvet, afsägelsen af all åtrå, den ensliga meditationen, föraktet för hopen, likgiltigheten för alla för-måner, som eftersträfvast af människor i allmänhet. Han gillar alla mina fel, min barnslighet, min motvilja för det praktiska lifvet, min antipati mot nyttighetsiffrarna, min misstro till all åtrå; med ett ord, han kurtiserar mina böjelser, han smickrar dem och rättfärdigar dem.

Denna förutbestämda harmoni mellan Schopenhauers teori och min naturliga människa förorsakar mig en angenäm känsla blandad med fasa. Jag skulle kunna ge efter för mig själf, men jag är rädd för att blomsterkransa mitt samvete. För öfrigt känner jag, att godheten icke tål denna kontempletativa likgiltighet och att dygden består i att besegra sig.

30 augusti. — Bara man öppnar Herders *Lichtstrahlen*, märker man olikheten med Schopenhauer. Den senare är

full med snilledrag och öfversikter, som lösa sig från papperet och utforma sig till tydliga bilder. Herder är i mycket mindre grad skriftställare; hans idéer flyta ihop med sin omgifning och kondensera sig icke i några glänsande former, till kristaller och juveler. Under det han rör sig med stillastående och flytande vattendrag af tankar, som sakna bestämda och afgränsade konturer, sår den andre ut öar, framspringande, pittoreska och originella, som etsa sin anblick i minnet. På samma sätt skilja sig Nicole och Pascal, Bayle och Saint-Simon från hvarandra.

Hvad är det för en egenskap som ger relief och glans och fernissa åt tanken? Det är fantasin. Genom den blir uttrycket koncentreradt, får färg och prägel. Genom att individualisera hvad den rör vid gör den det lefvande och bevarar det. Den genialiske skriftställaren förvandlar sanden till glas och glaset till kristall, mineralet till järn och järnet till stål; han sätter sin stämpel på hvarje idé, som han tar i sin hand. Han lånar mycket af det allmänna arvet och lämnar ingenting tillbaka, men till och med hvad han stjälar låter man honom välvilligt behålla som sin privategendom. Han har liksom ett fribref och publiken låter honom taga hvad han vill.

31 augusti. — Slutat Schopenhauer... Kämt alla motsatta system trängas i mitt medvetande: stoicismen, kvietismen, buddhismen och kristendomen. Skall jag då aldrig bli ense med mig själf? Om opersonligheten är ett godt, hvarför inte framhärda i den, och om den är en frestelse, hvarför komma tillbaka till den efter att ha dömt den och besegrat den?

Är lyckan endast en öfverenskommen lögn?... Det djupa skälet till mitt misstroende är att lifvets yttersta hvarför synes mig vara en bulvan. Individu är en evigt duperad, som aldrig får hvad han sträfvar efter och hvars hopp alltid

bedrager honom. Min instinkt stämmer öfverens med Buddhas och Schopenhauers pessimism. Denna klentrogenhet kvarstår midt inne i mina utbrott af religiös hänförelse. Naturen är i sanning för mig en Maja¹. Jag betraktar den också endast med konstnärsoögon. Min intelligens förblir skeptisk. På hvad tror jag då? Det vet jag inte. Och hvad hoppas jag på? Det skulle vara svårt att säga. — Misstag! Du tror på godheten och du hoppas på att det goda skall få öfverhand. I din ironiska och desillusionerade varelse finns det ett barn, en enfaldig, en bedröfvad och uppriktig ande, som tror på idealet, på kärleken, på heligheten, på alla änglalika vidskepelser. Ett helt millennium af idyller slumrar i ditt hjärta. Du är en falsk skeptiker, en falsk bekymmerslös, en falsk skrattare.

14 oktober. — I går onsdag dog Sainte-Beuve. En stor förlust!

16 oktober. — *Laboremus* tycks ha varit Sainte-Beuves valspråk liksom Septimius Severus'. Han satt uppe när han dog, och ända till kvällen före den sista dagen förde han pennan och öfvervann kroppens lidanden med andens energi. Det är i dag, just i denna stund, som han lägges ned i modern jordens sköte. Han visade tillbaka kyrkans sakrament, han var icke bunden vid någon bekännelse. Han tillhörde *den stora församlingen*, de själfständiga sökarnas församling, och han tillät sig intet avslutningshyckleri. Han ville endast ha att göra med Gud själf eller kanske med den hemlighetsfulla Isis. Ungkarl som han var, dog han i sin sekreterares armar. Han var sextiofem år. Hans arbetsförmåga och hans minne voro oförsvagade och kolossala.

Hvad tänker Scherer om detta lif och denna död?

¹ Betecknar i brahmanismen mångfalden i motsats till enheten, skenet i motsats till verkligheten.

19 oktober. — En vacker uppsats af Edmond Scherer om Sainte-Beuve i *Le temps*. Han gör honom till de franska kritikernas furste och den siste representanten för den litterära smakens tidevarf, ty framtiden anser han tillhöra faisseurerna och skräftarna, medelmåttan och våldsamheten. Artikelnen andas en viss manlig melankoli, som passar i nekrologen öfver en doktor i andens vetenskap.

Ett faktum är, att Sainte-Beuve lämnar ett vida större tomrum än Béranger och Lamartine; dessa voro redan historiska och aflägsna storheter, han hjälpte oss ännu att tänka. Den verkliga kritikern är en stödjepunkt för hela världen. Han är omdömesförmågan, det vill säga det allmänna förnuftet, proberstenen, vågen, degeln, som bestämmer hvars och ens värde och hvarje verks förtjänst. Ofelbarheten i omdöme är kanske det sällsyntaste af allt, så många egenskaper i jämvikt kräfvor den, medfödda och förvärfvade egenskaper, förnuftets och hjärtats. Hvad det behöfs mycket år och mödor, studier och jämförelser, för att den kritiska omdömesförmågan skall mogna! Liksom Platons vise når kritikern först vid femti år till jämnhöjd med sitt litterära prästämbete eller, för att uttrycka mig mindre pompöst, med sin sociala funktion. Då först har han hunnit göra en rond genom alla framställningssätt och behärskar alla värdesättningens skiftningar. Och Sainte-Beuve förenade med denna oändligt raffinerade bildning ett oerhördt minne och en otrolig massa fakta och anekdoter, magasinerade för hans tankes behof.

8 december. — Denna morgon har allting isat mig: årstidens köld, den fysiska orörligheten och i synnerhet *Die Philosophie des Unbewussten* (af Hartmann). Denna bok fastslår den tröstlösa satsen, att skapelsen är ett misstag; tillvaron sådan den är går inte upp mot icke-varat, och döden är bättre än lifvet.

Jag erfor samma dystra intryck, som *Obermann* förör-

sakade mig i min tidiga ungdom. Buddhismens mörka vemod höljde mig i sina skuggor. Om det verkligen är så, att illusionen ensam döljer för oss tillvarons fasa, då är tillvaron en fälla och lifvet ett ondt. Liksom greken Annikeris böra vi tillråda själfmord, eller rättare böra vi med Buddha och Schopenhauer arbeta på att med roten upprycka hoppet och åtrån, som äro grunden till lifvet och uppståndelsen. Att slippa födas på nytt, det är knuten och där ligger svårigheten. Döden är endast ett börjande på nytt; det är förintelse som är af nöden. Eftersom individualiteten är roten till alla våra kval, så gäller det att undvika den infernaliska frestelsen och den afskyvärda möjligheten att vara individ. — Hvilken hädelse! Och likväl är allt detta logiskt, det är den yttersta konsekvensen af lyckofilosofin. Epikureismen utmynnar i förtviflan. Pliktfilosofin är mindre sorglig. Men frälsningen ligger i sammanjämkandet af plikten och lyckan, i öfverensstämmelsen mellan den individuella viljan och den gudomliga viljan och i tron att denna högsta vilja är styrd af kärleken.

*

De verkligt lyckliga äro goda, liksom de goda, när de hemsökas af pröfningar, bli bättre. De som icke ha lidit äro lätta till sinnes, men den som icke äger lycka förmår näppeligen skänka sådan. Man ger endast af sitt eget. Lyckan och olyckan, glädjen och bedröfvelsen äro af smittsam natur. Bringa er hälsa och er styrka till de svaga och de sjuka, det är så ni kunna gagna dem. Meddela dem icke era anfall af svaghet utan er energi, det är så ni kunna upprätta dem. Endast lifvet återväcker lifvet. Hvad vi äro skyldiga andra är icke vår hunger och törst, utan vårt bröd och vår lägel.

*

Mänsklighetens välgörare äro de som ha tänkt högt om den; men dess härskare och afgudar äro de som ha smickrat och föraktat den, de som ha satt munkorg på den, fanatiserat och exploaterat den. Välgörarna äro diktarna, konstnärerna, uppfinnarna, apostlarna och alla rena hjärtan; härskarna äro en Cæsar, en Konstantin, en Gregorius VII, en Innocentius III, en Borgia, en Napoleon.

1870.

23 februari. — Det finns inom oss en upprorisk instinkt, det finns en fiende till all lag, en rebell som inte underkastar sig något ok, inte ens förnuftets, pliktens och klokhetens. Detta element är roten till all synd: Kants *das radicale Böse*. Själfständigheten, som är villkoret för individualiteten, är tillika individens eviga frestelse. Det som gör att vi äro till är också det som gör oss till syndare.

Synden ligger oss således i mårgen, den strömmar genom oss liksom blodet i våra ådror, den är mängd med hela vår substans. Nej, jag uttrycker mig oriktigt: frestelsen är vårt naturliga tillstånd, men synden är icke nödvändig. Synden består i en frivillig förblandning af den goda och den onda själfständigheten; den grundar sig på det halfva medgifvande man gör åt en första sofism. Vi blunda för det ondas begynnelse, emedan den är så obetydlig, och i denna svaghet ligger fröet till vårt nederlag. *Principiis obsta*, den regeln skulle, om vi noga följde den, bevara oss för nästan alla katastrofer.

Vi vilja inte ha någon annan herre än vårt godtycke, och det vill säga detsamma som att vårt onda jag icke vill veta af någon Gud, att grunden i vår natur är upprorisk, hädisk, trotsig, genstörtig, motsägare och föraktare af allt som gör anspråk på att behärska den, följaktligen motståndare till ordningen, omöjlig att styra och negativ. Det är denna naturgrund, som kristendomen kallar den naturliga människan. Men vilden i oss, hvilken utgör vårt ursprung-

liga stoff, måste disciplineras och civiliseras, för att det skall uppstå en människa. Och människan måste tåligt odlas för att bli en vis. Och den vise måste pröfvas för att bli en rättfärdig. Och den rättfärdige måste ha ersatt sin individuella vilja med Guds vilja för att bli en helig. Och denna nya människa, denne pånyttfödde, är den andliga människan, den himmelska människan, om hvilken Vedas tala så väl som evangeliet och magerna så väl som neoplatonikerna.

30 mars. — Naturen är för visso orättvis, utan blygsel, utan rättskaffenshet och utan trohet. Den vill inte veta af annat än oförskyld ynnest och omotiverad afsky och har intet annat sätt att godtgöra en orättvisa än genom att begå en ny sådan. Ett fåtals lycka betalas med ett flertals olycka. Det tjänar ingenting till att käbbla emot en blind kraft.

Det mänskliga samvetet upphäfver sig mot denna lag, och för att tillfredsställa sin rättfärdighetsinstinkt har det uppfunnit två hypoteser, af hvilka det har skapat sig en religion: föreställningen om en individuell försyn och hypotesen om ett lif efter detta.

Detta är en protest mot Naturen, som förklaras omoralisk och anstötlig. Människan tror på det goda, och för att slippa bero af något annat än rättvisan påstår hon, att den orättvisa hon stöter på endast är ett sken, ett mysterium ett bländverk och att rättvisa skall ske.

Fiat justitia, pereat mundus!

Det är en stor troshandling. Och alldenstund mänskligheten inte har gjort sig själf, har denna protest en viss möjlighet att uttrycka en sanning. Om det råder konflikt mellan den naturliga världen och den etiska världen, mellan realiteten och samvetet, så är det samvetet som måste ha rätt.

Det är ingalunda nödvändigt, att världsalltet är till, men det är nödvändigt att rättvisa sker, och ateismen är skyldig att förklara samvetets absoluta hårdnackenhets i denna punkt. Naturen är icke rättvis, vi äro naturens alster; hvarför kräfvä vi och profetera vi då rättvisan, hvarför upphäfvä sig verkningen mot sin orsak? Fenomenet är egendomligt. Härflyter detta kraf från en barnslig förblindelse hos den mänskliga fåfängan? Nej, det är vårt väsens djupaste skri, och det är till Guds ära som detta skri har upphäfts. Himlarna och jorden kunna förintas, men det goda måste vara och orättvisan får icke vara. Så lyder mänsklighetens credo. Naturen skall besegras af Anden, det eviga skall få rätt mot timligheten.

15 april. — Korsfästelse! — Detta är just det ord man bör begrunda på denna dag. Det är ju långfredag.

Att förbanna smärtan är lättare än att välsigna den, men det är att sjunka tillbaka till den jordiska, köttliga och naturliga människans synpunkt. Hvarigenom har kristendomen underlagt sig världen, om inte genom sitt förgudande af smärtan, genom denna underbara förvandling af kvalet till seger, af törnekronan till ärekrona och af en galge till frälsningens symbol? Hvad betyder korsets apoteos, om inte dödens död, syndens nederlag, martyrskapets salighetsförklaring, det frivilliga offrets upptagande till paradiset och en utmaning till smärtan?

»Du död, hvar är din udd? Du dödsrike, hvar är din seger?» Genom att grubbla öfver temat: den Rättfärdiges dödskamp, friden i dödskampen och förklaringen i friden, har mänskligheten förstått, att en ny religion var född, det vill säga ett nytt sätt att tyda lifvet och förstå lidandet.

Lidandet var en förbannelse, som man undflydde, — nu blir det en själens rening, en helig pröfning sänd af den eviga kärleken, en gudomlig utdelning bestämd att helga

oss, en hjälp för tron, en sällsam invigning till lyckan. Å hvilken makt hos tron! Fastän allting förblir detsamma, är icke desto mindre allting förändradt. En ny visshet förnekar skenet; den genomtränger mysteriet, den ställer en osynlig Fader bakom den synliga naturen, den låter glädjen stråla under tårarna och gör smärtan till salighetens första inkarnation.

Och se nu, för dem som ha trott blir grafven till himmel, de sjunga på bålet odödlighetens hosianna, ett heligt vanvett har förnyat alla ting för dem, och när de vilja uttrycka hvad de erfara, gör deras hänryckning dem obegripliga — de tala med tungor. Uppoffringens hänförda berusning, föraktet för döden, törsten efter evigheten, kärlekens yrsel, allt detta har den korsfästes oföränderliga mildhet kunnat frambringa. Genom att förlåta sina bödlar och genom att trots allt känna sig oupplösligt förenad med sin Gud har Jesus från höjden af sitt kors tändt en outsläcklig eld och revolutionerat världen. Han har förkunnat och förverkligat frälsningen genom tron på den oändliga barmhärtigheten och på den förlåtelse som gifves endast åt ångern. Då han sade: »Det är mera glädje i himlen för en syndare, som omvänder sig, än för nittionio rättfärdiga, som icke hafva behof af någon ånger», gjorde han ödmjukheten till paradiset's ingångsport.

Korsfäst det oregerliga jaget, förödmjuka er fullständigt, gif allt åt Gud, och den frid, som icke är af denna verden, skall sänka sig öfver er. På aderton århundraden har det icke blifvit sagdt något större ord, och fastän mänskligheten sträfvar efter ett allt noggrannare och fullständigare tillämpande af rättvisan, förlitar den sig innerst endast på förlåtelsen, ty förlåtelsen ensam förliker fullkomlighetens okränkbara renhet med det oändliga medlidandet med svagheten, det vill säga den ensam skyddar helighetens idé på samma gång som den tillåter kärlekens lyftning. Evangeliet är budskapet om den utsägliga trösten, den som afväpnar alla

jordens kval och till och med förskräckelsens konungs favor, budskapet om den oåterkalleliga förlåtelsen, det vill säga det eviga lifvet. Korset är evangeliets garanti. Det har varit dess standar.

9 juni. — Med närvaron eller frånvaron i ens själ af detta enda element: hoppet, förändras i själfva verket allting. All människans verksamhet, alla hennes bemödanden, alla hennes företag förutsätta hos henne hoppet att nå ett mål. När detta hopp väl har försvunnit, är rörelsen meningslös, då är den blott spasmodisk och konvulsiv likt rörelsen hos en individ, som faller från ett torn. Att spjärna emot det oundvikliga är någonting löjligt. Att anmoda tyngd-lagen om att inställa sin verkan skulle utan tvifvel vara en grotesk bön. Nå väl, när man förlorar tron på att ens bemödanden kunna uträtta något, när man säger till sig själf: »Du är ur stånd att förverkliga ditt ideal, lyckan är en drömbild, utvecklingen är en illusion, fullkomningen är en bulvan; antag att alla din ärelystnads mål vore uppnådda, du skulle alltjämt inte finna annat än tomhet», då märker man, att man behöfver litet blindhet för att lefva och att illusionen är den allmänna drifkraften. Fullkomlig desillusionering vore detsamma som absolut orörlighet. Den som har tydt det ändliga lifvets hemlighet och löst dess gåta, han slipper undan tillvarons Stora Hjul, han har trädt ut ur de lefvandes värld, han är faktiskt död. Skulle detta vara innebörden af de gamlas tro, att den dödlige förintades, om han lyfte Isis' slöja eller skådade Gud ansikte mot ansikte? Egypten och Judæa hade konstaterat faktum, Buddha har lämnat nyckeln till det: det individuella lifvet är ett intet som icke känner sig själf, och så snart detta intet lär känna sig, är det individuella lifvet i princip tillintetgjordt. Så fort illusionen har skingrats, börjar åter icke-varats eviga väjde, lifvets lidande är slut, villfarelsen är

försvunnen, tiden och formen ha upphört att vara till för denna frigjorda individualitet; den brokiga luftblåsan har brustit i den oändliga rymden och tänkandets ve har upplösts i det obegränsade Intets oföränderliga hvila. Om det absoluta vore ande, vore det ju ännu verksamhet, och verksamheten, åtråns dotter, är oförenlig med det absoluta. Det absoluta måste vara nollpunkten för all bestämning, och det enda tillvarelsesätt, som anstår det, är Icke-varat.

3 juli. — Ett af Frankrikes lyten är den fiärdfullhet, som sätter de allmänna konventionerna i stället för sanningen och som fullkomligt misskänner samvetets personliga värdighet och dess majestät. Det folket har inte lärt sig den individuella frihetens abed utan framhärdar i en alltigenom katolsk intolerans gentemot de idéer, som icke lyckas förvärfva sig allas eller flertalets anslutning. Nationen är en armé, som utgör massa, antal och styrka, men icke en församling af fria män, där individerna hämta sitt värde ur sig själfva. Den framstående fransmannen hämtar sitt värde från andra; bara han har galonen, ordenskorset, skärpet, värjan eller kaftanen, med ett ord ett ämbete och en dekoration, så blir han ansedd för något och känner sig vara något. Det är utmärkelsetecknet som fastslår hans förtjänst, det är allmänheten som lyfter honom ur obetydligheten, liksom sultanen skapar sina vizirer. Sådana där disciplinerade och sällskapliga raser hysa antipati för den individuella själfständigheten; hos dem måste allting härflyta från den militära, civila eller religiösa myndigheten, och Gud själf finns inte till, så länge han inte är lagligt förordnad. Deras instinktiva dogm är samhällets allsmäktighet, hvilken behandlar som inkräktning och nidingsdåd sanningens anspråk på att vara sann utan hallstämpel och individens kraf att få besitta en isolerad öfvertygelse och ett personligt värde.

22 juli (*Bellalpe*¹). — Himlen, som i morse var töcknig och strimmig, är fullkomligt blå igen, och Valois-jättarna bada sig i det stilla ljustet.

Hvar kommer denna allvarstunga melankoli ifrån, som öfverväldigar mig och trycker mig? Jag har just läst ett par naturvetenskapliga arbeten (Bronn, Paleontologins lagar; Karl Ritter, De geografiska formernas lag). Kan det vara orsaken till mitt vemod? Eller är det detta väldiga landskaps majestät och glansen af denna dalande sol, som göra mig färdig att gråta?

»Du väsen för en dag, som sträfvar några timmar», jag vet hvad det är som vill kväfva dig, det är känslan af din intighet. Stora mäns namn ha nyss dragit förbi dina ögon som en stum förebråelse, och denna stora, känslolösa natur säger dig, att i morgon skall du försvinna som en dagslända, utan att ha lefvat. Kanske är det rent af en fläkt från evigheten, som kommer dig att skälfva likt Job? Hvad är människan, detta blomster som en solstråle förtorkar? Hvad är vårt lif i det ändlösa svalget? Jag erfar ett slags helig skräck, och icke endast för mig utan för mitt släkte, för allt som är dödligt. Jag förnimmer liksom Buddha, hur Det Stora Hjulet vänder sig, den allmänna illusionens hjul, och i denna stumma häpnad ligger det en verklig ångest. Isis lyfter en flick af sin slöja, och kontemperationens svindel slår ner på den som blir varse det stora mysteriet. Jag vågar inte andas, jag tycker mig hänga vid en tråd ofvanom ödenas bottenlösa afgrund. Är detta en tête-à-tête med oändligheten, en intuition af den stora döden?

Du väsen för en dag, som sträfvar några timmar,
din själ skall icke dö, din gråt skall få ett slut.

Slut? När de utsägbara begärens afgrund öppnar sig i hjärtat, lika vid, lika gapande som det gränslösa svalget

¹ En ort bland Alperna.

omkring oss? Törsten efter snille, efter hängifvenhet, efter kärlek, allt vaknar på en gång för att tortera mig. Likt en skeppsbruten, som håller på att sjunka under vågorna, känner jag en ursinnig åtrå hålla mig fast vid lifvet och en förtviflad ånger sammansnöra mig och komma mig att ropa på förbarmande. Och sedan upplöser sig hela denna osynliga dödskamp i nedslagenhet. »Foga dig i det oundvikliga! Bär sorg efter din ungdoms hägringar! Lef och dö i skuggan! Gör som syrsan din aftonbön. Slockna utan knot, när lifvets Herre blåser ut din omärkliga låga. Det är af myriader osynliga lif som hvarje jordtorfva bygges upp. Infusionsdjuren räknas endast i tusentals miljarder. Uppres dig icke mot din intighet.» Amen!

Men friden finner man endast när man är i sin ordning. Är du i din ordning? Nej tyvärr. Skall då din irrande och oroliga natur plåga dig ända till slutet? Du kommer aldrig att riktigt kunna se hvad du bör göra. Kärleken till det bästa skall utestänga dig från det goda. Den ängsliga omsorgen om idealet skall komma dig att gå miste om alla realiteter. Det vaga sträfvandet och den obestämda åtrån skola vara nog att göra dina talanger obrukbara och neutralisera dina krafter. Du är en improduktiv natur, som tror sig vara kallad till alstring, och sålunda skapar du dig genom villfarelse ett öfverflödigt samvetsagg.

Scherers ord kommer för mig: Man måste acceptera sig själf sådan man är.

2 september (Basel). Den gamla Rehn brusar under mitt fönster. Liksom för tio, liksom för tjugoo år sedan rullar den stora gröna floden sina mäktiga vågor och bryter sig mot brons hvalfbågar; den röda katedralen skjuter sina två spiror som pilar mot himlen; murgrönan på terrasserna, som kanta Rhens vänstra strand, hänger på murarna som en grön mantel; den outtröttliga färjan färdas af och an som

förr. Tingen förefalla eviga, under det man ser sitt hår hvitna och känner sitt hjärta åldras. Jag har farit här igenom som student och sedan som professor; nu kommer jag tillbaka hit på vägen utför lifvet, och ingenting i landskapet har förändrats utom jag...

Minnets vemod må vara banalt och barnsligt, det är dock sant och det är outtömligt, och alla tiders diktare ha varit utsatta för dess beröring.

Hvad är egentligen det individuella lifvet? En variation på det eviga temat: födas, lefva, förnimma, hoppas, älska, lida, gråta, dö. Några lägga till: rikta sig, tänka och segra; men på hvad sätt man än rinner öfver bräddarna, vidgar ut sig och krymper ihop sig, kan man inte mer än göra sitt ödes linje mer eller mindre vågig. Om man lyckas göra serien af grundfenomen litet mera framträdande för andra eller tydlig för sig själf, än sedan? Det hela är alltid omskakningen af det oändligt lilla och den betydelselösa upprepningen af ett oföränderligt motiv. I sanning, det gör detsamma om man är eller icke är till, skillnaden är så fullkomligt omärkelig för tingens helhetsverkan, så att all klagan och all åtrå bli löjliga. Mänskligheten tillsammans tagen är endast en blix i förhållande till jordklotets varaktighet och jordklotet kan återgå till det gasformiga tillståndet, utan att solen en enda sekund har någon känning däraf. Individnen är en oändligt liten bråkdel af intet.

Hvad är naturen? Den är Maja, det vill säga en oupphörlig, flyktig och meningslös växling af fenomen, framvisandet af alla möjligheter, det outtömliga spelet med alla kombinationer.

Har Maja någon intresserad åskådare, kanske Brahma? Eller verkar Brahma för något allvarligt, icke egoistiskt mål? Eller från teistisk synpunkt, vill Gud göra själar och öka det godas och vishetens summa genom att mångfaldiga sig i fria väsenden, facetter som återkasta hans helighet

och skönhet? Denna uppfattning lockar våra hjärtan vida mera. Men är den sannare? Samvetet säger ja. Om människan har begrepp om det goda, så måste tingens allmänna grund, som icke kan stå lägre än människan, vara allvarlig. Arbetets, pliktens och sträfvandets filosofi synes öfverlägsen fenomenets, lekens och intresselöshetens. Maja, den fantastiska, skulle då vara underordnad Brahma, den eviga tanken, och Brahma skulle i sin tur vara underordnad den helige Guden.

26 oktober. — Sirocco. Blåhvit himmel. Allt trädens löfverk har fallit till deras fötter. Vinterns finger har rört vid det. — Postgumman har just varit och hämtat mina bref... Den stackars lilla kvinnan, en sådan tillvaro hon för! Hon tillbringar sina nätter med att springa mellan sin man, som är sjuk, och sin syster, som inte är det mindre, och sina dagar med att arbeta. Resignerad och outtröttlig går hon och går utan att klaga, ända tills hon stupar.

Detta slags lif bevisa en sak: att den verkliga okunnigheten är den moraliska okunnigheten, att arbete och lidande är alla människors lott och att klassificeringen efter det större eller mindre måttet af dumhet är underlägsen klassificeringen efter det större eller mindre måttet af dygd. Guds rike tillhör icke de mest upplysta utan de bästa, och den bästa är den som uppoffrar sig mest. Det ödmjuka, ständiga, frivilliga offret utgör således den sanna mänskliga värdigheten. Därför står det skrifvet, att de yttersta skola varda de främsta. Samhället hvilar på samvetet och icke på vetandet. Civilisationen är framför allt någonting moraliskt. Utan rättskaffensheten, utan vördnaden för rätten, utan helighållandet af plikten, utan kärleken till nästan, med ett ord, utan dygder skulle allting vara hotadt och allting störta samman; och hvarken litteraturen eller konsten eller lyxen eller industrin eller retoriken eller poliskonstapeln eller tull-

snoken kan hålla uppe en byggnad, hvars grundval är oduglig.

En stat, som är grundad på blotta egennyttan och sammanhålles af fruktan, är en oädel och osäker byggnad. Grundvalen för all civilisation är massornas genomsnittsmoralitet och ett nöjaktigt utöfvande af det goda. Plikten är det som uppbär allt. De som i obemärktheten uppfylla den och gifva ett godt föredöme äro sålunda frälsningen och stödet för den lysande värld, som är okunnig om deras tillvaro. Tio rättfärdiga skulle ha bragt skoning åt Sodom, men det vill till tusen och åter tusen hederliga människor för att skydda ett folk mot förruttnelse och sammanstörtning.

Om okunnigheten och lidelsen äro en fara för de breda lagrens moralitet, så är den moraliska indifferensen de högt bildades sjukdom. Denna söndring mellan upplysningen och dygden, mellan tanken och samvetet, mellan den intellektuella aristokratin och den hederliga, vulgära hopen är frihetens största fara. De raffinerade, ironikerna, skeptikerna och kvickhufvudena röja genom sitt mångfaldigande samhällets kemiska upplösningsprocess. Tänk på Augustus' tidevarv och Ludvig den femtondes. De hånfulla finsmakarna äro egoister, som sakna intresse för den allmänna plikten, som fritaga sig från allt slags ansträngning och därför icke kunna afvända någon olycka. Deras finess består i att vara utan hjärta. De aflägsna sig därigenom från den sanna mänskligheten och närma sig den dämoniska naturen. Hvad var det som fattades Mefistofeles? Inte var det kvickhet, men det var godhet.

28 oktober. — Ett egendomligt faktum är den absoluta glömska af rättvisan, som alstras af konflikterna mellan nationer. Så godt som samtliga åskådare döma endast genom mediet af sina personliga böjelser, sina vredeskänslor, sina farhågor, sina önskingar, sina intressen eller sina passioner

— det vill säga att deras omdöme är af noll och intet värde. Hur många ojäfviga domare finns det för det nu pågående kriget? Ganska få. Denna skräck för opartiskheten, denna antipati mot rättvisan, denna förbittring mot den barmhärtiga neutraliteten är ett utbrott af den animala lidelsen hos människan, af en blind och grym lidelse, som löjligt nog anser sig för ett skäl, fastän den endast är en styrka.

16 november. — Det ligger något betagande och svindlande och outsägligt i att blicka ned i en afgrund, och hvarje själ är en afgrund, ett mysterium af kärlek och ömkan. Jag erfar alltid ett slags helig sinnesrörelse vid att tränga allra längst in i denna helgedom, vid att lyssna till det sakta sorlet af de böner, den kvidan och de hymner, som stiga upp ur hjärtedjupen; det är med en öm pietet och en fullkomligt religiös försynthet som jag bevittnar dessa ofrivilliga bekännelser. Detta synes mig underbart som poesi och gudomligt som all födelse. Jag tiger, jag böjer mig och jag tillber. Och när jag kan, tröstar jag och ger styrka.

1871.

10 februari. Läst några märgfulla kapitel af Taine (*Histoire de la littérature anglaise*). Jag har en pinsam förmimelse, när jag läser denne författare, det är liksom ett gnissel af taljor, ett rasslande af maskiner, en lukt af laboratorium. Stilen påminner om kemi och teknologi. Vetenskapen blir obeveklig där. Det är strängt och torrt, det är genomträngande och hårdt, det är kraftigt och kärft; men det saknar tjusning, humanitet, nobless och behag. Denna pinsamma känsla i tänderna, i öronen, i ögonen och i hjärtat beror sannolikt på två saker: författarens etik och hans litterära princip. Det djupa förakt för mänskligheten, som karakteriserar den fysiologiska skolan, och teknologins intrång i litteraturen, som börjat med Balzac och Stendhal, förklara den hemliga sterilitet, som man förnimmer på dessa blad och som lägger sig på bröstet likt ångorna från en fabrik för mineralprodukter. Denna läsning är instruktiv i mycket hög grad, men den är allt annat än lifgivande — den förtorkar, fräter och bedröfvar en. Den inspirerar icke, den endast låter en veta. — Jag tänker mig, att detta skall bli framtidens litteratur, efter amerikansk modell, bildande en djup motsats till den grekiska konsten: algebra i stället för lifvet, en formel i stället för bilden, destillerkolfvens utdunstningar i stället för Apollons berusning, ett kallt skådande i stället för tankens fröjder, kort sagdt poesin död, flådd och anatomiserad af vetenskapen.

22 februari. — Soaré hos ***. Ett trettital personer af den finaste societeten, lycklig fördelning af kön och åldrar. Hvita hufvuden, unga flickor, sjäfulla ansikten. Det hela inramadt i Aubusson-tapeter, som bildade en behaglig bakgrund och en förtjusande botten för de högtidsklädda grupperna . . .

I sällskapslifvet måste man se ut att lefva af ambrosia och att inte veta af annat än nobla omsorger. Bekymret, behovet och lidelsen existera icke. All realism är undertryckt såsom varande brutal. Med ett ord, hvad man kallar stora världen består sig för ögonblicket en smickrande illusion, den att befinna sig i ett eteriskt tillstånd och lefva ett sagolif. Det är därför all häftighet, hvarje naturens rop, hvarje verkligt lidande, hvarje oreflekterad förtrolighet, hvarje oförfalskadt tecken till lidelse stöta och ljuda falskt i denna ömtåliga miljö och ögonblickligen förstöra det kollektiva verket, skypalatset, den förtrollade arkitektur som skapats genom samtligas medverkan. Det är ungefär som det skärande hängället, som upplöser all förtrollning och jagar alla feerier på flykten. Utvalda sällskap arbeta utan att veta det på ett slags konsert för ögon och öron, ett improviserad konstverk. Detta instinktiva samarbete är en kvickhetens och smakens fest och förflyttar deltagarna till fantasins rymd; det är en form af poesin, och det är på så sätt som den bildade societeten afsiktligt återuppygger den försvunna idyllen och Astræas sjunkna värld. Det må låta som en paradox, men jag tror att dessa flyktiga försök till rekonstruktion af en dröm, som icke eftersträfvat annat än blotta skönheten, äro dunkla hågkomster af guldåldern, hvilka dyka upp i människosjälen, eller rättare sträfvanden till den tingens harmoni, som den dagliga verkligheten förvägrar oss och som konsten ensam låter oss skymta.

12 juni. — Den internationella arbetarsocialismen, som

nätt och jämt blifvit kufvad i Paris, firar sin nära förestående seger. För den finns hvarken fosterland eller minnen eller egendom eller religion — det finns intet annat och ingen annan än den själf. Dess dogm är jämlikheten, dess profet är Mably och Babeuf är dess Gud.

Hur skall konflikten kunna lösas, när det inte finns en enda princip gemensam för det nuvarande samfundssystemets anhängare och motståndare, för liberalismen och egalitarismen? Uppfattningen af människan, af plikten och af lyckan, det vill säga af lifvet och dess ändamål, är helt olika. Jag misstänker rent af, att den internationella kommunismen inte är annat än en kvartermästare för den ryska nihilismen, som skall bli den gemensamma grafven för de gamla och de underkufvade raserna, för latinarna och slaverna; det är i så fall den brutala yankee-individualismen som blir mänsklighetens räddning. Men jag tror, att folken snarare gå mot sin tuktan än mot klokheten. Klokheten är ett jämviktstillstånd och anträffas endast hos individerna. Demokratin lämnar makten åt massorna och bereder därigenom öfvervikt åt instinkten, naturen och lidelserna, det vill säga åt den blinda impulsen, den elementära tyngdkraften, den allmänt mänskliga ödesriktingen. Det beständiga svingandet mellan motsatser blir dess enda framstegsmetod, ty det är det barnliga sättet hos den bornerade anden, som fäster sig och rycker sig lös, tillber och förbannar, alltid lika öfveriladt. Serien af på hvarandra följande och sins emellan motsatta dårskaper ger den intrycket af en förändring, hvilken den identifierar med förbättring, som om Enceladus låge bättre på vänstra sidan än på högra, fastän vulkanen tynger lika mycket. Demos' enfald kan endast jämföras med dess inbilskhet. Det är en yngling, som har makten men inte hinner till förstånd.

Hvad Luther hade rätt, när han liknade mänskligheten vid en rusig bonde, som alltid vacklar åt ena eller andra sidan på sin häst!

Det är inte så, att jag förnekar demokratins berättigande; jag har bara inga illusioner angående det sätt, hvarpå den kommer att bruka sin rätt, så länge klokheden är ett undantag och högmodet öfverflödar. Mängden skapar lagen, men det goda har ingenting att göra med siffror. All osanning kräfvär sin vedergällning, och demokratin hvilar på den legaliserade osanningen, att majoriteten har icke blott styrka utan äfven förnuft, att den besitter klokhed lika väl som rätt. En farlig osanning, ty den är smickrande. Demagogerna ha i alla tider smickrat massornas innersta böjelser. Massorna skola alltid befinna sig under genomsnittet. För öfrigt kommer myndighetsåldern att sänkas och kvinnökönets skrankor att rifvas, och demokratin kommer att mynna ut i det absurda genom att lägga afgörandet af de viktigaste saker i händerna på de mest inkompetenta. Det blir straffet för dess abstrakta jämlikhetsprincip, som fritager den okunnige från att inhämta kunskaper, den enfaldige från att inse sina brister, barnet från att bli man och uslingen från att bättra sig. Den allmänna rätten grundad på den potentiella jämlikheten kommer att krossas af sina egna konsekvenser. Den misskänner olikheten i värde, i förtjänst och i erfarenhet, det vill säga det individuella arbetet; den utmynnär i dräggens och platthetens triumf. Pariskommunens regemente har visat prof på hvad som kommer till makten i en sådan här tid af ursinnig svulstighet och allmän misstänksamhet.

För rätten är mänskligheten seglifvad och öfverlefver alla katastrofer. Det är bara så irriterande, att den alltid skall välja den längsta krokvägen och måste uttömma alla möjligheter till misstag, innan den blir färdig med ett definitivt steg mot det bättre. Dessa oräkneliga onödiga dumbheter äro orsaken till mitt misshumör. Lika ståtlig som vetenskapens historia är, lika odräglig är politikens och religionens historia; det moraliska framåtskridandet förefaller som ett missbruk af Guds tålamod.

Nej håll, misantropin och pessimismen erbjuda ingenting vederkvickande. Om vårt släkte är tråkigt, så låt oss ha försyn för dess fel. Vi äro ombord på samma fartyg och vi måste gå till botten tillsammans. Må vi betala vår skuld och lämna rästen åt Gud. Må vi vara solidariska med vårt släktes lidanden och ge ett godt föredöme — det är allt som fordras af oss. Må vi göra det goda vi kunna, säga det sanna vi veta eller tro och därförutom vara undergifna, tåliga och resignerade. Gud sköter sitt, må vi sköta vårt.

29 juli. — Så länge man förnyar sig, är man vid lif. I den konsten ha Goethe, Schleiermacher och Humboldt varit mästare. För att förbli vid lif måste man oupphörligt förnygra sig genom inre hudömsning och genom kärleken i Platons bemärkelse. Själen måste skapa sig på nytt utan rast, erfara sig i alla sina tillvarelsesätt, klinga i alla sina strängar, väcka nya intressen åt sig själf...

Goethes *Episteln* och *Epigramme*, som jag har läst i dag, väcka inte kärlek till honom. Och hvarför? Emedan han har för litet själ. Hans sätt att förstå kärleken, religionen, plikten och patriotismen har någonting stötande och småaktigt. Den glödande storsinheten fattas. En hemlig torrhet, en illa dold egoism sticker fram bakom detta så smidiga och rika snille. Det medges, att denna goetheska egoism åtminstone har den förtjänsten, att den respekterar hvars och ens frihet och skänker sitt bifall åt all originalitet; men den bistår ingen på sin bekostnad, den omakar sig inte för någon, den lägger inte på sig någon annans börda; med ett ord, den undertrycker barmhärtigheten, den stora kristliga dygden. Fullkomningen ligger för Goethe i den personliga upphöjdheten, icke i kärleken. Dess centrum är ästetiken, icke etiken. Han vet ingenting om helighet och har aldrig velat reflektera öfver det ondas fruktansvärda problem. Alltigenom spinozist som han är, tror han på den

individuella slumpen och icke på friheten eller ansvarigheten. Han är en grek från den lyckliga tiden, hvilken det religiösa medvetandets inre kris icke har ens flyktigt berört. Han representerar sålunda ett själstillstånd, som är tidigare eller senare än kristendomen, det som vår tids försiktiga kritiker kalla den moderna anden, och närmare bestämdt är det den moderna anden betraktad i endast en af sina tendenser, nämligen naturkulten, ty Goethe är främmande för massornas sociala och politiska sträfvan, han intresserar sig ingalunda för de vanlottade, de svaga, de förtryckta, inte mer än Naturen själf...

Vår tids missnöje existerar inte för Goethe och hans skola. Och det är klart — det finns inga dissonanser för de döfva. Den som icke hör samvetets röst, saknadens och ångerns röst, den anar icke deras ångest, som ha tvänne herrar, tvänne lagar och som höra till tvänne världar, Naturens och Frihetens. Han har valt för sin del. Men mänskligheten förstår inte att utesluta något. Den hör naturalisterna, men den lyssnar till religionsförkunnarna; njutningen lockar den, men uppoffringen griper den; den vet inte längre, om den hatar eller om den tillber krucifixet.

(*Senare*). — Läst Goethes sonetter och blandade dikter. Det intryck, som denna del af *Gedichte* efterlämnar, är vida gynnsammare än det som alstras af elegierna och epigrammen; så till exempel förete *Gesang der Geister über den Wassern* och *Das Göttliche* en upphöjd ädelhet i känslan. Man skall aldrig hasta med att bedöma mångsidiga naturer. Utan att passera genom känslan af skuld och synd når Goete fram till allvaret via värdigheten. Den grekiska skulpturen har varit hans dygdekatekes.

15 augusti. — För andra gången läst Renans *La vie de Jésus*, sextonde folkupplagan. Det utmärkande för denna

analys af kristendomen är, att synden där inte spelar någon roll. Men om någonting kan förklara evangeliets framgång bland människorna, så är det väl det, att det kom med befrälselse från synden, att det kom med frälsning. Det vore väl skäl att förklara en religion religiöst och att inte gå ur vägen för det centrala i sitt ämne. Denne »Kristus i hvit marmor» är icke den som har utgjort martyrernas styrka och som torkat så många tårar. Författaren saknar etiskt allvar och förblandar upphöjdhet med helighet. Han talar med en konstnärs känslighet om ett rörande ämne, men hans samvete synes icke ha någon del i frågan. Hur kan man förblanda epikureismen hos en fantasi, som består sig njutningen af ett estetiskt skådespel, med ångestkvalen hos en själ, som lidelsefullt söker sanningen? Det finns hos Renan en kvarleva af seminaristlughet, han stryper med radband. Låt gå för de där försmädliga grannlåtarna gentemot mer eller mindre försåtliga präster, men ärliga själar är man skyldig en aktningsfullare ärlighet. Gör gärna narr af allt slags fariseism, men tala rättfram till rättskaffens folk.

(*Senare*). — Att förstå är att vara medveten om den djupa enheten i den sak, som skall förklaras, det är att uppfatta den hel och fullständig i dess uppkomst och dess lif, det är att i tankarna skapa den på nytt utan luckor, utan tillägg, utan misstag. Det är sålunda att först identifiera sig med den och så göra den genomskinlig medelst en rättvis och fullständig tolkning. Att förstå är svårare än att bedöma, ty det är att objektivt sätta sig in i villkoren för det som är, under det bedömandet endast är yttringen af en individuell mening.

22 september (*Charneax*). — Grå himmel, dagen melankolisk, en kvinnlig vän har rest, solen håller sig trumpet undan — allting lämnar oss, allting flyr. Hvad kommer i stället? De hvita håren.

... Efter middagen promenad till Chailly mellan två skurar. Jag tycker om regnvädersvyer; de dämpade färgerna bli mera sammetsmjuka, de matta tonerna bli vekare. Landskapet blir då likt ett ansikte som har gråtit; det är visserligen mindre vackert, men det är mera uttrycksfullt.

Bakom den ytliga, glada, strålande och påtagliga skönheten upptäcker ästetiken en hel värld af dold, beslöjad, hemlig och mystisk skönhet, befryndad med den etiska skönheten. Denna skönhet uppenbarar sig endast för de invigda och är därför så mycket ljufvare. Det är ungefär med den som med offrets raffinerade glädje, trons dårskap och tårarnas vällust, den är inte tillgänglig för hela världen. Den har ett egendomligt behag, som gör intryck af en sällsam doft eller en underlig melodi. När man väl har fått smak för den, så har man sin lust i den och svärmar för den, ty man finner där »först sin egen njutning och så de andras ringaktning», och det är så angenämt att inte vara af samma mening som de dumma. Men detta är inte möjligt med i ögonen fallande saker och oomtvistlig skönhet. Charm heter denna paradoxala frimurarskönhet, som undgår hopen och som föder drömmar. Den klassiska skönheten tillhör så att säga alla ögon, den tillhör icke sig själf; frimurarskönheten är ett slags jungfrulighet, som lyfter sin slöja endast för öppna ögon och skänker sin ynnest endast åt kärleken.

Det är därför min väninna ***, som genast från början sätter sig i förbindelse med själen, inte ser fulheten hos människor, så snart hon intresserar sig för dem. Hon älskar eller älskar icke, och de som hon älskar äro vackra, de som hon inte älskar äro fula. Det är inte mera inveckladt än så. Ästetiken upplöser sig för henne i sympati; hon ser endast med sitt hjärta, hon bläddrar förbi kapitlet om det sköna och öfvergår till kapitlet om behaget. — Jag kan göra på samma sätt, men då är det afsiktligt och sekundärt;

min vännina däremot gör det ofrivilligt och i första ögonblicket, hon har ingen konstnärskänslighet. Behovvet af fullkomlig öfverensstämmelse mellan det yttre och det inre hos tingen, mellan innehållet och formen ligger inte i hennes natur. Hon lider inte af fulheten, det är knappt att hon märker den. Jag för min del kan inte glömma det som stöter mig, jag kan inte låta bli att stötas. Alla kroppsliga brister plåga mig, och eftersom icke-skönhet hos det vackra könet är något som icke bör vara, stöter den mig som en rispa, som ett språkfel, som en dissonans, som en bläckplump, med ett ord som en oegentlighet. I gengäld vederkvicker och styrker skönheten mig som en underbar kost, som olympisk ambrosia.

Om godhet troget jämt med skönhet följdes åt,
 i morgon dag jag sökte maka.
 Men som det är så ställdt, att de gå hvar sin stråt
 och vackra själar mest — som känt är — få försaka
 att gästa i en vacker kropp...

jag fortsätter inte längre, ty man får lof att resignera. En vacker själ i en frisk kropp är redan en sällsynt välsignelse, och om man dessutom finner hjärta och vett, tankeförmåga och mod, så kan man undvara den hänförande läckerhet, som kallas skönhet, och nära nog den utsökta krydda, som heter behag. Man kan undvara det ... med en suck, som ett öfverflöd. Det är redan en lycka att äga det nödvändiga.

1872.

7 februari. — Utan tron uträttar man ingenting, men tron kan klafbinda all vetenskap.

Hvad är då denne Protevs? Hvar kommer den ifrån? Tron är en förvisning utan bevis. Såsom varande en förvisning är den en energisk verksamhetsprincip. Såsom varande utan bevis är den raka motsatsen till vetenskapen.

Däraf dess två olika faser och dess två olika verkningar. Är dess utgångspunkt i intelligensen? Nej, tänkandet kan rubba eller befästa tron, icke alstra den. Ligger dess ursprung i viljan? Nej, den goda viljan kan främja den och den onda viljan motstå den, men man tror icke genom en viljeakt och tron är icke en plikt. Tron är en känsla, ty den är ett hopp; den är en instinkt, ty den föregår all utifrån kommande undervisning. Tron är det arf individen mottager vid sin födelse, det som binder honom vid tillvarons helhet. Individen lösgör sig endast med svårighet från moderlifvet, han isolerar sig endast med möda från den omgifvande naturen, från den kärlek som omhöljer honom, från de föreställningar som kringflyta honom, från den vagga som innesluter honom. Han födes i gemenskapen med mänskligheten, med världen och med Gud. Spåret af denna ursprungliga gemenskap är tron. Tron är hågkomsten af detta obestämda Eden, som individen har lämnat men som han har bebott det somnambuliska tillstånd, hvilket föregick hans individuella lif.

Vårt individuella lif består i att skilja oss från vår

miljö och reagera på den för att bli medvetna om den och för att bilda oss till andliga, det vill säga förnuftiga och fria personligheter. Vår primitiva tro är ingenting annat än det neutrala stoff, som vår erfarenhet af lifvet och tingen bearbetar och som, under inverkan af våra mångahanda studier, kan fullständigt förstöras i sin form. Vi kunna själfva dö, innan vi ha förmått återfinna harmonin af en personlig tro, som kan tillfredsställa vårt förnuft och vårt samvete tillika med vårt hjärta, men trosbehovet lämnar oss aldrig. Det är krafvet på en högre sanning, som bringar allt i samklang. Det är eggelsen till forskning, det sätter belöningen i perspektiv, det visar på målet. Sådan är åtminstone den tro som är något värd. Den som endast är en barnafördom, som aldrig har vetat af tvifvel, som icke känner till vetenskapen, som icke respekterar, icke förstår och icke tolererar skiljaktiga öfvertygelser, den är en slöhet och ett hat, modern till allt slags fanatism. Man kan således tillämpa på tron hvad Aisopos påstod om språket:

Quid melius lingua, lingua quid pejus eadem?

För att rycka ut giftänderna på tron inom oss måste vi underordna den kärleken till sanningen. Dyrkan af det sanna framför allt är medlet att luttra alla religioner, alla bekännelser, alla sekter. Tron bör endast intaga andra rummet, ty den har en domare. När den gör sig själf till domare öfver allting, faller världen i träldom; bevis därpå lämnar kristenheten från fjärde till sextonde seklet... Skall en lutttrad tro kunna besegra den vulgära tron? Låt oss förtrösta på en bättre framtid.

Men här föreligger en svårighet. Den bornerade tron har vida större energi än den upplysta tron; världen tillhör viljan vida mer än visheten. Det är således inte säkert, att friheten segrar öfver fanatismen, och för öfrigt kommer aldrig tankens själfständighet att få den våldsamma styrkan af en fördom. Lösningen ligger i en fördelning af uppgiften. Efter

dem som ha lösgjort den rena och fria trons ideal skola komma de våldsamma, som pressa in den i de traditionella förhållandena, i fördomarna och institutionerna. Är det inte hvad som redan har inträffat med kristendomen? Efter den blide Jesus kommo den häftige Paulus och de stränga kyrkomötena. Det medgifves, att det är detta som har förvrängt evangeliet. Men i alla fall har kristendomen gjort mänskligheten mera godt än ondt. På så sätt går världen framåt, genom den alltjämt fortgående förruttnelsen af alljämt högre föreställningar.

30 augusti. — De mödosamt hopträlade a-priori-luntorna uttråka mig nu mer än något annat. Alla skolastiska system göra mig misstänksam mot det som de framställa, ty i stället för att forska uppställa de påståenden genast från början. Deras ändamål är att resa upp skrankor omkring en fördom och icke att upptäcka sanningen. De hopa moln och icke ljusstrålar. De brås alla på det katolska förfaringssättet, som utesluter jämförelse, undersökning och förutgående pröfning. För dem är det bara fråga om att knipa tillslutning, att leverera argument åt tron och att undertrycka forskningen. För att kunna öfvertyga mig får man inte utgå från någon fördom utan börja med kritisk ärlighet; man får lof att orientera mig, visa mig frågorna, deras ursprung, deras svårigheter, de olika lösningar som blifvit försökta och deras grad af sannolikhet. Man måste respektera mitt förnuft, mitt samvete och min frihet. All skolastik är ett snärjande, auktoriteten låtsar förklara sig, men den endast låtsar, och dess nedlåtenhet är endast illusorisk. Tärningarna äro falska och premisserna tillagade på förhand. Det obekanta förutsattes som bekant och allt det öfriga deduceras ur det.

Filosofin är förnuftets fullständiga frihet, följaktligen oafhänghet af alla religiösa, politiska eller sociala fördomar. Den är vid sin utgångspunkt hvarken kristen eller hednisk,

hvarken monarkisk eller demokratisk, hvarken socialistisk eller individualistisk; den är kritisk och opartisk, den älskar endast ett: sanningen. Om detta skulle rubba de färdiga åsikterna i kyrkan och staten och den historiska miljö, i hvilken filosofen lefver, än sedan? *Est ut est aut non est.*

Filosofin är först tvifvel och sedan medvetande om vetandet, medvetande om ovissheten och ovetenheten, medvetande om gränserna, skiftningarna, graderna och möjligheterna. Vanligt folk tviflar inte på något och misstänker ingenting. Filosofen är mera försiktig. Han är till och med obekvämt till handling, just emedan han, på samma gång som han ser målet mindre otydligt än andra, alltför noga mäter sin svaghet och inte kan bedraga sig rörande sina utsikter.

Filosofen är den nyktra mannen i den allmänna rusigheten; han varseblir den illusion, hvars villiga lekboll varelserna äro; han låter mindre än andra narra sig af sin egen natur. Han dömer sundare om tingens kärna. Det är just däri hans frihet består, i att se klart, vara tillnyktrad och göra sig reda för saker. Filosofin har kritisk reda till grundval. Dess spets skulle vara intuitionen af den universella lagen, af världsalltets första ursprung och yttersta mål. Att icke bedraga sig är dess första önskan, att förstå är den andra. Frigörelse från villfarelsen är betingelsen för verklig insikt. En filosof är en skeptiker, som söker en antaglig hypotes för att få förklaring på summan af sina erfarenheter. När han tror sig ha funnit denna nyckel, erbjuder han den åt andra men tvingar den inte på dem.

14 oktober. — Beträktaren bevittnar sitt lif mera än han lefver det, han är mera åskådare än aktör, han söker mera förstå än handla. Är detta sätt att vara till otillåtet och omoraliskt? Är man förpliktad till handling? Är detta

lösgörande från lifvet ett individualitetstecken, som bör respekteras, eller är det en synd, som bör bekämpas? Jag har alltid varit vacklande i denna punkt, och jag har förspillt årtal på vanmäktiga förebräelser och fåfänga ansatser. Mitt västerländska och af kristlig moralism genomträngda samvete har alltid förföljt min österländska kvietism och min buddhistiska tendens. Jag har inte vågat godkänna mig, jag har inte kunnat bättra mig. I detta liksom i allt annat har jag förblifvit splittrad och villrådlig, och jag har oscillerat mellan motsatserna, hvilket visserligen är ett sätt att bibehålla jämvikten men hindrar all kristallisering.

Alldenstund jag tidigt skyttade det absoluta, har jag aldrig haft individualitetens tanklösa påflugenheter. Hvad har jag för rätt att skapa mig en hederstitel af ett fel? Jag har inte kunnat inse någon nödvändighet att göra mig gällande gentemot andra och att vinna framgång. Jag har aldrig haft visshet om annat än mina egna brister och andras företräden. Det är inte på det sättet man tar sig fram. Jag är begåfvad med mångahanda fallenheter och hjälplig intelligens men i saknad af en dominerande kallelse och en oafvislig talang, och det har gjort, att jag har känt mig fri i min förmåga och att jag i min frihet inte har lyckats upptäcka hvad som var bäst.

Jämvikten har alstrat obeslutsamhet, och obeslutsamheten har steriliserat alla mina förmögenheter.

1 december. — Hvilken egendomlig dröm! . . . Jag hade illusionen utan att ha den. Jag spelade komedi för mig själf, i det jag bedrog min fantasi utan att kunna bedraga mitt medvetande. Denna drömmens makt att smälta ihop det oförenliga, att förbinda det som utesluter hvartannat, att identifiera ja och nej utgör dess under och på samma gång dess symbolik. I drömmen är vår individualitet icke tillsluten, den omsluter så att säga sin omgifning, den är

landskapet med allt hvad det innehåller, oss själfva inberäknade. Men om vår fantasi icke är vår, om den är opersonlig, då är personligheten blott ett specialfall och beröfvad sina generella funktioner. Detta gäller i ännu högre grad om tänkandet. Tänkandet skulle således kunna vara till utan att besitta sig individuellt, utan att konkretisera sig i ett jag. Drömmen leder, med andra ord, till föreställningen om en fantasi som är frigjord från personlighetens begränsning och till och med ett tänkande som inte längre är medvetet. Individuerna som drömmar är i färd med att upplösa sig i Majas universella fantasi. Drömmen är en utflykt i själarnas moderssköte, en half befrielse från det mänskliga fångelset. Människan som drömmar är ingenting annat än platsen för växlande fenomen, hvilkas åskådare hon är mot sin vilja; hon är passiv och opersonlig, hon är en lekboll för okända vibrationer och osynliga tomtensisar.

Den människa, som inte trädde ut ur drömtillståndet, skulle inte nå fram till mänsklighet i egentlig mening, men den människa, som aldrig hade drömt, skulle inte veta af annat än den färdigbildade anden och skulle inte kunna fatta personlighetens genesis — hon skulle vara lik en kristall, som vore oförmögen att ana kristalliseringen. Sålunda utgår vakan ur drömmen, liksom drömmen härflyter från nervlifvet och liksom detta är det organiska lifvets blomma. Tänkandet är toppen af en serie uppåttigande metamorfoser, som kallas naturen. Personligheten återfinns i och med det i inre djup hvad den förlorar i utsträckning och ersätter den receptiva passivitetens rikedom med det oskattbara privilegiet af denna själfstyrelse som man kallar frihet. Genom att röra ihop och upphäfva alla gränser kommer oss drömmen att starkt förnimma strängheten i de villkor, som äro fästade vid den högre tillvaron; men endast det medvetna och frivilliga tänkandet ger kunskap och tillåter en att handla, det vill säga ensamt det är i stånd till vetande och full-

komning. Må vi älska att drömma af psykologisk vetgirighet och till vår vederkvickelse: men må vi icke förtala tänkandet, som utgör vår styrka och vår värdighet. Må vi börja som orientaler och sluta som västerlänningar — det är vishetens båda halfvor.

*

De som hysa den lättsinnigaste föreställningen om synden äro just de som förutsätta ett svalg mellan de hederliga människorna och de andra.

1873.

31 mars (klockan 4 e. m.) — Sedan en timme tillbaka erfar jag en oförklarlig oro — jag känner igen min gamle fiende . . . Det är en tomhet och en ångest, en saknad af något, af kärlek, frid eller kanske Gud. Det är en tomhet helt visst och inte ett hopp, det är en ångest också, ty jag ser inte tydligt vare sig det onda eller botemedlet.

Du känslolösa vår med dina solskensströmmar,
med dina fläktars smek och med din fåglalåt,
i sorgsna själar du med smygande försåt
i tysthet gör ett svalg af tränad fylldt och drömmar.

Af alla dagens timmar, när vädret är strålande, är det tretiden på eftermiddagen, som jag finner särskildt fruktansvärd. Aldrig förnimmer jag starkare än då »lifvets förfärande tomhet», den inre ångesten och den smärtsamma törsten efter lycka. Denna ljustortyr är ett underligt fenomen. Belyser solen med en obarmhärtig dager hjärtats rispor och ärr, på samma sätt som den framhäfver fläckarna på ett klädesplagg, rynkorna i ett ansikte och de gråa stråna på ett hufvud? Inger den blygsel öfver att vara till? Hur som helst kan den strålande timmen dränka själen i vemod och väcka lust till döden, till själfmord och förintelse eller till dessas diminutiv, bedöfnig medelst njutning. Det är den timme, då individen är rädd för sig själf och skulle vilja slippa undan sitt elände och sin ensamhet, »med hjärtat sju gånger doppadt i det gudomliga intet».

Man talar om frestelserna af brottets skumma timme; man bör tillägga den stumma förtvifvan, som alstras af dagens mest lysande stund. I den ena som i den andra är Gud försvunnen; men i den förra följer människan sina ögons blick och sin lidelses rop, i den senare däremot är hon förlamad och känner sig öfvergifven af allt. »Ensamma hjärta, tag dig i akt!»

23 maj. — Frankrikes grundvillfarelse ligger i dess psykologi. Det har alltid trott, att en sak som var sagd också var gjord, som om ord vore handling, som om retoriken bestämde öfver böjelserna, vanorna och karaktären, öfver det verkliga väsendet, och som om ordsvallet ersatte vilja, samvete och uppfostran. Frankrike går till väga med värtalighetskupper, kanonskott eller förordningar; på detta sätt inbillar det sig kunna förändra tingens natur, och det åstadkommer ingenting annat än fraser och ruiner. Det har aldrig förstått den första raden hos Montesquieu: »Lagarna äro de nödvändiga samband, som härflyta ur tingens natur». Det vill icke inse, att dess oförmåga att organisera friheten kommer af dess egen natur, af de begrepp det gör sig om individen, samhället, religionen, rätten och plikten samt af det sätt hvarpå det uppfostrar sina barn. Dess metod är att plantera träden vid toppen, och sedan förvånar det sig öfver resultatet! Den allmänna rösträtten med en dålig religion och en dålig folkupplysning är ett beständigt svingande mellan anarki och diktatur, mellan rött och svart, mellan Danton och Loyola. Hur många syndabockar skall Frankrike ännu slakta, innan det slår sig för sitt bröst?

18 augusti (Scheveningen). — I går söndag var landskapet ljusst, skarpt teckadt och tydligt, luften stärkande och hafvet gladt, med en blågrå skiftning. Vackra strand-, sjö- och fjärreflekter, gyllene strimmor på vågorna då solen

gick nedanför töckenbältena midt på himlen och innan den trädde in i hafshorisontens dimmor. Ansenliga folkmassor. Hela Scheveningen och Haag, byn och hufvudstaden, öfversvämmade terrassen med de otaliga borden och dränkte främlingarna och badgästerna . . . Orkestern spelade Wagner, Auber och valser. Hvad gjorde alla människorna? De njöto af lifvet.

Tusen tankar korsade hvarandra i min hjärna. Jag tänkte på all den historia det hade behöfts för att möjliggöra hvad jag såg. Judalandet, Egypten, Grekland, Germanien, Gallien och alla sekler, från Moses till Napoleon, och alla zoner, från Batavia till Guyana, hade medverkat till denna församling. Hela människosläktats industri, vetenskap, konst, geografi, handel och religion återfinnas i hvarje mänsklig kombination; och det som står där för våra ögon, samladt på en punkt, vore oförklarligt utan allt det som varit. Sammanslingringen af de tio tusen trådar, som nödvändigheten flätar för att frambringa ett enda fenomen, är häpnadsväckande att blicka in i. Man känner sig i närheten af Lagen, man skymtar Naturens hemlighetsfulla verkstad. Dagsländan varseblir evigheten.

Hvad betyder våra dagars korthet, när generationerna, seklerna och själfva världarna icke göra annat än reproducera i oändlighet lifvets hymn i de hundra tusen tonarter och variationer, som utgöra den universella symfonin? Motivet är alltid detsamma, monaden har blott en lag, alla sanningar äro blott växlande former af en enda sanning. Världsalldet representerar den oändliga rikedom hos Anden, som förgäfves söker uttömma alla möjligheter, och godheten hos Skaparen, som vill göra allt det som slumrar i allmaktens sköte delaktigt af tillvaron.

Att betrakta och tillbedja, att mottaga och gifva tillbaka, att ha slungat ut sin ton och rubbat sitt sandkorn, det är allt hvad som kräfves af dagsländan, det

räcker till att motivera hennes flyktiga uppträdande i tillvaron . . .

Efter konsertens slut myllrade det af trafik på den murade esplanaden bakom hotellen och på de båda vägarna som föra till Haag. Jag trodde mig förflyttad till någon af de stora boulevarderna i Paris vid teatrarnas stängningstid, ett sådant vimmel var det af täckvagnar, omnibusar och åkardroskor. Sedan, när det mänskliga tumultet hade upphört, glänste det stjärnströdda fästets frid, och på Vintergatans drömmande sken svarade endast oceanens brus i fjärran.

(*Samma dag*). — Hvad är det som har ställt sig emellan det verkliga lifvet och dig? Hvad är det för en glasruta som har utestängt dig från njutningen och besittningen af och beröringen med tingen och endast unnat dig anblicken af dem? Det är den falska blygseln. Du har blygts att åtrå. En olycksalig verkan af skyggheten förvärrad genom en chimär. Detta bortläggande på förhand af allt slags naturlig ärelystnad, detta systematiska undanskjutande af alla begär och alla önskningar var kanske en oriktig tanke — det liknar en vanvettig stympning. Denna oriktiga tanke är tillika en rädsla. »Rädslan för det jag älskar är mitt olycksöde.»

Mycket tidigt upptäckte jag, att det var änkare att afstå från ett anspråk än att tillfredsställa det. Eftersom jag inte kunde erhålla allt det som skulle ha rymts i mitt väsens kraf, afstod jag från det i klump, utan att ens göra mig mödan att i detalj afgöra hvad som skulle ha lockat mig; hvad tjänar det väl till att röra upp i sitt elände och måla ut för sig otillgängliga skatter? På så sätt har jag i andanom anteciperat alla desillusioner, enligt den stoiska metoden. Men ack, ibland har jag med brisfällig logik låtit saknaden sticka sig emellan och med vanliga

ögon sett på ett handlingssätt som var grundadt på undantagsprinciper. Man skulle vara asketisk ända igenom och nöja sig med betraktandet, i synnerhet vid den tid då håret börjar skifta i silfver. Men hvad vill man göra, jag är en människa och inte ett teorem. Ett system är okänsligt, men jag lider. Logiken behöfver ingenting annat än följdriktighet, men lifvet har tusen behof: kroppen vill ha hälsa, fantasin ropar på skönhet, hjärtat kräfver kärlek, högmodet fordrar anseende, själen suckar efter frid, samvetet gråter efter helighet, hela vår varelse törstar efter lycka och fullkomlighet. Och ofullständiga, vacklande och stympade som vi äro, kunna vi icke låtsas filosofisk känslolöshet, vi sträcka armarna mot lifvet och säga halfhögt: Hvarför har du svikit min förväntan?

19 augusti. — En ny anda styr och inspirerar den generation, som kommer efter mig. Det är en säregen förmimelse att på detta sätt känna gräset spira under sina fötter, att se sig intellektuellt mista rotfästet. Man måste tala till sina jämnåriga, de som äro yngre lyssna inte längre till en. Det går med tänkandet som med kärleken, man tål inga gråa hår hos det. Vetenskapen själf älskar de unga, liksom fordom Fortuna gjorde. Den samtida kulturen vet inte hvad den skall göra med ålderdomen; i samma mån som den höjer till skyarna den naturvetenskapliga experimenteringen, hyser den förakt för den andliga erfarenheten. På detta ser man, att darwinismen segrar; det är ett krigstillstånd och kriget kräfver ungdom hos soldaten, — det tolererar ålderdom hos anförarna endast om de besitta väderbitna veteraners härdning och styrka.

Nu för tiden måste man vara stark eller försvinna, ständigt förnya sig eller ock förgås. Man skulle kunna tro, att våra dagars mänsklighet har liksom flyttfåglarna en oändlig väg att färdas genom rymden — den kan inte längre stödj

de svaga och släpa med sig dem som bli efter. Framtidens häftiga anstormande gör den hård och känslolös för den som dignar under vägen. Dess valspråk är: Fram komme den som kan. *Væ victis!*

Styrkans kult har alltid haft sina altaren, men det förefaller mig att ju mer man talar om rättvisa och humanitet, ju större ser den andre guden sitt välde växa.

11 september (Amsterdam). — Doktorn har nyss varit här. Han säger, att jag har feber, och tror inte, att jag kan resa härifrån inom tre dagar utan fara . . . Jag vågar inte skriva till mina vänner i Genève, att jag återvänder från hafsbaden mycket ömtåligare och mycket värre i halsen än förut och att jag har förspillt min tid, min möda, mina pengar och mina förhoppningar . . .

Detta själmotsägande dubbelfaktum, ett naivt hopp, som födes på nytt efter hvar besvikelse, och en nästan oföränderligt ogynnsam erfarenhet, förklaras liksom alla illusioner genom en naturens vilja, som vill att vi skola vara bedragna eller åtminstone handla som om vi ännu vore det.

Skepticismen är visare, men den paralyserar lifvet genom att afskaffa villfarelsen. Andens mognad består i att man ger sig in i den nödtvungna leken, i det man låtsar vara duperad. Detta godmodiga tillmötesgående, modifieradt af ett leende, är i alla fall den fyndigaste utvägen. Man lånar sig till en optisk illusion, och denna frivilliga eftergift påminner om frihet. När man nu en gång är fjättrad i tillvaron, så får man lof att godvilligt underkasta sig dess lagar. Att uppresas sig mot den leder endast till ett fåfängt raseri, för så vidt man icke tillåter sig själfmord.

Den undergifna ödmjukheten eller den religiösa synpunkten, det illusionslösa öfverseendet med en tillsats af ironi eller världskloketens synpunkt — detta är de två attityder som äro möjliga. Den senare är till fyllest vid ledsamheter

och motgångar, den förra är måhända nödvändig i livvets stora sorger. Schopenhauers pessimism förutsätter åtminstone hälsa och tankeförmåga för att man skall kunna hålla stånd mot allt annat. Men det behöfs den stoiska eller kristliga optimismen för att kunna uthärda köttets, själens och hjärtats kval. För att undkomma förtviflans järngrepp måste man tro, att det hela åtminstone är godt eller att smärtan är en faderlig nåd, en luttrande pröfning.

Säkert är, att föreställningen om en salig odödlighet tjänande till hamn efter stormarna i denna dödliga tillvaro och belönande färдемännens trohet, tålmod, undergifvenhet och mod, säkert är att denna föreställning, så många generationers styrka och kyrkans tro, skänker en outsäglig tröst åt dem som äro pröfvade och betungade och ansatta af mödor och lidanden. Att känna sig personligen öfvervakad och beskyddad af Gud skänker åt lifvet en alldeles särskild värdighet och skönhet. Monoteismen lättar kampen för tillvaron. Men lämnar studiet af naturen orubbade de lokala uppenbarelser, som kallas mosaism, kristendom och islamism? Kunna dessa religioner, grundade på en barnslig kosmogoni och en chimärisk mänsklighetshistoria, trotsa den samtida astronomin och geologin? Ty den nu brukliga undflykten, som består i att hålla isär vetenskapen och tron, vetenskapen som säger nej till alla nedärfda trossystem och tron som i fråga om utomvärldsliga och okontrollerbara ting gör till sin uppgift att bekräfta dem, denna undflykt kan inte hålla i längden. Hvarje uppfattning af kosmos kräver en religion som motsvarar den. Vår öfvergångstid vet inte hvad den skall taga sig till mellan de båda oförenliga metoderna, den vetenskapliga och den religiösa, mellan de två vissheter som motsäga hvarandra.

Försoningen synes böra sökas i den etiska verkligheten, som också är en verklighet och så småningom till sin förklaring kräver en annan världsförklaring än nödvändighetens. Hvem kan veta, om inte nödvändigheten är ett specialfall af

friheten och en betingelse för den? Hvem kan veta, om inte naturen är ett laboratorium för frambringandet af tänkande varelser, som utvecklas till fria väsenden? Biologin slår allarm, och det är ju sant, att den antagna tillvaron af själar utom tiden, rummet och materien är en uppdiiktning af tron, mindre logisk än den platonska dogmen. Men frågan förblir öppen. Ändamålsbegreppet, som, äfven om man bannlyser det från naturen, visar sig vara ett väsentligt begrepp hos den högst stående varelsen på vår planet, är ett faktum, och detta faktum fordrar, att världshistorien skall ha en mening.

Jag pratar hit och dit, och hvarför det? Emedan jag inte har något credo. Alla mina studier uppställa frågetecknen, och för att undvika förhastade eller godtyckliga slutsatser har jag inte gjort någon alls.

(*Senare.*) — Mitt credo har ramlat, men jag tror på det goda, på den moraliska världsordningen och på frälsningen; religionen är för mig att lefva och dö i Gud, i fullkomlig öfverlåtelse åt den heliga vilja, som ligger till grund för naturen och ödet. Jag tror till och med på evangeliets budskap, det vill säga på syndarens försoning med Gud genom tron på faderskärleken som förlåter.

4 oktober (*Genève*). — Drömt länge i månskenet, som öfversvämmar mitt rum med sina strålar, fyllda med ett virrvarr af mysterier. Det själstillstånd, i hvilket detta fantastiska ljus försänker oss, är själft så skymningsdunkelt, att analysen trefvar och stannar där. Det är det obestämda, det ogripbara, ungefär som vågornas brus bildadt af tusen sammanblandade och hopsmälta ljud. Det är genljudet af alla själens otillfredsställda begär, af alla hjärtats tysta kval, som förena sig till en sväfvande klang, hvilken dör bort i ett otydligt sorl. Alla dessa ohörbara klagoljud, som icke

nå fram till medvetandet, gifva sammanlagda ett resultat, de tolka en känsla af tomhet och längtan, de tona melankoli. I ungdomen tona de hopp, dessa eolsvibrationer, hvilket visar, att dessa otaliga obestämbara ljud bilda själfva grundtonen i vårt väsen och ange klangfärgen hos vårt totaltillstånd. Säg mig hvad du erfar i din ensliga kammare, när fullmånen hälsar på hos dig och din lampa är släckt, och jag skall säga din ålder och förstå om du är lycklig.

1874.

29 april. — En sådan egendomlig hågkomst! Vid slutet af La Treille-promenaden, på östra sidan, återsåg jag nyss i fantasin, under det jag betraktade sluttningen, en liten gångstig, som fanns i min barndom, tvärs igenom den på den tiden tätare dungen. Det är åtminstone i fyrti år som detta intryck har varit försvunnet. Återvändandet till lifvet af denna glömda och afsomnade bild födde drömmar hos mig. Vårt medvetande är således likt en bok, hvars blad, som lifvet vänder, successivt täcka och dölja hvarandra, trots att de äro till hälften genomskinliga; men fastän boken är uppslagen vid nuets sida, kan vinden för några sekunder lägga fram de första sidorna för ens blick.

Skulle i dödsstunden bladen upphöra att täcka hvarandra och skulle vi då se hela vårt förflutna på en gång? Skulle det vara öfvergången från det successiva till det liktidiga, det vill säga från tiden till evigheten? Skulle vi då i dess helhet uppfatta vår tillvaros hemlighetsfulla poem eller episod, som vi dittills stafvat igenom mening för mening? Skulle det vara orsaken till denna gloria, som så ofta omstrålar deras panna och anletsdrag, som hålla på att dö? I så fall skulle det vara i analogi med en vandrares ankomst till toppen af ett högt berg, hvarifrån han ser utbredd framför sig hela gestaltningen af en nejd, som han förut endast skytvis varsnat. Att sväfvä ofvanom sin egen historia och ana dess mening i världsalltets konsert

och i den gudomliga planen, det skulle vara begynnelsen till salighet. Dittills hade man offrat sig åt världsordningen, nu skulle man börja njuta af världsordningens skönhet. Man hade slitit ondt under kapellmästaren, nu skulle man bli en öfverraskad och förtjust åhörare. Man hade inte sett mer än sin lilla gångstig i dimman; nu skulle ett underbart panorama af oändliga perspektiv plötsligt rullas upp för ens bländade blick. Hvarför inte?

31 maj. — Madame Ackermans filosofiska dikter. Där finns återgifven i vackra verser den mörka tröstlöshet, som Schopenhauers, Hartmanns, Comtes och Darwins filosofi ofta bragt mig till. Hvilken tragisk och förfärande begåfning! Både tanke och lidelse! Denna kvinna har djärfva grepp och tar itu med de största ämnen.

Vetenskapen är obeveklig. Kommer den att afskaffa alla religioner? Alla dem som uppfatta naturen oriktigt, utan tvifvel. Men om denna uppfattning af naturen inte kan skänka människan jämvikt, hur blir det då? Förtviflan är icke ett hållbart läge. Man får lof att bygga upp en andlig stat utan Gud, utan själens odödlighet och utan hopp. Buddhismen och stoicismen erbjuda sig.

Men om man än antager, att ändamålsbegreppet är främmande för det fysiska världsförloppet, så är det säkert, att människan har sina ändamål; ändamålet är sålunda ett verkligt, om än begränsadt fenomen. Kanske det fysiska vetandet är begränsadt af det andliga vetandet och tvärtom. Men om de två världsuppfattningarna strida mot hvarandra, hvilken bör ge vika?

Jag lutar alltjämt till den tron, att naturen är andens potentialitet, att själen är livets frukt och friheten nödvändighetens blomma, att allting hänger ihop och att ingenting kan ersättas af något annat. Vår samtids filosofi går tillbaka till de joniska fysikernas, de naturalistiska tänkarnas

ståndpunkt, men den kommer att på nytt hinna till Platon och Aristoteles, till det godas och ändamålets filosofi, till vetenskapen om anden.

3 juli. — Uppresningen mot det sunda förnuftet är en barnslighet som jag har mycket lätt för, men ett sådant ryck af puerilitet räcker inte länge. Jag inser därefter min ställnings förmåner och förpliktelser. Jag hämtar medvetande om mig själf med mera lugn. Det är mig utan tvifvel oangenämt att varsebli det som är ohjälpligt förloradt, det som är mig otillgängligt och det som alltid kommer att bli mig förvägradt; men jag väger också mina privilegier, jag gör mig reda för hvad jag har och inte bara för hvad som fattas mig. Jag undslipper då detta fruktansvärda dilemma: *allt eller intet*, som kastar mig in i det senare alternativet. Det synes mig då, att man utan blygsel kan nöja sig med att vara något bestämdt och någon viss. »Hvarken så högt eller så lågt...»

Det tvära återfallet i det formlösa och obestämda är lösepenningen för min kritiska förmåga. Alla mina förutvarande vanor smälta plötsligt bort; jag tycker mig börja på nytt att vara till och följaktligen tyckes hela det förvärfvade kapitalet ha försvunnit med ett slag. Jag är beständigt nyfödd; jag är en ande, som icke har bundit sig vid en kropp, ett fosterland, ett kall, ett kön, en genre. Är jag ens riktigt viss om att vara en människa, en europé, en jordinnevänare? Det synes mig så änkelt att vara något annat, så att detta val förefaller mig godtyckligt. Jag kan inte ta på allvar en fullkomligt tillfällig anordning, hvars värde är rent relativt. När man en gång har smakat på det absoluta, förefaller en allt det betydelselöst, som skulle kunna vara annorlunda än det är. Alla dessa myror, som sträfvat mot sina särskilda mål, komma en att le. Man ser på sin hydda uppifrån månen, man skärskådar

jorden från solens höjder, man betraktar sitt lif på samma sätt som en hindu tänker på Brahmas dagar, man beskådar det ändliga under det oändligas synvinkel, och i och med detsamma gör obetydligheten af alla dessa ting, som anses så viktiga, ansträngningen löjlig, lidelsen burlesk och fördomen komisk.

7 augusti (*Clarens*). — En fullkomligt vacker dag, ljus, klar och strålande.

Tillbragt förmiddagen på kyrkogården. »Oasen» var härlig. Otaliga förnimmelser, ljufva och allvarliga, högtidliga och fridbringande... Omkring mig sofvo de den sista sömnen, ryssar, engelsmän, svenskar och tyskar, som kommit och funnit ro i skuggan af Cubly; praktfullt landskap, hemlighetsfulla gömmor bland löfverket, utslagna rosor, fjärilar, sus af vingar, sorl af fåglar, utsiktsglimtar, töcken i fjärran, bergen i hänryckning, sjön förälskadt blå...

Två damer ansade och vattnade en graf, två ammor gånge di åt sina lindebarn. Denna dubbla protest mot döden hade något rörande och poetiskt. »Sof, ni döda, vi som lefva, vi tänka på er, eller åtminstone fortsätta vi släktets pilgrimsfärd.» Det var den röst som jag trodde mig höra... Funnit att Oasen i Clarens är just den plats, där jag skulle vilja slumra. Här omgifves jag af mina minnen, här liknar döden sömnen och sömnen hoppet.

Hoppet är icke förbjudet, men det är underkastelsen och friden som äro hufvudsaken.

1 September (*Clarens*). — Vid uppvaknandet betraktat framtiden med förfärade blickar. Är det verkligen mig det gäller¹? Å dessa oupphörliga och växande förödmjukelser!

¹ Det var fråga om ett läkareutslag, som förkunnade sorgliga framtidsutsikter.

Min trældom blir tyngre och min inhägnad trängre... Det vedervärdigaste i mitt läge är att befrielsen aldrig kommer och att den ena ledsamheten aflöser den andra utan att lämna mig någon rast, inte ens i perspektiv, inte ens i hoppet. Alla möjligheter tilltäppas den ena efter den andra; det är svårt för den naturliga människan att komma ifrån det dofva raseriet öfver ett oundvikligt kval.

(*Samma dag.*) — En indifferent natur? En satanisk makt? En god och helig Gud? Där ha vi tre synpunkter. Den andra är osannolik och hemsk. Den första vädjar till stoicismen. Min organiska sammansättning har inte varit särdeles utmärkt. Den har räckt så länge den kunde. Enhvar i sin tur, man får lof att foga sig. Att få gå bort med en gång är ett privilegium — du skall förgås bitvis. Underkasta dig. Förbittringen skulle vara vanvettig och gagnlös. Du hör i alla fall till de bättre lottade, och din del öfverstiger genomsnittet.

Men endast den tredje synpunkten kan skänka glädje. Är den bara hållbar? Finns det en särskild försyn, som leder alla vårt lifs förhållanden och följaktligen pålägger oss våra vedervärdigheter i uppfostrande syften? Är denna heroiska tro förenlig med den numera förefintliga insikten i naturens lagar? Svårligen. Men man kan subjektivera hvad denna tro gör objektivt. Det moraliska väsendet kan moralisera sina lidanden genom att draga fördel af de yttre fakta för sin inre uppfostran. Det som han icke kan ändra kallar han Guds vilja och att vilja hvad Gud vill bringar honom frid. Naturen bryr sig hvarken om vår ståndaktighet eller vår moralitet. Gud däremot, om Gud finns, vill att vi skola bli heliga, och om lidandet luttrar oss, kunna vi trösta oss öfver det. Det är just hvad som utgör den kristliga troslärans utomordentliga företråde: den är triumfen öfver smärtan, segern öfver döden. Blott ett är nödvändigt,

döden från synden, offrandet af den egna viljan, det barnsliga uppgifvandet af ens önsknings. Det onda är att vilja sitt eget jag, det vill säga sin fåfänga, sitt högmod, sin sinnlighet, ja sin hälsa. Det goda är att vilja sin beskärda lott, att mottaga och förbinda sig med sitt öde, att vilja hvad Gud bjuder, att afstå från hvad han förbjuder oss, att samtycka till förlusten af det som han tar ifrån oss eller vägrar oss.

I ditt speciella fall är det hälsan som blifvit dig fråntagen, det vill säga den säkraste grundvalen för allt oberoende; men du har kvar det materiella välståndet och vänskapen. Du har ännu inte råkat i fattigdomens slafveri eller den absoluta isoleringens helvete.

Hälsan borta, det vill säga giftermål, resor, studier och arbete bortskurna och utsatta för risk. Det är detsamma som att lifvet mistat fem sjättedelar i lockelse och gagnelighet.

Ske din vilja!

31 september (Charneux). — En härlig dag! Aldrig har sjön varit blåare och landskapet ljufvare. Det var en förtrollning . . . Men tragiken rör sig under eklogen, ormen krälar under blommorna. Framtiden är mulen. De spöken, som jag i ett par tre veckor hållit borta, vänta bakom porten, liksom evmeniderna lurade på Orestes. Stängdt på alla håll.

Man tror ej längre på sin lycka,
bak förlåten man känner rycka
emot sig sorg och kval och död.

Jag har varit lycklig fjorton dagar, och jag känner att denna lycka går sin kos.

Inga fåglar mer, men hvita och blåa fjärilar ännu. Blommorna börja bli sällsynta. Några prästkragar på ängarna, blåa eller gula tidlösor och cikorieblommor, några vilda geranier mot de gamla murfragmenten samt ligusterns bruna

bär, det är allt hvad jag har träffat på. Man tar upp potatisen, man slår ned nötterna, man börjar med äppelplockningen. Löfverket glesnar och ändrar färgton; det rodnar på päronträden, grånar på plommonträden, gulnar på valnötsträden och färgar gräsmattorna, som det beströr, med rödgula nyanser. Nu är de vackra dagarnas vändpunkt inne och man ser höstens färgblandning. Man går inte längre ur vägen för solen. Allt blir sparsammare och måttligare, kortvarigare och mera tempererad. Styrkan är förgången, ungdomen förbi, slöseriet upphördt, sommaren slut. Året är på retur och lutar mot vintern — det hinner upp min ålder, så som dess timslag ljuda om söndag, min födelsedag. Alla dessa samljud bilda en melankolisk harmoni.

1875.

2 januari (Hyères).¹ — Trots min medicin har natten varit svår. Ett ögonblick trodde jag rent af, att jag skulle kväfväs, jag kunde hvarken andas ut eller in.

Hvad jag ändå är bräcklig och känslig och sårbar! Folk må tro, att jag ännu är i stånd till en karriär, men jag känner hur marken glider undan mina fötter och hur det redan är ett hopplöst göra att värna min hälsa. Egentligen lefver jag endast af beskedlighet och utan ett spår af illusion. Jag vet att ingen enda af mina önskningar kommer att förverkligas, och det är nu längesedan jag önskade något. Jag tar endast emot hvad som kommer till mig, som en fågels påhälsning vid mitt fönster. Jag ler mot honom, men jag vet ju, att gästen har vingar och inte kommer att dröja länge. Försakelsen på grund af hopplöshet har en vemodig ljufhet. Den betraktar lifvet som man ser på det från dödsbädden, om man bedömer det utan bitterhet och utan fåfång saknad.

Jag hoppas inte längre på att bli återställd eller nyttig eller lycklig. Jag hoppas endast, att de som ha älskat mig skola älska mig till det sista — jag skulle önska att ha gjort dem något godt och lämna dem ett kärt minne. Jag skulle vilja slockna utan upproriskhet och utan svaghet. Det är alltihop ungefär. Är till och med denna återstod af hopp och åtrå för mycket? Må det bli som Gud vill. Jag öfverlämnar mig i hans händer.

¹Amiel hade måst taga tjänstledighet för att tillbringa vintern i södern.

27 januari (Hyères). — Ljus och mild klarhet i atmosfären. Öarna simma som svanor i flytande guld. En sådan frid och vidd och glans! . . . Orörlig betraktar jag de ljufliga timmarnas gång. Jag skulle vilja tämja lyckan, denna skygga och underliga fågel. Framför allt skulle jag vilja dela den med andra . . . Sådana här lyckliga förmiddagar göra ett obeskrifligt intryck. De berusa en och komma en att flöda öfver. Man känner sig liksom borttryckt från sig själf och upplöst i strålar, i fläktar, i dofter, i sprittningar. På samma gång erfar man hemlängtan till något oupphinnligt Eden.

Lamartine har i sina *Préludes* utomordentligt återgifyt denna sällhetens beklämning hos en bräcklig varelse. Jag gissar, att orsaken till denna beklämning är det oändligas inträngande i den ändliga varelsen. Det uppstår en svindel, som kräfver ett uppslukande. Den allt för intensiva lifsförnimmelsen trår till döden. Att dö är för människan att bli gud. En rörande illusion. En invigning i det stora mysteriet.

(Kl. 10 på aftonen.) — Dagen har varit gudomlig från början till slut, och eftermiddagens promenad i Beauvallon var en oafbruten förtrollning för mig. Det var en tur i Arkadien. Där kunde man träffa på en vildskön gömma bland träden, i hvilken nymfer borde haft sin boning, eller en grön ek med ett klippblock vid sin fot, hvilken förekom mig som en ode af Horatius eller en skiss från Tibur. Jag hade ett slags förvissning om detta landskaps analogier med de grekiska. Och hvad som gör likheten fullständig är hafvet, som man känner i sin närhet, när man inte ser det, och som man plötsligt återfinner vid ändan af perspektivet efter en krökning af dalen. — Vi spanade upp ett litet ställe med en lummig trädgårdstappa, hvars ägare kunde tagas för en landtman ur Odyssén. Han kunde knappast tala franska men var inte utan en viss gravitetisk säkerhet.

Jag öfversatte åt honom inskriptionen på hans solvisare, *Hora est benefaciendi*, hvilken är vacker och tilltalade honom mycket. Platsen skulle bestämdt vara inspirerande att skriva en roman på. Jag vet bara inte, om det lilla rucklet har något drägligt rum att erbjuda, och man finge lof att lefva på ägg och mjök och fikon som Filemon.

6 april (*Hyères*). — Känt skilsmässans rörelse. Långsamt vandrat omkring på gatorna och slottskullen, samlande former och minnen. Redan gripits af ångern öfver att ha för dåligt besett detta land, där jag nu har tillbragt fyra och en half månad. — Det är som vid en väns död, man förebrår sig att ha älskat honom för litet eller för dåligt. Det är som vid ens egen död, man känner att man har använt sitt lif illa.

28 augusti (*Genève*). — Ett ord af Sainte-Beuve på tal om Benjamin Constant har frapperat mig — det är *anseende*. Att ha anseende eller ej synes madame de Staël som en lifssak, att ha förlorat det som en obotlig olycka och att eröfra det som en trängande nödvändighet. Hvad är då denna förmån för något? Den är allmänhetens aktning. Hvad är det som berättigar till den? Aktningsvärdhet i karaktär och vandel, förenad med en viss summa af gjorda tjänster och vunna framgångar. Det är inte det samma som godt samvete, men det är något liknande detta såsom varande ett vittnesbörd utifrån om än inte inifrån. Anseendet är inte detsamma som ryktbarhet och ännu mindre berömdhet, upphöjelse eller ära; det fäster sig inte vid skickligheten och följer inte alltid med talangen eller geniet. Det är en belöning tillerkänd ståndaktigheten i plikten och redligheten i vandeln. Det är en hyllningsgärd hemburen åt ett lif, som anses oförvitligt. Det är litet mera än aktning och mycket mindre än beundran. Det allmänna anseendet

är en sötma och en styrka. Att vara beröfvad det är en olycka och ett straff för hvar dag som går.

Och här har jag nu hunnit till femtittre år utan att ha inrymt tanken på detta den ringaste plats i mitt lif. Är det inte besynnerligt? Att söka vinna anseende har så föga varit en drifkraft för mig, att jag inte ens har haft begrepp om det. Hvarpå beror detta fenomen? På den omständigheten att omgifningen, galleriet, publiken aldrig har varit annat än en negativ kvantitet för mig. Jag har aldrig begärt eller väntat något af den, inte ens rättvisa, och att ställa mig i beroende af den och ansöka om dess bevågenhet eller dess votum har synts mig som en handling af kryperi och servilism, som mitt högmod instinktivt har afvisat. Jag har inte ens försökt att vinna ett kotteri, en tidning eller en enstaka valmans röst. Och likväl skulle det varit min glädje att bli mottagen, älskad, uppmuntrad och välkommen och att erhålla hvad jag själf slösade med, nämligen vänlighet och välmening. Men att eftersträfvat anseende och rykte, att tillkämpa mig aktning, det har jag alltid hållit för att vara mig ovärdigt, nära nog en förnedring. Jag har inte ens ägnat det en tanke.

Kanske har jag gått mitt anseende förlustig genom att göra mig oberoende af anseendet? Det är troligt, att jag har svikit allmänhetens förväntningar genom att hålla mig på afstånd, sårad i mitt inre. Jag vet att världen, som gör allt för att tysta en då man talar, harnas öfver ens tystnad, när den har betagit en lusten att taga till ordet.

Visserligen borde man för att kunna tåga i fullkomligt samvetslugn inte bekläda någon offentlig befattning. Jag säger mig nog nu, att en professor är moraliskt förpliktad att rättfärdiga sin titel medelst publikationer, att detta är klokt med hänsyn till de studerande, myndigheterna och allmänheten och att det är nödvändigt för hans anseende och kanske för hans ställning. Men denna synpunkt har

inte legat mig nära. Jag har försökt hålla mina föreläsningar så samvetsgrant som möjligt och jag har så godt jag kunnat utfört alla till ämbetet hörande släpssylor; jag har inte kunnat sänka mig till att kämpa mot impopulariteten, ty jag hyste besvikenhet och vemod i själen och visste och kände, att man systematiskt hade bildat ett tomrum omkring mig. Jag har råkat i en för tidig hopplöshet och en djup modfälldhet. Ur stånd att för egen del intressera mig för min begåfning, har jag låtit alltihop förfaras, när hoppet att bli älskad för den och genom den öfvergaf mig. Eremit mot min vilja som jag har varit, har jag inte funnit frid i ensamheten håller, ty mitt samvete har innerst varit lika litet tillfredsställt som mitt hjärta.

Bildar inte allt det här ett melankoliskt öde, ett utarmadt och förfeladt lif? Hvad har jag förstått att göra af mina gåfvor, mina speciella förhållanden, min halfsekels-tillvaro? Hvad har jag lyckats få för afkastning af min jord? Hvad äro alla mina pappersluntor tillsammans, min korrespondens, dessa tusentals dagboksblad, mina föreläsningar, mina uppsatser, mina rim och mina anteckningar, annat än torra löf? För hvem och för hvad har jag varit till nytta? Skall mitt namn räcka en enda dag längre än jag själf och skall det komma att betyda något för någon? — Ett värdelöst lif. Mycket spring hit och dit och mycket klottlande för ingenting. Slutsumman blir: *Nada*, ingenting! Och till råga på eländet är det inte ett lif, som förbrukats för någon tillbedd varelses skull eller offrats för något evighetshopp. Dess själffoffrande har varit förgäfves, dess försakelse gagnlös, dess själförnekelse obelönad och dess ofruktbarhet utan vederlag . . . Jag misstar mig — det har haft sin lönlige rikedom, sin sötma, sin belöning; det har väckt en och annan tillgifvenhet af högt värde, det har skänkt glädje åt några själar, dess dolda tillvaro har haft en viss betydelse. Och för öfrigt, om det än ingenting har

varit, så har det förstätt mycket. Om det än inte har varit i sin ordning, så har det älskat ordningen. Om det än har förfelat lyckan och plikten, så har det åtminstone känt sin intighet och begärt förlåtelse.

1 september. — Arbetat flere timmar på min uppsats öfver madame de Staël¹, men med hvilken möda, med hvilken pinsam ängslighet! När jag skrifver för tryck, är hvart ord en ansträngning för mig, och pennan stakar sig på hvarenda rad i följd af omsorgen att finna det rätta ordet och den massa af möjligheter, som framställer sig vid hvarje sats.

Till att författa kräfves en koncentration, en beslutsamhet och en raskhet, som jag inte längre besitter. Jag kan inte smälta tillsammans mina materialier och mina idéer. Men det är alldeles nödvändigt att suveränt behärska ämnet, om man vill ge det form. Man måste brutalisera det och inte vara ängslig att göra det orätt. Man måste förvandla det till en del af sin egen substans. Detta slags tillitsfulla hänsynslöshet fattas mig. Hela min natur tenderar till den opersonlighet, som respekterar objektet och underordnar sig det; af kärlek till sanningen är jag rädd för att göra slutsatser, att hugga till. — Och så kommer jag ständigt tillbaka till min utgångspunkt; i stället för att ila framåt går jag i en kretsgång; jag fruktar att ha uteglömt någon punkt, förvridit någon nyans eller satt något ord på orätt plats, i stället för att jag skulle rikta mig på det väsentliga och skära till i stort. Jag kan inte offra något eller utelämna hvad det vara må. En skadlig försagdhet, en förarglig samvetsgrannhet, en olycksalig petighet!

Egentligen har jag aldrig reflekterat öfver konsten att sätta ihop en artikel, en kritik, en bok eller genomgått någon systematisk lärokurs i författarskap — det skulle ha

¹ Publicerades 1876 i andra bandet af *Galerie suisse*, utgifvet i Lausanne af Eugène Secrétan.

varit mig till nytta och jag var generad för det nyttiga. Jag har haft liksom en grannlaga betänklighet för att öfverrumpla mästarnas hemlighet och peta sönder mästerverken. När jag tänker på att jag alltjämt har uppskjutit det allvarliga studiet af konsten att skriva, på grund af bäfvan inför den och hemlig kärlek till dess skönhet, blir jag rasande på min enfaldiga vördnad. Härdning och vana skulle ha gifvit mig den ledighet, den säkerhet och den arbetsglädje, utan hvilka inspirationens flamma slocknar. I motsats därtill har jag antagit två mot hvarandra stridande intellektuella vanor: vetenskaplig analys, som uttömmar ämnet, och omedelbar uppteckning af flyktiga intryck. Författarkonsten ligger midt emellan: den fordrar ämnets lefvande enhet och tankens oafbrutna fortskridande.

1876.

15 maj. — I morse läste jag korrektur på *Les étrangères*¹. Den saken har verkligen lyckats bra. Det teoretiska prosakapitlet, som avslutar boken, blef jag belåten med, det tilltalade mig mer än mina nya rytmer. Arbetet i sin helhet är problemet om öfversättning till fransk vers, betraktad som en särskild konst. Det är vetenskap tillämpad på diktningen. Det hela är, synes det mig, inte ägnadt att nedsätta en filosof, ty det är ingenting annat än tillämpad psykologi.

..... Känner jag tillfredsställelse, glädje, stolthet eller hoppfullhet? Inte särdeles. Jag känner ingenting alls, eller åtminstone är känslan så oredig, att jag inte kan analysera den. Jag skulle snarare vara frestad att säga till mig själf: Så mycken möda för ett så ringa resultat! *Much ado about nothing!* Och likväl är arbetet lyckadt. Men hvad bryr jag mig om öfversättning på vers? Mitt intresse håller redan på att vända sig ifrån den. Min ande kräver annat och min verksamhetslust också.

Jag undrar hvad Edmond Scherer kommer att säga om den här boken.

I min allra innersta tanke är mitt försök mig likgiltigt och synes mig lilliputsaktigt. När jag jämför mig, har jag ett slags relativ tillfredsställelse, men i och för sig anser

¹ En samling dikter, öfversatta från skilda språk.

jag sådana lapprisaker onyttiga och sådana framgångar eller misslyckanden betydelselösa. Jag tror inte på allmänheten, jag tror inte på mitt verk, jag har ingen ärelystnad i egentlig mening, och jag blåser såpbubblor endast för att göra något. »Ty endast det stora intet kan fullt rymma oändligheten.»

Ironin gentemot en själf, desillusioneringen och fördömslösheten är en frihet, icke en styrka.

12 juli. — Det ena eländet efter det andra. Svår hostattack. Jag kan inte se, att den varma årstiden eller hvilan från arbetet i ringaste mån förbättrar min hälsa. Förstörelsen påskyndas snarare. En för tidig ruin, en plågsam pröfning.

»Hvad återstår dig efter alla dessa olyckor? — Jag.» Detta jag är det centrala medvetandet, axeln från hvilken alla de afhuggna grenarna utgingo, stödet för allt det som skurits bort. Jag har snart inte mer än detta, den nakna tanken. Döden reducerar oss till en matematisk punkt; förstörelsen, som föregår döden, tränger oss i allt snäfvare och snäfvare koncentriska cirklar in mot denna sista och ointagliga tillflyktsort. Jag njuter på förhand af denna nollpunkt, i hvilken alla former och alla tillvarelsesätt slockna. Jag ser hur man träder in i natten, och omvänt finner jag hur man träder ut ur den. Lifvet är blott en meteor, hvars korta tidrymd jag öfverblickar. Födans, lefva och dö antager en ny betydelse för hvarje skede af vår tillvaro. Att se sig själf som en raket, att bevitna sitt eget flyktiga fenomen är praktisk psykologi. Jag tycker betydligt mera om att betrakta världen, som är ett vidlyftigare och rikare fyrverkeri; men när sjukdomen inskränker min horisont och kastar mig tillbaka på mitt elände, så blir till och med mitt elände ett skådespel för min vetgirighet. Hvad som intresserar mig hos mig själf, trots all min leda, är att jag där finner ett

autentiskt exemplar af människonaturen, följaktligen ett prof af generellt värde. Denna profbit kommer mig att förstå en mängd af analoga belägenheter och en massa af mina likar.

Att hämta medvetande, om alla tillvarelsesätt, som äro möjliga för en varelse, det vore en tillräcklig sysselsättning för sekler och sekler, åtminstone för ändligen medvetanden, som bero af tiden. De skulle visserligen kunna förgifta denna progressiva salighet genom ett ärelystet åtrående af det absoluta och af allt på en gång. Men på det kan man svara, att själens sträfvanden med nödvändighet äro profetiska, emedan de icke ha kunnat födas annat än under inverkan af samma orsak, som tillåter dem att nå sitt mål. Själen kan drömma det absoluta endast på den grund att det absoluta är till; medvetandet om den möjliga fullkomningen är en borgen för att det fullkomliga skall bli verklighet.

Tänkandet är evigt; det är medvetandet om tänkandet som gradvis utvecklar sig genom tiderna, raserna och mänsklighetslagren. Detta är Hegels lära. Förnuftets historia skulle vara närmandet till det absoluta, och det absoluta är olika vid de båda ändarna af denna historia. Det *var till* vid utgångspunkten, det *känner sig* vid slutpunkten, eller rättare, det framskrider i besittningen af sig själf allt eftersom skapelsen vecklas upp. Så tänkte likaledes Aristoteles.

Om förnuftets och medvetandets historia är själfva kärnan och kärnan i tillvaron, då kan det att haka sig fast vid psykologin, till och med den personliga psykologin, icke sägas vara att afvika från hufvudfrågan, utan det är just att hålla sig till ämnet, att befinna sig i det universella dramats medelpunkt. Denna tanke är trösterik. Allt kan tagas från oss, men så länge vi ha tänkandet kvar, hänga vi ännu i en magisk tråd vid världens axel. Men vi kunna mista tänkandet och talet. Då återstår den enda känslan, känslan

af Guds närhet och af döden i Gud — det är sista spåret af det mänskliga privilegiet att vara delaktig i alltet och stå i förbindelse med det absoluta.

26 juli. — En sådan här dagbok är ett hyende under ens lättja; den fritager en från att skärskåda ämnena från alla synpunkter, den finner sig i alla omsägningar, den följer med alla det inre lifvets nycker och slingringar och uppställer intet mål för sig. Denna dagbok innehåller stoff till åtskilliga volymer. Hvilket oerhördt slöseri med tid och tankar och krafter! Den kommer inte att vara till gagn för någon, och hvad mig beträffar, har den snarare hjälpt mig att smyga mig från lifvet än att ta itu med det. Dagboken ersätter en förtrogen, det vill säga en vän eller en maka; den är i stället för produktion och i stället för fosterland och publik. Den är en smärtstillare, en afledare, en undflykt. Men detta factotum, som ersätter allt, representerar inte riktigt någonting...

Hvad är det som utgör en själs historia? Det är de på hvarandra staplade lagren af dess utveckling, summan af dess förvärf och fortskridandet af dess bestämmelse. För att din historia skall kunna ge lärdomar åt någon och intressera dig själf, måste den lösas ut ur sina materialier, föränklas och destilleras. Dessa tusentals sidor äro endast en hög blad och barkbitar, ur hvilka det gäller att draga ut essensen. En skog af kinaträd innehåller inte mer än ett fat kinaextrakt. En hel rosengård i Smyrna pressas ihop i en parfymflaska.

Detta tjugonioåriga prat blir kanske ingenting alls till slut, enhvar intresserar sig ju endast för sin roman och sitt personliga lif. Du får kanske aldrig tid att läsa om det själf. Och då... ja, hvad då? Du har lefvat i alla fall, och lifvet består i att upprepa den mänskliga typen och den mänskliga refrängen, liksom legioner af dina likar i sekel

efter sekel ha gjort och göra och komma att göra. Att bli medveten om denna typ och denna refräng är ändå något och vi kunna just inte göra mer. Typens förverkligande lyckas bättre och refrängen blir gladare, ifall omständigheterna äro gynnsamma och nådiga; men antingen marionetterna ha gjort så här eller så där — »tre hvarf rundt och så är det slut!» — så går det alltihop samma väg och kommer tämligen på ett ut.

Att brusa upp mot ödet och spjärna emot den oundvikliga utgången är nästan löjligt. När en hundraårings lifslängd och en dagsländas äro påtagligt likvärdiga kvantiteter — och geologin eller astronomin tillåter oss att så betrakta dessa tidrymder —, hvad betyda då våra omärkliga upptåg, våra ansträngningar, våra vredesutbrott, våra ärelystna sträfvanden och våra förhoppningar? För drömmen om en dröm är det löjligt att röra upp förmenta stormar. De fyrti miljoner infusionsdjur, som befolka en kubiktum krita, gälla de mycket för oss? Och de fyrti miljoner människor, som utgöra Frankrike, gälla de väl mer för en invånare på månen eller på Jupiter?

En medveten monad, ett intet, hvilket känner sig som en mikroskopisk skuggbild af universum, det är allt hvad vi kunna vara.

20 september. — Goethe har visst gjort den allmänna anmärkningen, att man vid sidan af alla ryktbara män träffar på individer som icke nått ryktbarhet och som de förra likväl höllo för att vara sina jämlikar eller sig öfverlägsna. Descartes har sagt detsamma, tror jag. Ryktet löper inte efter dem som äro rädda för det. Det gäckar de tafatta och vördnadsfulla friare, som förtjäna dess ynnest men icke rycka den till sig. Publiken låter sig vinnas endast af de dristiga och myndiga talangerna, af de tilltagsna och världskloka. Den tror inte på blygsamheten och anser den endast

för en affektation hos oförmögenheten. Den gyllene boken innehåller endast en del af de verkliga snillena; den nämner endast dem som själfmant ha stormat äran.

15 november. — Läst *L'avenir religieux des peuples civilisés* af E. de Laveleye. — Denne författares tes är att det rena evangeliet kan skapa framtidens religion och att afskaffandet af hvarje religiös princip, såsom den nutida socialismen fordrar, är lika ödesdigert som den katolska vidskepelsen. Den protestantiska metoden skulle vara sättet för denna prästkristendomens förvandling till oförfalskadt evangelium. Laveleye anser, att civilisationen inte kan fortfara utan tron på Gud och ett lif efter detta. Han tycks glömma, att Japan och Kina bevisa motsatsen. Men det behöfver endast visas, att en allmän ateism skulle alstra en låg genomsnittsmoral, för att det skall befinnas rådligt att vända sig ifrån den. Likväl blir detta bara en utilitaristisk religion. En troslära, som är nyttig, är inte därför en sanning. Och det är sanningen, den vetenskapliga, fastställda, bevisade och förnuftsensliga sanningen, som numera ensam tillfredsställer de fritänkande af alla klasser. Kanske man bör säga, att tron regerar världen, men den nutida tron är icke riktad på uppenbarelser eller på präster — den är en tro på förnuftet och på vetenskapen. Finns det en vetenskap om det goda och om lyckan? Det är frågan. Äro rättvisan och godheten afhängiga af en särskild och afgränsad religion? Hur skall man skapa fria, hederliga, rättvisa och goda människor? Det är knuten.

Jag har i förbigående observerat nya tillämpningar af min lag om ironin. Hvarje tidevarf har två motsatta sträfvanden, som logiskt stöta bort hvarandra och faktiskt ingå förbund. Så till exempel var i förra århundradet den filosofiska materialismen frihetens anhängare. Nu för tiden äro darwinisterna jämlikhetsifrare, under det darwinismen

bevisar den starkares rätt. Absurditet är lifvets kännetecken; de verkliga varelsena äro omeningar som handla, felaktiga slutsatser som ha lif och vandra omkring. Öfverensstämmelse med en själf skulle vara frid, hvila och kanske orörlighet. Nästan hela massan af människosläktet uppfattar och utföfvar verksamheten endast under formen af krig, inbördes krig i täflan för uppehållet, yttre och blodigt krig mellan nationerna och hvars och ens krig med sig själf. Lifvet är således en evig kamp, som vill hvad den icke vill och icke vill hvad den vill. Där af härflyter det som jag kallar ironins lag, det vill säga det omedvetna bedrägeriet, ens vederläggning af sig själf, det konkreta förverkligandet af det absurda.

Är detta en nödvändig konsekvens? Det tror jag inte. Kampen är en karikatyr af harmoni, och harmonin, som är en förbindelse af motsatser, är likaledes en rörelseprincip. Kriget är ett brutalt och grymt fredstiftande, motståndets undertryckande genom de besegrades undergång eller trældom. Ömsesidig aktning vore bättre. Kampen uppstår ur egoismen, som icke erkänner annan begränsning än den främmande styrkan. Djuriskhetens lagar behärska nästan hela historien. Den mänskliga historien är hufvudsakligen zoologisk; den humaniseras först sent och då endast i ädla själar som svärma för rättvisa, godhet, entusiasm och uppoffring. Ängeln sticker endast sällan och med nöd fram hos det högsta djuret. Den gudomliga glorian visar sig endast i flyktiga ljusglimtar kring hufvudena på det släkte som behärskar jorden.

De kristna nationerna afge ymniga vittnesbörd om ironins lag. De bekänna sig till himlens medborgarskap, till det uteslutande dyrkandet af de eviga förmånerna, och aldrig har det vilda jäktandet efter förgängliga ägodelar, fasthållandet vid jorden och törsten efter eröfring varit mera brinnande än hos dessa nationer. Deras officiella valspråk är

raka motsatsen till deras verkliga sträfvan. De lurendreja under falsk flagg med ett komiskt samvetslugn. Är det skenheligt bedrägeri? Nej, det är bara tillämpningen af ironins lag. Sveket är så brukligt, att det blir obemärkt af brottslingen. Alla nationerna neka ifrån sig efter slutadt dagsverke, och ingen märker hur löjlig den är. Man måste vara japanes för att lägga märke till den kristna civilisationens burleska själfmotsägelser. Man måste vara selenit för att i grund förstå människans dumbet och stadigvarande illusion. Äfven filosofen hemfaller under ironins lag, ty efter att i tankarna ha gjort sig af med alla fördomar, det vill säga fullkomligt aflagt sin personlighet, får han krypa in i sitt skinn och sina paltor igen, äta och dricka, hungra och törsta och frysa och göra som alla andra dödliga, sedan han för ett ögonblick gjort som ingen. Här är det som komediskrifvarna ta honom om hand; de animaliska krafven hämnas för denna utflykt i empyrén och tillropa honom gäckande: Du är stoft, du är ett intet, du är människa!

1877.

6 februari. — Tillbragt aftonen hos ***. Vi talade om idéernas anarki, om den allmänna bristen på bildning, om det som håller världen i gång och om vetenskapens trygga framåtskridande midt ibland de öfverallt befintliga vidskeplerna och lidelserna.

Något af det sällsyntaste som finns är intellektuell noggrannhet, metod, kritik, sinne för proportioner och nyanser. Det vanliga tanketillståndet är förvirring, osammanhang och på-måfå-antagande, och det vanliga hjärtetillståndet är det passionerade tillståndet, omöjligheten att vara rättvis, opartisk och tillgänglig. Viljorna gå alltid före intelligensen, begären gå före viljan och slumpen ger upphof åt begären, hvaraf följer att folk inte plägar uttrycka annat än tillfälliga meningar, som det inte lönar mödan att ta på allvar och som inte ha andra skäl att förebära än det barnsliga argumentet: Jag är till för att jag är till. Konsten att hinna till sanningen utöfvas ganska litet, den är inte ens känd, ty det finns ingen personlig ödmjukhet och inte ens någon kärlek till det sanna. Man vill nog skaffa sig de insikter, som väpna vår hand eller vår tunga och som tjäna vår fåfänga eller vårt maktbegär; men kritiken af oss själfva, våra fördomar eller våra böjelser, är oss antipatisk.

Människan är ett egenvilligt och lystet djur, som begagnar sig af sin tankeförmåga för att tillfredsställa sina böjelser men icke tjänar sanningen, hyser motvilja mot

själftukt samt afskyr oegennyttig kontemplation och inverkan på sig själf. Visheten irriterar henne, emedan den bringar henne i oreda och emedan hon inte vill se sig sådan hon är.

De flesta människor äro ingenting annat än intrasslade härfvor, ofullständiga klaviatyror, kaotiska massor, antingen stillastående eller upprörda, och hvad som gör deras belägenhet nästan ohjälplig är den omständigheten, att de trifvas med den. Man botar inte en sjuk, som tror sig vara frisk.

5 april. — Tänkt tillbaka på den vederkvickande aftonen i går, då vänskapens ljuflighet, den ömsesidiga förståelsens behag, njutningen af ästetisk beundran och glädjen att befinna sig väl flätade sig tillsammans och förenade sig så härligt. Det fanns ingen skrynkla på rosenbladet. Hvarför det? För att »hvad sant är, hvad värdigt, hvad rätt, hvad rent, hvad älskeligt, hvad som ljuder väl» fanns förenadt. »Omutligheten hos en blid och saktmodig ande», harmlöst skämt, trohet mot plikten, fin smak och gästvänlig fantasi bilda en tilldragande, rogifvande och hälsobringande miljö.

Denna afslutning på ferierna var en högtid så väl för andra som för mig, och är inte att lyckliggöra den säkraste af allt slags lycka? Att ett ögonblick lysa upp en djup själ och göra dem godt, som sympatiskt bära så många bedröfvade hjärtans och så många lidande existensers bördor, det är en välsignelse och ett privilegium, som jag vet att värdera. Det ligger ett slags religiös lycksalighet i att friska upp ädla karaktärers mod och styrka. Man är öfverraskad öfver att besitta denna förmåga, som man inte är värdig, och man vill utöfva den med eftertanke.

Jag känner intensivt, att människan i allt vackert och stort och ädelt hon gör och kan göra endast är organ och

vehikel för något eller någon, som är högre än hon. Denna känsla är religion. Den religiösa människan bevittnar bäfvande af helig glädje dessa fenomen, hvilkas förmedlare hon är och icke upphof, hvilkas skådeplats hon är och icke författare eller rättare diktare. Hon lånar dem sin röst, sin hand, sin vilja, sin medverkan, men med ett sorgfälligt bemödande att vördnadsfullt utplåna sig själf för att så litet som möjligt förvanska det öfverlägsna verket af det snille, som för ögonblicket begagnar sig af henne. Hon afkläder sig sin personlighet, hon förintar sig af beundran. Hennes jag bör försvinna, när det är den Helige Ande som talar, när det är Gud som handlar. Det är så profeten lyssnar till kallelsen, det är så den unga modern känner sin lifsfrukt röra sig, det är så predikanten ser sina åhörare tårar strömma. Så länge vi förnimma vårt jag, äro vi begränsade, själfviska och fjättrade; när vi befinna oss i harmoni med världsordningen, när vi tona i samklang med Gud, försvinner vårt jag. Det är likasom i en fullkomligt samklingande kör, där man får lof att sjunga falskt, om man vill höra sig själf. Det religiösa tillståndet är besinningsfull entusiasm, rörd betraktelse och stilla extas. Hvad detta tillstånd är sällsynt för den stackars varelsen, som ansättes af plikten, af nöden, af den onda världen, af synd och af sjukdom! Det är ett tillstånd af inre lycka; men tillvarons innehåll, våra dagars vanliga väfnad är handling, ansträngning, kamp och följaktligen dissonans. Ständigt uppflammande strider, korta och alltid hotade stillestånd, så ter sig människans lött.

Må vi då som ett eko från himlen, som en försmak af ett bättre tillstånd hälsa dessa snabba ögonblick af fullkomlig harmoni, dessa uppehåll mellan tvänne stormar. Friden är icke i och för sig en chimär, men den är endast en osäker jämvikt, en tillfällighet. — »Saliga äro de fridstiftande, ty de skola kallas Guds barn.»

2 maj. — Hvilken nation är den bästa? Det finns ingen, där inte det onda uppväger det goda. Hvar och en är en karikatyr af människan. Hvaraf följer, att ingen af dem är värd att undertrycka de andra och att alla ha något att lära af alla. Jag frapperas växelvis af hvars och ens förtjänster och brister — det är kanske tur för en kritiker. Jag känner ingen partiskhet för vare sig nordens eller söderns fel, västerlandets eller orientens, och jag skulle råka i förlägenhet, om jag måste ange mina förhärskande sympatier. Dessa äro för rätten likgiltiga för mig själf, ty det är inte fråga om att gilla eller tadla utan om att förstå. Min synpunkt är filosofisk, det vill säga opartisk och opersonlig. Den enda typ, som tilltalar mig, är fullkomligheten, människan rätt och slätt, idealmänniskan. Hvad beträffar människan som tillhörande en nation, så tolererar jag och studerar henne, men jag beundrar henne inte. Jag kan inte beundra annat än de vackra exemplaren af släktet, de stora männen, snillena, de upphöjda karaktärerna, de nobla själarna, och sådana exemplar anträffas inom alla de etnografiska facken. Mitt »valfosterland» (för att tala med madame de Staël) är öfverallt där de bästa finnas. Jag har inte någon hjärtnupen svaghet för fransmännen, tyskarna, schweizarna, engelsmännen, polackerna eller italienarna, lika litet som för brasilianarna eller kineserna. Den patriotiska och chauvinistiska illusionen existerar inte för mig, inte håller familje- och yrkesillusionen. Jag skulle tvärtom lifligast förnimma luckorna, fulheterna och ofullkomligheterna hos den grupp jag själf tillhör. Min böjelse är att se tingen sådana de äro med bortseende från min individualitet och med utstrykande af all åtrå och vilja. Min antipati gäller således inte den här eller den där individen, utan villfarelsen, partiskheten, fördomen, dumheten, exklusiviteten och öfverdriften. Jag älskar endast rättvisan och noggrannheten. Harmen och uppbrusningen ligger endast på ytan hos mig;

min grundtendens är opartiskhet och fördomsfrihet. Inre frihet och sträfvan att hålla mig till sanningen, det tycker jag om och det gör mig glädje.

18 juli. — Jag har just i en roman träffat på en person, som hade mani för synonymmer. Jag sade till mig själf: Tag dig i akt, du lutar åt det hållet. Under sökandet efter den rätta uttrycksnyansen för din tanke öfverfar du synonymernas klaviatur, och din penna rör sig ofta med triader. Gif akt! Undvik egenheter och inrotade vanor — sådant är svagheter. Man bör använda afskurna uttryck eller serier allt efter ämnet och tillfället. Att bruka ett enda ord ger kraft; två ord ge tydlighet genom att angifva tankeseriens båda ändpunkter; tre ord ge fullständighet genom att framställa tankens början, midt och slut; fyra ord ge fyllighet genom uppräknig.

Eftersom ditt hufvudfel är trefvandet, så tar du din tillflykt till ett flertal af uttryck, som äro lika många successiva retuscher och närmanden till det rätta; du gör det särskildt i denna vidlyftigt skrifna dagbok. När du författar, blir det snarare med tvåtalet du rör dig. Du borde öfva dig att använda ett enda ord, det vill säga göra ditt drag på rak arm utan att ångra dig. Men då finge du lof att bli botad för din tveksamhet. Du ser för många sätt att säga en sak; en mera beslutsam intelligens träffar med detsamma den rätta tonen. Att använda ett enda uttryck är en dristighet som förutsätter själförtroende och klar-synthet. Om man skall kunna nå därhän, får man inte tvifla, och du tviflar alltid. Och dock: »Må en hvar sjunga efter sitt näbb, det är det säkraste ändå.» Jag undrar om jag skulle vinna något på att försöka ikläda mig en annan karaktär än min egen. Min böljande stil, som är alstrad af samvetsgrannhet, har åtminstone den förtjänsten att ange alla min tankes skiftningar och att vara ärlig. Om den

gjorde sig korthuggen, påstående och resolut, skulle den inte vara lånad då?...

En dagbok, som ju endast är en drömmande begrundan, irrar omkring på måfå och skyndar inte mot ett mål. Jagets samtal med sig själf är ett gradvis fortgående uppklarande af tanken. Därpå uppstå synonymer, krokvägar, omtagningar och vågrörelser. Den som påstår är kortfattad, den som söker är vidlyftig, den som drömmer följer kroklinjer.

Jag har nog en känsla af att det egentligen inte finns mer än ett riktigt uttryck, men för att finna detta vill jag välja bland allt som liknar det, och instinktivt manövrerar jag med ordserierna för att upptäcka den skiftning, som mest exakt ger uttryck åt tanken. Eller rättare, det är tanken som jag vrider och vänder på alla sidor för att bättre lära känna den och hämta medvetande om den. Jag tänker med pennan i hand, jag reder ut mig och nystar upp mig. Det är tydligt, att det motsvarande skrifsättet inte kan förete de egenskaper, som följa med en tanke, hvilken redan behärskar sig och endast vill meddela sig åt andra. En dagbok iakttagar, trefvar, analyserar och begrundar, en uppsats vill väcka eftertanke, en bok bör bevisa.

30 juli. — *** framställer en mycket träffande anmärkning om Renan med anledning af hans bok *Les Évangiles*. Han framhåller motsägelsen mellan konstnärens litterära smak, som är fin, personlig och säker, och kritikerns åsikter, som äro lånade, föråldrade och vacklande. — Denna tvekan mellan det sköna och det sanna, mellan poesin och prosan, mellan konsten och lärdomen är verkligen karaktäristisk. Renan finner mycket behag i vetenskapen, men han är ändå mera författare, och han väljer i nödfall att uttrycka sig väl i stället för att uttrycka sig exakt. Vetenskapen är hans stoff snarare än hans mål — hans mål är stilen. En vacer sida har tio gånger större värde för honom än uppda-

gandet af ett faktum eller beriktigandet af ett datum. Och i det stycket känner jag lika, ty en vacker sida är vacker på grund af ett slags sanning, som är sannare än inregistre-randet af bevisade fakta. Rousseau var af samma mening. En krönikeskrifvare kan finna saker att beriktiga hos Tacitus, men Tacitus öfverlefvor alla krönikeskrifvare. Jag vet nog, att den ästhetiska frestelsen är den specifikt franska frestelsen; jag har ofta vridit mig under den, och inte desto mindre, vore det något jag önskade, så skulle det vara att bli en författare, en stor författare. Att efterlämna ett monument *cere perennius*, ett oförstörbart arbete, som väcker tankar, känslor och drömmar genom en räckta af generationer, det är den enda ära, som kunde inge mig afund, om jag inte vore frigjord till och med från denna afund. En bok skulle vara föremålet för min ärelystnad, om inte ärelystnaden vore fåfänglighet och fåfängligheters fåfänglighet.

6 november. — Vi tala om kärleken åtskilliga år innan vi lära känna den, och vi tro oss känna den bara för att vi nämna den eller för att vi upprepa hvad folk säger om den eller hvad som står om den i böcker. Det finns på så sätt flere grader af okunnighet och fullkomligt illusoriska grader af insikt. Det är just samhällets eviga plåga, detta paraderande med häftiga och outsinliga ordflöden, som se ut att veta saker för att de tala om dem och se ut att tro och tänka och älska och söka, under det alltsammans bara är sken och pladder. Det värsta är, att egenkärleken står bakom detta pladder och att all denna okunnighet därför vanligen är ytterligt påstående; kacklet anser sig som åsikter och fördomarna uppställa sig som principer. Papegojorna hålla sig för att vara tänkande varelser, imitationerna ge sig ut för original, och höfligheten fordrar att man går in på denna konvention. Det är odrägligt.

Språket är vehikeln för denna förvirring, verktyget för

detta omedvetna bedrägeri, och olägenheterna ökas i oerhörd grad af den allmänna undervisningen och den periodiska pressen samt alla de numera utbredda populariseringsmetoderna. Enhvar omsätter buntar af pappersmynt, få ha haft guld i sin hand. Man lefver på tecken och till och med på tecken för tecken, och man har aldrig haft fatt i och kontrollerat hvad de beteckna. Man dömer om allt och man vet intet.

Hvad det är ondt om originella, individuella och ärliga människor, som det lönar sig att lyssna till! Det verkliga jaget är hos de flesta begravet i en lånad atmosfär. Få äro annat än böjelser, annat än djur, hos hvilka endast språket och de två fötterna erinra om deras högre natur.

En öfverväldigande majoritet af vårt släkte representerar kandidater till mänsklighet och ingenting mera. Potentiellt äro vi människor, vi kunde vara det, vi borde vara det; men vi hinna inte till att förverkliga vår rastyp. Liknelser af människor, efterapningar af människor uppfylla den beboeliga delen af jorden, befolka öarna och fastlanden, landsbygderna och städerna. Om man vill ha aktning för människorna, måste man glömma bort hvad de äro och tänka på det ideal de bära inom sig, på den rättvisa och högsinta, intelligenta och goda, inspirerade och skapande, redbara och sanna, trofasta och pålitliga människan, på den högre människan med ett ord, på det gudomliga exemplar, som vi kalla en själ. De enda människor, som förtjäna detta namn, äro hjältarna, snillena, helgonen och de harmoniska, kraftiga och fullständiga varelserna.

Få individer äro värda att lyssna till, alla äro värda att betraktas med ett medlidsamt intresse och en ödmjuk klarsynthet. Äro vi inte alla skeppsbrutna, sjuka, dödsdömda? Må hvar och en arbeta på sitt fullkomnande och inte klandra någon annan än sig själf — då kommer allt att gå bättre för alla. Hvilken otålighet vår nästa än väcker hos oss

och hvilken harm vårt släkte än inger oss, äro vi dock sammanlänkade, och hopkedjade galerslafvar ha allt att förlora på ömsesidiga beskyllningar och förebråelser. Låt oss tåla, låt oss hjälpa hvarandra, tåla hvarandra och till och med älska hvarandra. Låt oss i brist på ömhet hysa medlidande. Låt oss lägga bort satirens piska och vredens glödgade järn — bättre är den barmhärtige samaritens vin och olja. Man kan ur idealet dra ut förakt, det är vackrare att därur destillera godhet.

9 december. — Parnass-skolans diktare skulptera urnor af agat och onyx, men hvad innehålla dessa urnor? Jo aska. Hvad som fattas är en verklig känsla, allvar, ärlighet och patos, själ och etiskt lif. Jag anstränger mig förgäfvets att tycka om detta sätt att uppfatta poesin. Talangen är bländande, men där finns ingen kärna. Inbillningskraften vill ersätta allt. Man finner metaforer och rim och musik och färg, man finner inte människan. Denna konstgjorda poesi kan förtrolla en vid tjugo år, men hvad har man för godt af den vid femti? Den erinrar mig om Pergamon och Alexandria, om dekadansperioderna, då formens skönhet fick skylta tankens armod och hjärtats tomhet. Jag känner intensivt den motvilja, som denna diktarskola väcker hos förträffliga människor. Man skulle kunna tro, att den inte bryr sig om att behaga andra än de blaserade och raffinerade och fördärfvade och att den inte känner till sundt lif, regelbundna seder, rena hjärteförhållanden, ordnad arbete, rättskaffenshet och plikt. Det är en affektation, och just därför att det är en affektation, är skolan slagen med ofruktsamhet. Läsaren vill i poeten ha något annat än en rimjonglör och en versmusikant; han vill finna i honom en skildrare af lifvet, en varelse som tänker och älskar, som har samvete och lidelse och ånger.

Hvem gör rättvisa åt gladlyntheten? De sorgsna själarne, ty de veta att gladlyntheten är en lyftning och en styrka, att den vanligen är förklädd godhet och att den, om den än skulle vara helt änkelt en verkan af temperament och anläggning, likväl alltid är en välgärning.

1878.

22 april. — Bref från kusin Julie. Sådana där snälla gamla fruntimmer ha mycket svårt att förstå männens lif, i synnerhet läskararnas. Dessa drömlifvets eremiter skrämmas af världen och äro bortkomna i handlingslifvet. Men hvad vill ni, man ändrar sig inte vid sjutti år, och en gudfruktig gammal dam, som är till hälften blind och lefver på landsbygden, kan inte vidga sin synkrets eller föreställa sig de existenser, som sakna beröringspunkter med hennes.

På hvilken punkt hänga dessa själar, som äro inneslutna i hvardagslifvets bagateller, ihop med idealet? Den religiösa lyftningen. Tron är deras räddningsplanka. De känna till det högre lifvet, deras själ törstar efter himlen. Deras åsikter äro bristfälliga, men deras andliga erfarenhet är stor. Deras tanke är full af natt, men deras själ är fylld med ljus. Man har svårt att tala med dem om jordiska ting, men de äro mogna för det som rör hjärtat. Om de icke kunna förstå oss, så tillkommer det oss att gå dem till mötes, att tala deras tungomål och tränga in i deras föreställningssfär och deras sätt att känna. Man skall närma sig dem från deras bästa sida och bevisa dem aktning genom att locka dem att öppna sina käraste tankars juvelskrin. Det ligger alltid ett guldkorn på botten af hvarje aktningvärd ålderdom. Låt oss bereda det tillfälle att visa sig för kärleksfulla blickar.

10 maj. — Jag kommer just från en ensam promenad jag har hört näktergalarna och sett hvita syrener och blommande fruktträd. Mitt hjärta har öfversvämmats af intryck från syrsorna, gulsparfvarna, bofinkarna, gullvifvorna och hagtornsbuskarna. Den mattgråa, bomullsmjuka himlen bredde sin melankoli öfver växtlighetens bröllopsprakt. Rört upp smärtsamma minnen; vid Pré l'Évêque, vid Jargonnant och vid Villereuse hälsade mig en skara ungdomsvålnader med en vemodig blick. Murarna hade förändrats och jag återsåg de fordom skuggiga och drömmande vägarna ödelagda. Men vid näktergalens första drillar sänkte sig en stilla glädje i min själ, jag kände mig lugnad, tacksam och rörd, redo till fridfull kontemplation. Där fanns en liten väg, en värld af grönska, med ett källsprång, buskager, kuperad mark och en rikedom på sångfåglar, som bedårade mig och gjorde mig utesägligt godt. Denna fridfulla vrå slätade ut mitt hjärta. Det behöfde jag.

26 juli. — Hvar morgon vaknar jag med samma känsla af att förgäfves fäkta mot en stigande flod, som vill uppsluka mig. Jag torde komma att dö af kväfning, och kväfningensanfallen äro i verksamhet; deras framgång eggjar dem att hålla på.

Man kan ingenting företaga sig, när hvarje dag medför någon ny besvärlighet. Man kan inte ens besluta sig för något i ett hoptrassladt och osäkert läge, där man förutser det värsta, men där allt är tvifvelaktigt. Har man ännu några år framför sig eller bara några månader? Skall det bli en långsam död eller en påskyndad katastrof? Hur skall jag kunna uthärda dagarna och hur skall jag fylla dem? Hur skall jag kunna sluta med lugn och värdighet? Jag vet inte. Jag gör illa allt hvad jag gör för första gången — och här är ju allting nytt, ingenting är pröfvadt, man slutar på måfå! Hvilken förödmjukelse för den som varit alltför

mycket fäst vid oberoendet; han beror nu af tusen oförut-sedda möjligheter. Han vet inte hvad han skall göra och hvad det skall bli af honom. Han skulle vilja tala om allt detta med en förständig och rådklok vän, men hvilken? Han vågar inte skrämma upp dem som äro honom varmt tillgifna och han är nästan viss om att de andra skulle göra allt för att distrahera honom i stället för att sätta sig in i sakens verkliga läge.

Och under tiden (under tiden före hvad? hälsan? vissheten?) flyta veckorna som vatten och förtäres kraften som ett rykande vaxljus . . .

Har man frihet att utan motstånd låta sig drifva mot döden? Är själfbevarelsen en plikt? Äro vi skyldiga dem som älska oss att draga ut denna förtviflade kamp i det längsta? Det synes mig så, men det är likväl ett tvång. Man måste då låtsas ett hopp, som man inte har, och dölja den fullständiga modlöshet man erfar. Nå ja, hvarför inte? Det är ädelmodigt af dem, som duka under, att icke dämpa deras glöd, som strida eller som fröjda sig.

Två parallella vägar leda till ett och samma resultat: tankeverksamheten förlamar mig, min fysik dödsdömer mig. Min själ håller på att dö, min kropp håller på att dö. I alla afseenden närmar jag mig slutet. När jag är lämnad åt mig själf, frätes jag af vemod, och läkekonsten säger mig: Du kommer inte längre. Dessa båda domar synas mig betyda samma sak, att jag inte har någon framtid. Detta förefaller orimligt för min klenroghet, som gärna skulle vilja hålla det för en stygg dröm. Förnuftet må aldrig så mycket säga: det är så — det inre samtycket uteblir. Ännu en motsägelse! Jag har inte styrka att hoppas och jag har inte styrka att resignera. Jag tror inte längre och jag tror alltjämt. Jag känner, att jag är slut, och jag kan inte föreställa mig, att jag är slut. Skulle det vara början till vanvett? Nej, det är den mänskliga naturen, gripen på bar

gärning; det är lifvet som är en motsägelse, emedan det är ett ständigt döende och en daglig återuppståndelse, emedan det bejakar och förnekar, förstör och bygger upp, församlar och förskingrar, nedslår och upplyfter på en gång. Att lefva är att bitvis dö, det är att hålla ut i denna hvirvel med dess två motsatta gestalter, det är att vara en gåta.

Om den osynliga figur, som tecknas af denna dubbla ström i motsatta riktningar, om denna typ, som styr dina metamorfoser, själf har ett allmängiltigt och ursprungligt värde, hvad betyder det då, om den fortsätter sin lek några månharf eller solharf mer eller mindre! Den har gjort hvad den hade att göra, den har framställt en viss i sitt slag ensam kombination, ett speciellt uttryck för släktet. Dessa typer äro skuggor och vålnader. Seklerna äro sysselsatta med deras tillverkning. Äran är ett vittnesbörd om att en typ har synt de andra typerna nyare, sällsyntare och vackrare än de andra. Hvardagsmänniskorna äro visserligen också själar, men de erbjuda inte intresse för andra än Skaparen och ett ringa antal individer.

Att känna sin bräcklighet är nog bra, men att vara likgiltig för den är en högre synpunkt. Att mäta sin uselhet är nyttigt, men att inse sitt skäl att vara till är ändå nyttigare. Att bära sorg efter sig själf är också en fåfänga; man bör inte sakna annat än det som är något värdt, och genom att sakna sig själf röjer man omedvetet, att man fäster vikt vid sig. Det är tillika att misskänna sitt verkliga värde. Det är inte så angeläget att man lefver, men det är viktigt att man inte vanställer sin typ, att man förblir trogen sitt ideal och att man skyddar sin monad mot försämring och förnedring.

*

Att förstå tingen innebär att först ha varit inne i dem och sedan gått ut ur dem — först fångenskap, så befrielse,

illusion och illusionslöshet, fördom och fördomsfrihet. Den som ännu står under förtrollningen och den som aldrig har undergått denna äro båda inkompetenta. Man känner riktigt endast det som man först har trott och sedan bedömt. För att kunna förstå måste man vara fri och får inte alltid ha varit det. Denna sanning gäller vare sig det är fråga om kärlek eller konst eller religion eller patriotism. Sympati är första betingelsen för kritik; billighet och rättvisa förutsätter en ursprunglig själsberördhet.

1879.

13 januari. — Omöjligt att erinra mig hvilka bref jag skref i går. En natt gräfver ett svalg mellan mitt gårdagsjag och mitt jag för i dag. Mitt lif är utan handlingsenhet, emedan mina handlingar själfva undgå mig. Det är sannolikt, att min tankekraft, i det den upptages af att behärska sig själf under formen af medvetande, låter allt det fara, som vanligen fyller begreppsformågan, liksom glaciären slungar ifrån sig de kiselstenar och block, som fallit i dess rämna, för att förbli ren kristall. Den filosofiska anden sträfvär emot att belasta sig med materiella fakta och betydelselösa minnen. Tänkandet hakar sig endast fast vid tänkandet, det vill säga vid sig själf, vid den psykologiska verksamheten. Att rikta sin erfarenhet är dess enda ärelystnad. Det inre studiet af sina förmögenheters spel blir dess nöje och till och med dess fallenhet och vana. Reflexionen blir endast den apparat, som inregistrerar de intryck, sinnesrörelser och föreställningar, hvilka genomkorsa själen. Förvandlingen försiggår så eftertryckligt, att anden icke endast afklädes utan rent af plundras på sig själf och så att säga mister sin substans. Hjulet svänger så hastigt, att det smälter bort kring den matematiska axeln, som ensam förblir kall, emedan den är oåtkomlig och utan tjocklek.

Allt det där är mycket bra men särdeles farligt.

Så länge man räknas till de lefvandes antal, det vill säga så länge man befinner sig midt inne bland människorna, intressena, striderna, fåfängligheterna, lidelserna och äfven

plikterna, får man lof att afstå från detta förändligade tillstånd; man får finna sig i att vara en bestämd individ med sitt namn, sin ställning, sin ålder och sin speciella verksamhetsfär. Hur frestande opersonligheten än ter sig, måste man återgå till att vara ett väsen som är fjättradt i vissa tids- och rumsförhållanden, en individ som har sina omgifningar, vänner, fiender, ett yrke, ett fosterland och som har att hålla sig med föda och bostad, betala sina räkningar och sköta sina sysslor; man måste, kort sagdt, göra som den förste bäste. Det finns dagar då alla dessa detaljer synas mig som en dröm, då jag häpnar öfver pulpeten under min hand, ja öfver själfva min kropp, då jag undrar om det finns en gata framför mitt hus och om hela denna geografiska och topografiska fantasmagori är riktigt verklig. Tid och rum återgå då till att bli blotta punkter. Jag bevittnar den rena andens tillvaro, jag ser mig *sub specie æternitatis*.

19 januari. — Godheten begränsar frivilligt skarpblicken; godheten ställer en skärm för klarsynthetens alltför skarpa strålar, den undandrar sig att belysa det intellektuella hospitalets fulhet och elände. Godheten är rädd för att tillerkänna sig något privilegium, den föredrager att vara ödmjuk och barmhärtig, den bemödar sig att icke se hvad som sticker den i ögonen, det vill säga ofullkomligheterna, bräckligheterna och förirringarna. Dess medlidande anlägger en gillande min. Den besegrar sin afsmak för att i stället uppmuntra och uppresna.

Det har ofta blifvit anmärkt, att Vinet har berömt underhaltiga saker. Det var alls inte någon illusion hos hans kritiska uppfattning, det var helt änkelt barmhärtighet. »Låt oss icke blåsa ut den rykande veken.» Och jag tillägger: Låt oss aldrig bedröfva i onödan. Syrsan är ingen näktergal, men hvarför skall man säga henne det?

Låt oss tränga in i syrsans föreställningar, det är mera nytt och mera sinnrikt. Så lyder godhetens råd.

Förnuftet är aristokratiskt, godheten är demokratisk. I en demokrati alstra likheterna i egenkärlek bredvid olikheterna i förtjänster praktiskt en stor svårighet. Somliga reda sig ur den genom att låta försiktigheten sätta munkorg på uppriktigheten, andra åter genom att mildra sin skarpsynthet med vänlighet. Det synes mig, att välviljan är säkrare än förbehållsamheten. Den sårar inte och dödar ingenting.

Barmhärtigheten är ädelmodig, den utsätter sig gärna, och trots hundra erfarenheter efter hvarandra misstänker den intet ondt vid den hundraförsta. Man kan inte vara på en gång god och förslagen, inte tjäna två herrar, sin egoism och kärleken. Det höfves en att vara vågsam med vett och vilja för att inte likna denna världens kloka, som aldrig förgäta sitt eget intresse. Man måste förstå att låta bedraga sig. Det är det offer som förnuftet och egenkärleken ha att hembära åt samvetet. Det är den kredit man bör öppna för själen, det är hvad Guds barn göra.

Är det inte Fénelon som har sagt: Endast ädla själar veta hur mycket storhet det ligger i godheten.

21 januari. — Religionen ersätter i början vetenskap och filosofi; sedan bör den hålla sig inom sitt område, som är samvetets djupa uppskakning och själens hemliga lif i beröring och gemenskap med den gudomliga viljan och världsordningen. Gudsfruktan är idealets dagliga uppriskande och ett försättande i jämvikt af vår inre varelse, som jäktas, uppröres och förbittras af livets dagliga tillfälligheter. Bönen är en andlig balsam, den kostliga hälsodryck som återskänker oss frid och mod. Den erinrar oss om förlåtelsen och plikten. Den säger oss: Du är älskad, älska; du har fått, gif; du skall dö, fyll ditt värf; öfver-

vinn din vrede med ädelmod; öfvervinn det onda med det goda. Hvad behöfver du bry dig om den blinda opinionen, den myckna otacksamhet du röner och att din karaktär är misskänd? Du är inte förpliktad vare sig att följa hopens föredömen eller att vinna framgång. Gör hvad du bör, hvad som än händer. Du har ett vittne, ditt samvete, och ditt samvete är Gud som talar till dig.

22 maj (*Kristi himmelfärdsdag*). — Ett härligt, be-
dårande väder. Smekande solsken, luften klart blå, fågel-
kvitter; ända till ljuden från fjärran så ha de något ungt
och vårligt. Det är sannerligen en pånyttfödelse. Männi-
skornas Frälsares himmelfärd symboliseras af detta uppvak-
nande af naturen, som går till himlens möte . . . Jag känner
mig födas på nytt, min själ skådar genom alla sina fönster.
Formerna, konturerna, färgskiftningarna, reflexerna, klang-
färgerna, kontrasterna och öfverensstämmelserna, växlingarna
och harmonierna, allt frapperar och hänför den. Det ligger
jubel upplöst i atmosfären. Maj står i sitt flor.

På min gård grönskar murgrönan på muren, kastanjen
är fullständigt klädd i sitt löfverk och den persiska syrenen
vid den lilla springbrunnen har börjat rodna och blommar
snart. Genom de breda öppningarna till höger och vänster
om Calvins gamla skola visar sig Salève ofvanför Saint-
Antoinnes träd och Voironbergen ofvanför Cognys kulle;
och de tre trapporna, som från afsats till afsats leda mellan
två höga murar från rue Verdaine upp till terrasse des
Tranchées, framkalla för fantasin någon gammal stad i
södern, en glimt af Perugia eller Malaga.

Ringning i alla klockor. Nu är det gudstjänstens
timme. Till de pittoreska, musikaliska och poetiska intrycken
sälla sig de historiska och religiösa. Alla folk i kristen-
heten, alla kyrkor öfver hela jorden fira den korsfästes för-
häriligande.

Och hvad göra i denna stund alla de folk, som ha andra profeter och på annat sätt ära Gudomen? Hvad göra judarna, muselmanerna, buddhisterna, vischnuisterna och eld-dyrkarna? De ha andra religiösa data, andra ceremonier, andra högtider, andra trosläror. Men alla ha de religion, alla gifva ett ideal åt lifvet och vilja att människan skall höja sig öfver nuets och den själfviska tillvarons vedervärdigheter och småaktigheter. Alla tro på något som är större än de själfva, alla bedja, alla ödmjuka sig, alla dyrka; alla se Anden bortom Naturen och det goda bortom det onda. Alla vittna till förmån för det Osynliga. Det är därigenom som alla folk förbrödras. Alla människor äro väsen af suckan och åtrå, af oro och hopp. Alla skulle vilja bringa sig i öfverensstämmelse med världsordningen och känna sig gillade och välsignade af världsalltets upphof. Alla känna lidandet och önska sig lyckan. Alla känna synden och begära förlåtelse.

Kristendomen återförd till sin ursprungliga änkhet är syndarens försoning med Gud genom vissheten att Gud älskar trots allt och att han agar endast af kärlek. Kristendomen har släppt till en ny drifkraft och en ny styrka för uppfyllandet af den fullkomliga moralen, den har satt smak på heligheten genom att ställa den i samband med den barnsliga tacksamheten.

28 juni. — Sista föreläsningen för terminen och läsåret. Afslutat min kurs med den precision jag önskade. Cirkeln har gått ihop. För att få det så har jag indelat min timme i minuter, gjort öfverslag öfver mitt material och räknat mina maskor och mina punkter. Denna procedyr är för öfrigt bara en liten del af professorskonsten. Att fördela sitt ämne på ett bestämdt antal föreläsningar och finna den rätta proportionen af delarna och framställningens normalhastighet är svårare. En populär föreläsare kan hålla

en serie föredrag, där hvarje föredrag är ett helt för sig. En vetenskaplig kurs bör föresätta sig ett större mål: att ämnet och kursen bilda en enhet.

Har detta sammanträngda, knappa och till hufvudsaker begränsade studium varit till något gagn för mina lärjungar? Jag vet inte. Har jag varit omtyckt af mina studenter det här året? Det är jag inte säker på, men jag hoppas det. Det förefaller mig så. I hvarje fall, om jag har varit dem till lags, kan det dock endast ha varit en succès d'estime för mig; jag har inte stått efter någon oratorisk triumf. Jag åsyftar endast att ge dem klarhet i ett inveckladt och svårt ämne. Jag respekterar både mig själf och mina studenter för mycket för att idka vältalighet. Min roll består i att hjälpa dem att förstå... En vetenskaplig föreläsning bör framför allt vara klar, instruktiv, strängt sammanhängande och öfvertygande. Det är inte fråga om att kurtisera lärjungarna eller ge läraren tillfälle att visa sig, det är fråga om ett allvarligt studium och en opersonlig framställning. En eftergift på denna punkt synes mig som en egoistisk läghet. Jag afskyr alla försök att vinna genom konstgrepp och smicker. Allt sådant där är puder i ögonen, det är koketteri och knepighet. En professor är sitt ämnes präst, han för det fram med allvar och besinning.

1880.

2 januari. — Förnimmelse af hvila, till och med af ro. Tystnad inne och ute. Stilla brasa, välbefinnande. Min mors porträtt tyckes småle mot mig. Jag är inte förvirrad nu utan lycklig öfver denna fridfulla förmiddag. Hur stor än sinnesrörelsernas tjustning må vara, så vet jag inte om den går upp mot ljufligheten i dessa stunder af tyst samling, då man skymtar paradiset's kontemplativa sötma. Åtrå och fruktan, sorgsenhet och bekymmer existera inte längre. Man känner sig vara till under en ren form, i väsendets mest eteriska tillvarelsesätt, nämligen i medvetandet om sig själf. Man känner sig harmonisk, utan någon som hälst oro eller spänning. Det är själens sabbatstillstånd, kanske dess evighetstillstånd. Det är lyckan sådan som österlänningarna fatta den, anakoreternas lycksalighet, hvilka icke kämpa längre, icke vilja mera, hvilka endast tillbedja och njuta. Man vet inte med hvilka ord man skall återge detta andliga läge, ty våra tungomål veta icke af annat än lifvets specialiserade och lokaliserade vibrationer, de äro oförmögna att uttrycka denna orörliga koncentration, denna gudomliga ro, detta tillstånd af en ocean i hvila, som speglar himlen och behärskar sig i sitt djup. Tingen gå då tillbaka in i sitt ursprung, de mångfaldigade minnena bli åter minnet, själen är inte längre annat än själ och förnimmer sig inte längre i sin individualitet, i sin afskildhet. Den är någonting som förnimmer det universella lifvet, den är en af Guds känsliga punkter. Den tillägnar sig inte

längre något, den känner intet tomrum. Det är kanske endast djogis¹ och sufis som i grund ha känt detta tillstånd af ödmjuk vällust, förenande varandets och icke-varandets fröjder, ett tillstånd som hvarken är reflexion eller vilja, som är ofvanom den etiska och den intellektuella tillvaron, som är ett återvändande till enheten, ett återinträde i pleroma, Plotinos' och Proklos' skådande, den åtråvärda anblicken af nirvana.

Säkert är, att västerlänningarna och i synnerhet amerikanerna känna det annorlunda. För dem är lifvet rastlös, förtärande verksamhet. De måste eröfra guld, makt och välde, krossa människorna och underkufva naturen. De hänga envist fast vid medlen och skänka icke ett ögonblicks tanke åt målet. De förblanda varandet med det individuella varandet och jagets utvidgning med lyckan. Det vill säga de lefva icke med själen, de veta ingenting om det oföränderliga och eviga, de bråka i periferin, emedan de icke kunna tränga in till sin tillvaros axel. De äro jäktade, ifriga och positiva, emedan de äro ytliga. Hvad tjänar det till, allt detta myllrande och larm och denna lystnad och dessa strider? Allt det där är bara bedöfnig. Inse de inte detta på dödsbädden? Hvarför kunna de då inte inse det förr? Verksamheten är ädel endast om den är helig, det vill säga utöfvad till tjänst för det som icke förgår.

7 februari. — Frost och dimma, men anblicken är trolsk och liknar på intet sätt Paris' och Londons bedräfliga utseende, som tidningarna tala om.

Detta silfverlandskap har ett drömmande behag, en fantastisk sirlighet, som hvarken solens länder eller stenkolens känna till. Träden se ut att tillhöra en annan skapelse, där det hvita har ersatt det gröna. När man ser dessa gångar, dessa buskager, dessa dungar, dessa arkader,

¹ Hinduisk sekt.

dessas spetsar, dessa armstakar, så längtar man inte efter något annat; deras skönhet är ursprunglig och sig själf nog, så mycket mer som den vitpudrade marken, den med töcken öfverbredda himlen och de mycket mjuka och mycket jämna bakgrunderna bilda en förtrollande skala för ögat och ett harmoniskt helt. Ingen hårdhet, allt är som sammet. I min förtjusning förnyade jag min promenad både före och efter middagen. Det är ett intryck som af en fest, och de dämpade färgerna äro eller se ut att vara endast ett koketteri af vintern, som har ingått ett vad att måla någonting utan sol och likväl tjusa åskådaren.

9 februari. Lifvet ilar framåt, så mycket värre för de skadade. Så fort Akilles-senan krökes, vältras man af de ungas och rofgrigas vågor. *Væ victis, væ debilibus* vrålar hopen som störtar till storms mot de jordiska förmånerna. Man är alltid i vägen för någon, ty hur liten man än gör sig, upptar man alltid något utrymme, och hur föga man än afundas och hur litet man besitter, blir man föremål för någons afund och lystnad. En usel värld, en värld af uslingar! För att trösta sig får man tänka på undantagen, de ädla och högsinta själarna. Det finns sådana, hvad behöfver man bry sig om de andra?

Den resande, som färdas genom öknen, känner sig omgifven af rofdjur, som törsta efter hans blod; om dagen flyga gamar öfver hans hufvud, om natten kråla skorpioner in i hans tält, sjakaler kretsa omkring hans lägereldar, moskiter hacka sönder hans hud med sin giriga gadd — öfverallt hotelser, fientlighet och grymhet. Men bortom horisonten, längre borta än de ofruktbara sandfälten räcka, där de fientliga horderna myllra, minnes färdemannen några kära hufvuden, minnes blickar och hjärtan som följa honom i hans drömmar, och han småler. . . . Vi försvara oss visserligen flere eller färre år, men i grunden bli vi alltid besegrade

och uppslukade; maskarna i grafven fattas oss aldrig. Förstörelsen är vårt öde och glömskan vår lott . . .

Hvad svalget är nära! Min farkost är så tunn som ett nötskal, kanske som ett äggskal. Låt läckan bli ett grand större, och jag känner att allt är slut för seglaren. Ett intet skiljer mig från idiotismen, ett intet från vanvetet, ett intet från döden. En obetydlig rämna är nog att blottställa hela denna sinnrika och bräckliga byggnad, som kallas mitt väsen och mitt lif. Sländan är inte en tillräckligt spröd symbol; det är såpbubblan som bäst betecknar denna illusoriska härlighet, detta kortvariga uppträdande af det lilla jag som är vi.

. . . Mycket svår natt. Vaknat tre eller fyra gånger af min bronchitis. Melankoli och oro. Det är möjligt att jag kväfs någon af dessa vinternätter. Jag börjar inse lämpligheten af att hålla mig redo och göra i ordning öfverallt . . . Till att börja med, så stryk ut alla dina klagomål och all din bitterhet; förlåt alla och döm ingen; betrakta illviljan och fientligheterna endast som missförstånd. »Såvidt på oss beror, låtom oss lefva i frid med alla människor.» På dödsbädden bör anden icke längre se annat än de eviga tingen. Alla det timligas småaktigheter försvinna. Striden är ändad. Man har lof att minnas endast de undfångna välgärningarna och att vörda Guds vägar. Det är naturligt att samla sig kring ödmjukhetens och förbarmandets kristliga känsla. »Fader, förlåt oss våra skulder, såsom ock vi förlåta dem oss skyldiga äro.»

Bered dig, som om instundande påsk vore din sista påsk, ty dina dagar skola härefteråt blifva få och onda.

27 februari. — Öfversatt omkring ett dussin små dikter af Petöfi. De besitta en sällsam tjusning. Det ligger något af stepp, af österland, af Mazeppa, af ursinne i dessa sånger, som äro klatschade med ridspöt. Hvilken häftighet i

lidelsen och hvilken otämd prakt, hvilka vilda och storslagna bilder! Man känner att magyaren är en centaur och att det bara är af en slump som han är europé och kristen. Hunnen hos honom slår öfver i arab.

31 maj. — Låt oss upphöra med våra spetsfundigheter. De klyftiga synpunkterna ge inte bot för något. För öfrigt måste man ju lefva. Det änklaste är att beskedligt acceptera det oundvikliga. När man nu en gång är kastad in i den mänskliga tillvaron, så får man ta den som den är, utan tragisk fasa, utan bittert gäckeri, utan malplacerad trumphet, utan öfverdrifna kraf; gladt humör och vänligt tålmod är bättre. Låt oss behandla den som farfadern behandlar sin sondotter, farmodern sin sonson; låt oss gå in på barnets och ungdomens diktade föreställningar, till och med när vi hunnit till framskriden ålder. Det är sannolikt, att Gud själf med välbehag ser till människosläktets illusioner, när de äro harmlösa. Det finns ingenting ondt annat än synden, det vill säga egoismen och upproriskheten. Hvad villfarelsen angår, så byter människan ofta om den, men hon kommer aldrig ut ur den. Om man än färdas utan rast, kan man aldrig undgå att befinna sig någonstädes, och man är på en punkt af sanningen liksom man är på en punkt af jordklotet.

Endast samhället företer en någorlunda fullständig enhet. Individnen får nöja sig med att vara en sten i byggnaden, ett hjul i den ofantliga maskinen, ett ord i poemet. Han utgör en del af familjen, af staten, af mänskligheten, af alla dessa särskilda grupperingar, som bildas af intressena, troslärorna, stråfvandena och arbetena. De mest framstående själarne äro de som ha medvetande om den universella symfonin och som frivilligt medverka vid den väldiga och sammansatta konsert som kallas kulturen.

Anden besitter en ursprunglig förmåga att upphäfva

alla begränsningar den finner inom sig, begränsningar till språk, nationalitet, religion, ras och tidsskede. Men det måste erkännas, att ju mer den spiritualiserar sig och blir världsomfattande, ju mindre grepp har den på de andra, som inte förstå den längre och inte veta hur de skola bete sig med den. Inflytandet tillkommer handlingsmänniskorna, och för handlingen är ingenting förmånligare än snäfhets i tänkandet förenad med energi i viljan.

Drömmen är en jätte, men handlingen är en dvärg. De fjättrade andarna tillhör framgång, rykte och vinning, och det är ju vackert så, men de veta ingenting om frihetens njutningar och fröjderna vid en färd genom oändligheten. För öfrigt ämnar jag inte ge företrädet åt vare sig de ena eller de andra, ty ingen blir lycklig annat än i enlighet med sin natur. Historien uppstår endast af specialiteter och stridigheter — det skadar kanske inte ändå, att det midt ibland den västerländska världens förtärande verksamhetsjakt finns några själar som brahmanisera en smula.

. . . . Hvad betyder den här monologen? Att drömmeriet går i kretsgång liksom drömmen, att summan af sammanlagda intryck inte alltid utgör ett oväldigt omdöme och att en dagbok är en beskedlig förtrogen, som tåligt fördrar omsägningar, utgjutelser och klagan . . . Dessa utgjutelser utan vittne äro tankens samtal med sig själf, de ofrivilliga men icke omedvetna arpeggio-ackorden på den eolslyra som vi bära inom oss. Dessa vibrationer utföra intet stycke, uttömma intet tema, fullborda ingen melodi, uppföra intet program, men de tolka lifvets innersta.

1 juni. — Stendhal, *La Chartreuse de Parme*. Det är ett märkligt arbete. Det är till och med en typ, ett modellhufvud. Stendhal börjar serien af de naturalistiska romanerna, som afskaffa den etiska känslans inblandning och sätta sig öfver den förmenta friheten. Individerna äro oan-

svariga; de styras af sina passioner, och skådespelet af de mänskliga passionerna utgör iakttagarens glädje och konstnärens dagliga bröd. Stendhal är en romanförfattare efter Taines sinne, en trogen skildrare, som icke uppröres eller harmas och som allting roar, skurken och skökan så väl som den hederlige mannen och den ärbara kvinnan, men som hvarken har någon tro eller någon förkärlek eller något ideal. Litteraturen är här underordnad naturvetenskapen, den hör inte längre till humaniora, den tillerkänner inte längre människan äran af en särställning, — den inrangerar henne bland myrorna, bäfrarna och aporna. Och denna moraliska indifferens leder in på vägen till immoralitet.

Hela denna skolas lyte är cynismen, föraktet för människan, som man sänker till det oskäligen djurets nivå; det är förgudandet af styrkan, försummandet af själen, en brist på högsinnet, aktning och nobless, hvilken röjes trots alla försäkringar om motsatsen; det är med ett ord omänskligheten. Man är inte ostraffadt materialist, man är rå äfven med en fin bildning. Det fria tänkandet är helt visst något stort, men hjärtats lyftning, tron på det goda, förmågan af entusiasm och uppoffring, törsten efter helighet och fullkomning är någonting ändå vackrare.

8 juli. — Det är tretti år sedan jag läste Waagens arbete öfver *Muséerna*, som min vän *** nu håller på med. Det var 1842 jag vurmade för målarkonsten, 1845 studerade jag Krauses filosofi och 1850 föreläste jag i ästetik; det hjälper inte att *** är jämnårig med mig, han hinner till mina stationer, när de redan höra till forntiden för mig. Detta intryck af något aflägsset är egendomligt. Jag varseblir då mitt minnes katakomber och de lager af historisk aska, som hopats under min nuvarande mark.

Är andens lif likt de gamla pilarnas eller de oförgångliga baobabträdens? Hvilar medvetandets lefvande lager

ofvanpå hundratals döda lager? Döda är nog för mycket sagdt, men när minnet är slappt, är det förgångna så godt som fullständigt förintadt. Att komma ihåg hvad man en gång har vetat är ingen rikedom utan helt änkelt ett tecken till en förlust; det är numret på en gravyr som inte längre hänger på sin spik, titeln på en bok som inte längre står på sin hylla. Sådan är min ande — den tomma ramen kring tusentals utplånade bilder. Den är tränad af otaliga öfningar och alltigenom odlad, men den har nästan ingenting hållit kvar i sina maskor. Den är utan stoff och är inte längre annat än form. Den har inte längre något vetande, den har blifvit helt kunskapsmetod. Den har eteriserat sig, blifvit algebraisk. Lifvet har gjort med den som döden plägar göra med andra; det har redan beredt den till en ytterligare metamorfos. Redan vid sexton år kunde jag se med samma ögon som en blind, hvilken just blifvit opererad, det vill säga jag kunde göra mig af med synsinnets uppfostran och upphäfvu afstånden. Nu kan jag se på tillvaron nära nog som från andra sidan grafven, som från ett annat lif — allt är mig främmande; jag kan vara utanför min kropp och min individualitet, jag är *depersonaliserad*, frigjord, bortflugen. — Är detta vanvett? Nej. Vanvettet innebär omöjlighet att återgå till sitt jämviktsläge efter kringirandet i främmande former, efter de danteska besöken i osynliga världar. Vanvettet består i att inte kunna bedöma sig och hejda sig. Men det synes mig, att mina andliga metamorfoser endast äro filosofiska experiment. Jag är inte fastsmidd vid någon af dem. Jag bara bedrifver psykologi. Men jag vill inte neka till att dessa försök nöta på det sunda förnuftets tråd, därigenom att de upplösa fördomarna och de personliga intressena. Man kan inte försvara sig med framgång annat än genom att återvända bland människorna och genom att spänna sin vilja.

14 juli. — Hvilken är den bok jag hälst skulle vilja ha skrifvit i den genfiska litteraturen? Kanske madame Necker de Saussures¹ eller också madame de Staëls *L'Allemagne*. Moralfilosofin är således hvad som alltjämt lämpar sig bäst för en genèvare. Det intellektuella allvaret är hvad som missklär oss minst. Historia, politik, nationalökonomi, pedagogik och praktisk filosofi stå öppna för oss. Vi ha allt att förlora på att förfranska oss och *parisianisera* oss, ty det vore att bära ugglor till Atén. Den själfständiga kritiken är kanske lättare i Genève än i Paris, och Genève bör framhärda i sin kurs, mindre underkastadt modet, detta smakens tyranni, och den härskande opinionen och katolicismen och jakobinismen. Genève bör vara i förhållande till den stora nationen hvad Diogenes var i förhållande till Alexander, den själfständiga tanken och det fria ordet, som icke låter sig dåras af något bländverk och icke beslöjar sanningen. Det medgifves, att denna roll är otacksam, illa sedd och förhånad, men hvad gör det?

4 augusti. — Läst några nummer af *Zofingens centralblad*². Det är ungdomen som börjar om igen och som tror sig göra något nytt, när den upprepar det gamla.

Kontinuiteten behärskar naturen, upprepningarnas kontinuitet; allt är omsägning, omtagning, refräng och rituell. Rosenbuskarna tröttna inte på att ge rosor, fåglarna att bygga nästen, unga hjärtan att älska och unga röster att besjunga de tankar och känslor, som hundra tusen gånger ha tjänat deras föregångare. Den genomgående enformigheten i den universella rörelsen, så uttryckes änklast formeln för världsförloppet. Alla cirklar likna hvarandra och alla existenser syfta till att rita upp sin cirkel.

¹ *L'Éducation progressive*.

² Utgifvet af ett samfund bestående af studenter från Schweiz' olika kantonen, som hvarje år samlas i staden Zofingen.

Hur skall man undgå *fastidium*? Genom att blunda för likformigheten och söka upp de små differenserna och så försöka fatta smak för upprepningen. Det som är utnött för tanken föryngras oupphörligt för hjärtat; vetgirigheten är omätlig, men kärleken blir håller aldrig mätt. Arbetet är också ett preservativ mot öfvermåtnad. Hvad man gör kan trötta de andra, men det personliga bemödandet är åtminstone nyttigt för en själf. Om hvar och en arbetar, får det universella lifvet sitt behag, om det än i evighet sjunger om samma visa, upprepar samma sträfvanden, samma fördomar och samma suckar. »Enhvar i sin tur» är de dödligas valspråk. Om än det de uträtta inte är nytt, så äro de själfva nya; om de än imitera, så tro de sig uppfinna. De ha tagit emot, de lämna vidare. *É sempre bene!*

14 augusti. — Med åren har jag börjat älska det sköna mer än det sublimala, det jämna mer än det sträfvade, Platons upphöjdhet mer än en Jeremias' bistra helighet. Barbarens obehärskning synes mig underlägsen Sokrates' gladlynthet. Jag finner behag i själar som befinna sig i jämvikt och väl skolade hjärtan, hvilkas frihet är älskvärd och inte företer den nyss frigifne slafvens råhet. Det är dygdernas mildrande inverkan på hvarandra som tilltalar mig. De exklusiva och skarpt framträdande egenskaperna angifva endast en ofullkomlighet.

29 augusti. — Jag känner mig bättre i dag och begagnar mig däraf för att återupptaga min försummade kroppsrörelse och mina afbrutna vanor; men jag har åldrats flere månader på en vecka — det märks lätt. Min omgifning låtsar af vänlighet att ingenting se, spegeln är mera sanningsenlig. Detta beröfvar inte konvalescensen dess värde, men man hör dock slagen af ödets skyttel och man känner sig ıla mot döden trots de halter och stillestånd som förunnas

en. — Den vackraste tillvaron skulle vara som en flod, där kaskader och hvirflar finnes endast nära källan och hvars växande lopp flöte genom en följd af yppiga dalar, hvar och en bildande en sjö med olika och dock alltid lika målerisk anblick, för att slutligen, efter att ha färdats genom ålderdomens slätter, mynna ut i oceanen, dit allt som är trött går att söka hvila. Det är ondt om sådana fylliga, fruktbara och blida existenser. Hvad tjänar det till att åtrå dem eller sakna dem? Det är klokare och svårare att anse sin lott som den bästa man kunde få och säga sig att, när allt kommer omkring, inte ens den skickligaste skraddare kan göra oss en bättre åtsittande lifrock än vår hud.

. . . Hufvudsaken för hvar och en är att acceptera sitt öde. Ödet har bedragit dig, du har ofta varit förargad på ödet; inga ömsesidiga förebråelser mer — man bör slumra in i harmoni.

9 oktober (*Clarens*). — Promenad. Rörelse och beundran. Det var så vackert, så smekande, så poetiskt, så moderligt. Solstrålarna, löfverket, himlen och kyrkklockorna sade till mig: Hämta mod och styrka, du stackars förkrossade. Nu är det välviljans tider, här finns glömska, lugn och hvila. Felen och vedervärdigheterna, oron och ångern, bekymren och oförrätterna bilda en enda börda. Vi göra ingen åtskillnad, vi lindra alla olyckor, vi utbreda frid, vi äro tröstare. Hjälp för dem som äro trötta, hjälp för de bedröfvade, hjälp för de sjuka, för syndarna, för enhver som lider i hjärtat, i samvetet eller till kroppen. Vi äro den undergörande källan, drick och lef! Gud låter sin sol uppgå öfver rättfärdiga och orättfärdiga. Hans gifmildhet köpslår inte med nådegåfvorna; den väger dem inte som en växlare och bokför dem inte som en kassör. Kom hit, här finns för alla!

29 oktober (Gèneve). — Det ideal man offentligt be-
känner sig till hör äfven det till skenet; det kan vara en
förevändning med hänsyn till nästan och en fälla för indi-
videns egen ärlighet genom att locka honom att tillskrifva
sig den förtjänst, som hans kokard anger. Det brukar tvärtom
oftast förhålla sig så, att ju vackrare kokarden är, ju sämre
är den som bär den — så stor är inbilskheten. Det är
ytterst riskabelt att yfvas med någon moralisk eller religiös
titel af hvad slag det vara må. Säg mig hvad du ger dig
ut för, och jag skall säga dig hvad du inte är.

Men hur skall man få reda på hvad en individ är?
Af hans handlingar för det första, men äfven af något annat,
som uppfattas endast genom intuition. Själen bedömer själen
på grund af valfrändskap, tvärs igenom orden och tystnaden,
handlingarna och blicken.

Jag erkänner att detta är ett subjektivt kriterium och
utsatt för misstag; men för det första finns det intet säkrare,
och för det andra står resultatets approximativa riktighet i
förhållande till domarens etiska utvecklingsgrad. Det är
modet som förstår sig på mod, godheten förstår sig på god-
het, högsinthen på högsinthen och ärligheten på ärlighet.
Man känner verkligt till endast hvad man själf har eller
hvad man har förlorat, det vill säga hvad man har ägt
och saknar, till exempel barnets uppriktighet, ungmöns jung-
frulighet eller hederns fullkomliga fläckfrihet. Den rätta
domaren är sålunda den oändliga godheten och därefter den
upprättade syndaren eller helgonet, den pröfvade mannen
eller den vise. Det är billigt, att vår probersten skall vara
så mycket finare, ju mindre onda vi själfva äro.

2 november. — Hvad har jag för intryck af den novell
jag just nu har läst? Ett blandadt. Den ger inte någon
näring åt fantasin, fastän den roar förståndet. Och hvarför
det? Därför att författaren alltid ironiserar och begärlig.

Man känner igen den voltairianska traditionen: mycken försmädlig het och kvickhet, föga hjärta, inte ett grand naivitet. Denna kombination, som är i högsta grad gynnsam för satir och journalism och pennkrig, är vida mindre lycklig i fråga om romaner och noveller, ty kvickhet är inte poesi och romanen faller dock inom poesin, om än på gränsen. Det obestämbara missnöje, som dessa epigrammatiska alster väcka, beror sannolikt på en sammanblandning af olika genrer. Vi känna ingen trygghet inför det tvetydiga. Gäckeri et skall inte svepa in sig i ömhet. Den hånfulla kvickheten når inte fram till humor. Jag tror till och med, att skämtaren knappast kan höja sig till det komiska, af brist på opersonlighet och djup. Att göra narr af ting och människor är ingen verklig glädje, det är ett kyligt nöje. Det uppslupna gycklet är sundare, ty det rymmer litet mera godhet. Skälet hvarför den beständiga ironin stöter oss tillbaka är att den saknar två ting: humanitet och allvar. Den är ett högmod, ty den ställer sig alltid öfver andra; den är ett lättsinne, ty samvetet lyckas inte tysta den. Kort sagdt, man läser och lägger bort de ironiska böckerna, men man fångslas endast af de böcker, där det finns *pectus*.

28 december. — Det finns två sätt att klassificera de människor vi känna: det första, egoistiska, hänför sig till oss själfva och skiljer på vänner, fiender, antipatiska, indifferenta, sådana som kunna göra oss nytta och sådana som kunna skada oss; det andra, opartiska, graderar dem efter deras inneboende värde, deras egna förtjänster eller fel, med bortseende från de känslor de kunna hysa för oss eller vi för dem.

Jag är mest böjd för det sistnämnda slaget af klassificering. Jag värderar människor mindre för den speciella tillgifvenhet de visa mig än för deras personliga förträfflighet, och jag kan inte förblanda tacksamhet med aktning.

När det vill sig väl, kan man förena dessa båda känslor. Ett pinsamt fall är det, när man är skyldig tacksamhet men inte kan känna aktning och trygghet.

Jag tror inte gärna på varaktigheten af tillfälliga tillstånd. Frikostighet hos en girigbuk, tjänstvillighet hos en egoist, saktmod hos en hetsig människa, ömhet hos en torr natur, fromhet hos ett prosaiskt hjärta och ödmjukhet hos en retlig egenkärlek, allt det där intresserar mig som fenomen betraktadt och jag kan till och med bli rörd af det, om jag är föremål för det; men det inger mig inte mycket förtroende. Jag förutser alltför klart, att det skall ta slut. Hvarje undantag tenderar till att försvinna och återgå till regeln. Hvarje privilegium är temporärt, och för öfrigt blir jag mindre smickrad än ängslig öfver att vara föremål för ett privilegium.

Det hjälper inte, att den ursprungliga karaktären täckes öfver af bildningens och de förvärfvade egenskapernas uppslamningar, den kommer alltid upp på ytan igen, när åren ha nött bort det accessoriska och senare tillkomma. Jag förnekar inte de stora moraliska kriserna, som stundom revolutionera själen, men jag räknar inte med dem. Sådant är en möjlighet men ingen sannolikhet. Till sina vänner bör man välja dem som besitta medfödda förtjänster och temperamentsdygder; att lita på lånade och tilläggsegenskaper är att bygga på tillforslad jord. Man löper för stor risk.

Undantagen äro fällor, och det är i synnerhet när de slå an på vår fåfänga, som de böra vara oss missänkta. Att fästa en flyktig man frestar alla kvinnor, att få en stolt kvinna att gråta af ömhet är någonting som kan berusa en man. Men dessa lockelser äro svekfulla. Naturlig frändskap grundad på dyrkandet af samma ideal och proportionell mot själens fullkomning är den enda som duger. Den äkta kärleken är en sådan som förädlar personligheten, som styrker

hjärtat och helgar tillvaron. Den älskade bör inte vara en sfinx utan en klar diamant; beundran och tillgifvenheten växa då i samma mån som kännedomen.

*

Smärtan är den mest omfattande af sinnevärldens realiteter, men smärtans förklaring på Kristi sätt är en vackrare lösning af problemet än smärtans utrotande enligt Çakyamunis metod.

*

Att afstå från lyckan och endast tänka på plikten, att låta hjärtat lämna rum för samvetet — det är ett frivilligt martyrskap som har sin upphöjdhet. Naturen i oss reser sig emot det, men det bättre jaget underkastar sig. Att hoppas på rättvisa är tecken till en sjuklig ömtålighet. Man får lof att kunna undvara det. En manlig karaktär består i detta oberoende. Må världen tänka om oss hvad den vill, det är världens ensak. Om den inte har lust att ge oss vår rätta plats förrän efter vår död och till och med om den aldrig gör det, så är den i sin rätt. Vi å vår sida ha rätt att handla som om fosterlandet vore erkänsamt, som om världen vore rättvis, som om allmänna opinionen vore klar-synt, som om lifvet vore rättfärdigt och som om människorna vore goda.

1881. ¹

5 januari. — Det är troligt, att jag är mera rädd för skammen än för döden. *Omnia serviliter pro dominatione*, säger Tacitus. Hos mig förhåller det sig alldeles motsatt. Till och med ett frivilligt beroende är mig en börda. Jag skulle blygas öfver att låta mig bestämmas af egennyttan, att ge vika för tvång eller att vara slaf under någon som hälst vilja. Fåfängan synes mig som en trädedom, egenkärleken som en småaktighet och hänsynen till egen fördel som en låghet. Jag afskyr den ärelystnad som gör en till vasall under någon eller något. Jag vill vara min egen herre rätt och slätt.

Om jag hade hälsan, så skulle jag vara den friaste människa jag känner, fastän en smula hjärtesträfhets vore af nöden för att öka mitt oberoende.

Låt oss inte öfverdrifva, min frihet är endast negativ. Ingen har något håll på mig, men många saker äro mig inte längre möjliga, och om jag vore nog dum att åtrå dem, så skulle gränserna för min frihet visa sig. Jag aktar mig också för att önska mig dem och framkalla dem för min själ. Jag vill endast hvad jag kan — på det sättet stöter jag inte emot någon mur och nedbryter till och med stängslet kring min gård. Jag vill snarare litet mindre än jag skulle kunna för att inte ens snudda vid hindret. Frivillig försakelse

¹ Amiel dog den 11 maj detta år.

är värdighetens skydd. Om vi plundra oss, bli vi icke plundrade. Den som har gjort sig af med sitt lif kan se döden i ansiktet; hvad kan den väl ta ifrån honom ytterligare? Förintandet af åtrån och utöfvandet af barmhärtighet, i det ligger hela Buddhas metod, hela befrielsens konst. . .

Min hals besvärar mig. Det snöar. På så sätt är jag beroende af naturen och Gud. Men jag beror inte af någon människonyck, och det är en hufvudsak. Det förstås, att min apotekare kan göra ett misstag och förgifta mig eller min bankir ruinera mig, liksom en jordbäfning kan förstöra mitt hus utan skadestånd. Det absoluta oberoendet är således en ren chimär. Men jag har det relativa oberoendet, stoikerns, hvilken drar sig in i sin vilja och stänger portarna till denna fästning.

»Låt oss svära att icke tåla någon herre utom Gud.»
Det forna Genève's ed förblir mitt valspråk.

10 januari. — Att lägga andras illvilja, otacksamhet och likgiltighet på sinnet är en svaghet som jag skulle vara fallen för. Det är mig pinsamt att vara misskänd och skeft bedömd; jag har ingen manlig hårdhet, mitt hjärta är mer än tillbörligt sårbart. Det förefaller mig dock, som om jag hade hårdat och stålsatt mig på denna punkt. Världens elakhet plågar mig mindre än förr. Har jag filosofin att tacka för det, eller är det en verkan af åldern? Eller kanske orsaken helt änkelt är de bevis på aktning och tillgifvenhet, som jag mottagit? Jag har behöft dessa vittnesbörd för att kunna förvärfva mig någon själfuppskattning. I annat fall skulle jag lätt ha kommit att tro på min absoluta oduglighet och värdelösheten af alla mina försök. För de blyga är framgång nödvändig, loford moraliskt lyftande och beundran ett styrkande elixir. Man tror att man känner sig själf, men så länge man inte vet sitt relativa värde och sitt sociala taxeringspris, känner man sig inte tillräckligt. För

att kunna handla får man lof att räknas för något bland de andra, man får känna sig ha någon betydenhet och kredit för att kunna afpassa sin ansträngning efter det motstånd man har att besegra. Så länge man föraktar opinionen, saknar man en måttstock för sig själf, man har inte reda på sin relativa förmåga. Jag har för mycket missaktat opinionen och på samma gång varit alldeles för ömtålig för orättvisa. Dessa två fel ha stått mig dyrt. Jag skulle velat möta välvilja, sympati och billighet, men min stolthet har förbjudit mig att söka gunst, att vara skicklig och beräkna . . . Jag tror mig inte ha följt en oriktig kurs, eftersom jag har varit ense med mig själf, men oförmågan att anpassa mig har nött ut mig till ingen nytta. Nu har det blifvit frid inom mig, men min bana är lyktad, min kraft är tillända och mitt lif är nära sitt slut. »Det är inte längre tid till något utom till att dö.» Därför kan jag också skärskåda allt det här från historisk synpunkt.

23 januari. — Natten dräglig, men i morse en för-
tärande hosta. — Strålände vackert väder. Solen strömmar
in genom fönstren. Med fötterna på kamingallret har jag
just suttit och läst min tidning.

I detta ögonblick känner jag mig bra, och det förefaller mig underligt, att jag är dödsdömd med så kort uppskof. Lifvet har ingen förnimmelse af frändskap med döden. Det är utan tvifvel därför som ett slags mekaniskt, instinktivt hopp alltjämt stiger upp inom oss, hvilket förblindar förnuftet och inger oss tvifvel på den vetenskapliga sanningen. Lifvet sträfvar att hålla ut hos varelsen. Det upprepar liksom papegojan i fabeln ända in i det ögonblick då det strypes:

Det här, det här gör ingenting.

Tanken ser sakerna från den mörkaste sidan, men djuret protesterar. Det tror inte på det onda förrän det

är där. Är det egentligen något att sörja öfver? Sannolikt inte. Naturen vill att det lefvande skall värja sig mot döden, hoppet gör gemensam sak med kärleken till lifvet; det är en naturlig impuls, hvilken sedan ställts under religionens skydd. Hvem vet, Gud kan ju rädda oss, göra ett under. Och för öfrigt, är man någonsin säker om att det inte finns något botemedel? Ovissheten är hoppets tillflykt. Det ovissa räknas till de gynnsamma utsikterna. Den mänskliga bräckligheten hakar sig fast vid alla stöd. Hur skulle man kunna förtycka den det? Med allt bistånd, som den skaffar sig, undslipper den ändå näppeligen ångesten och förtviflan. Den lyckligaste lösningen blir alltid att underkasta sig nödvändigheten, i det man kallar den Guds faderliga vilja, och modigt bära sitt kors, i det man räcker det åt den som härskar öfver människors öden. Soldaten diskuterar inte den erhållna instruktionen, han lyder och dör utan knot. Om han väntade att få se hvad hans offer tjänar till, kände han inte till underkastelse.

Jag tänkte i morse på att det är bra få personer som ana våra fysiska vedervärdigheter, att inte ens våra anhöriga och närmaste vänner ha reda på våra samtal med förskräckelsens konung. Det finns tankar som inte ha någon förtrogen, det finns bedröfvelse som inte kan delas. Man måste till och med dölja den af ädelmod. Man drömmer ensam, man lider ensam, man dör ensam, man bor ensam i kammaren af fyra bräder. Men det är oss icke förmenadt att lämna Gud tillträde till denna ensamhet. Den stränga monologen blir på det sättet dialog, motviljan blir foglighet, försakelsen blir frid och den smärtsamma förstörelsen blir frihet. »Att vilja hvad Gud vill är den enda insikt som kan skänka oss ro.»

Enhvar af oss genomkorsas af många stridiga impulser, men så snart han inser hvar ordningen är och fogar sig i ordningen, blir allting bra.

4 februari. — Det är en underlig känsla att gå till sängs med den tanken, att man kanske inte får se morgondagen. Jag hade den mycket starkt i går, och här är jag ändå. Förnimmelsen af ytterlig bräcklighet underlättar ödmjukheten, men den sätter p för all ärelystnad; »öfvergif det långa hoppet och de vidlyftiga planerna». Ett arbete beräknadt på en längre tidrymd förefaller orimligt. Man lefver endast för dagen.

Om man inte föreställer sig, att man har framför sig ett lustrum, ett år eller åtminstone en månads frist, om man inte längre räknar annat än i dygn och nästa natt redan är en hotelse och något ovisst, så är det klart att man afstår från konst och vetenskap och politik och nöjer sig med att föra dialoger med sig själf, hvilket är möjligt till det sista. Det inre samtalet är allt hvad som står till buds för den dödsdömde, hvars afrättning drar ut på tiden. Han kallar sig tillsammans inför sitt inres domstol. Han riktar sig inte utåt längre, han granskar sitt inre. Han handlar inte längre, han betraktar. Han skrifver ännu till dem som vänta att höra af honom; men han afstår från publiken och sluter sig i själfbetraktelse. Liksom haren går han för att dö i sitt läger, och detta läger är hans medvetande, hans tänkande. Det är också hans dagbok. Så länge han kan föra pennan och har ett ögonblicks ensamhet, samlar han sina tankar inför detta eko af sig själf och talar med sin Gud.

Detta är likväl inte någon moralisk examen, någon akt af förkrosselse eller något rop om hjälp. Det är endast ett underkastelsens amen . . . »Mitt barn, gif mig ditt hjärta.»

Försakelsen och samtycket till det oundvikliga äro mindre svåra för mig än för andra, ty jag vill ingenting. Jag skulle bara gärna vilja slippa lida, men Jesus i Gethsemane ansåg sig ju kunna bedja samma bön; jag vill som han lägga till de orden: »Dock ske din vilja och icke min», och så bidar jag.

... Sedan åtskilliga år tillbaka har den immanente Guden varit verkligare för mig än den transcendente Guden, Jakobs religion varit mig mera främmande än Kants eller till och med Spinozas. Hela den semitiska dramaturgin har synits mig som en fantasiprodukt. De apostoliska dokumenten ha ändrat värde och betydelse i mina ögon. Trossystemet och sanningen ha skilts isär med växande tydlighet. Den religiösa psykologin har blifvit ett fenomen helt änkelt och förlorat sitt fixa och noumenala värde. Pascals, Leibnitz' och Secrétans apologier synas mig inte mera bevisande än medeltidens, ty de förutsätta det som är ifrågasatt: en uppenbarad lära, en bestämd och oföränderlig kristendom. Det förefaller mig som om det jag har i behållning af mina studier vore en ny andens fenomenologi, intuitionen af den universella förvandlingen. Alla speciella öfvertygelser och skarpt utpräglade grundsatser och fastslagna formler och osmältbara idéer äro endast fördomar, som äro till gagn i det praktiska lifvet men insnäfvande för anden. Det absoluta i detalj är någonting orimligt och själfmotsägande. Politiska, religiösa, ästhetiska och litterära partier äro symptom på ledstyfhet hos tänkandet. Hvarje speciell troslära är en envishet och en slöhet, men en sådan där förtätning har sin stund då den är nödvändig. I sin egenskap af tänkande frigör sig vår monad från tidens, rummets och den historiska miljöns begränsningar; men i egenskap af individuell och för att kunna utträta något anpassar den sig efter de gängse illusionerna och föresätter sig ett bestämdt mål. Det är tillåtet att vara människa, men det är också tjänligt att vara en människa, en individ. Vår roll är således dubbel. Men filosofen är berättigad att särskildt utveckla den förstnämnda sidan, hvilken så godt som samtliga dödliga försumma.

7 februari. — Vackert solsken i dag. Men jag har knappast spänstighet nog för att lägga märke till det.

Beundran och njutning förutsätta en smula rast. Men mitt hufvuds tyngd tröttar min hals och lifvets tyngd trycker mitt hjärta — det är inte det ästhetiska tillståndet...

Jag har tänkt på åtskilliga saker, som jag borde ha skrifvit, men det ursprungligaste och bästa af oss låta vi för det mesta gå förloradt. Vi spara oss för en framtid som aldrig kommer. *Omnis moriar.*

15 februari. — Inte utan smärta afstått från att hålla min föreläsning på universitetet och skickat efter min æskulap.... Ställt på kaminen de blommor, som*** har skickat mig. Bref från London, Paris, Lausanne och Neuchâtel...

Det verkar som kransar lagda på en graf.

I tankarna tar jag farväl af alla de aflägsna vänner, som jag inte får återse mer.

18 februari. — Töcknigt väder. Natten ganska bra... Afmagringen fortfar likväl. Gamen lämnar mig frist, men han sväfvat öfver sitt byte. Möjligheten att återuppta mina offentliga funktioner gör intryck af en dröm...

Utän att i denna stund erfara några förnimmelser af en annan värld känner jag mig som en fånge på lifstid, en kronisk sjukling. Detta sväfvande tillstånd, som hvarken är död eller lif, har sitt behag, ty om det än är en försakelse, så tillåter det dock att tänka. Det är ett drömeri utan smärta, ett fridfullt eftersinnande. Omgifven af vänner och böcker drifver jag med tidens ström, som jag förr i världen gled fram på de holländska kanalerna, utan skakning och utan buller. Jag tycker mig ännu vara på en *trekschuit*. Man hör på sin höjd ibland det sakta plaskandet af vattnet, som klyfves af prämen, eller hofslagen af draghästen, som trafvar på den sandiga stigen. En färd under sådana förhållanden har någonting sagolikt. Man är inte säker på att fortfarande vara till och vara bunden vid

jorden. Man tänker på vålnader och skuggor, som fly in i skymningsdunklet af *inania regna*. Det är en flytande tillvaro... Jag ser mina intryck, mina drömmar, mina tankar och mina minnen glida förbi, likt en man som har afstått från allt... Denna kontemplativa orörlighet är besläktad med den som man tillskrifver serafim. Det är inte det individuella jaget som intresserar den, det är ett exemplar af monaden, en profbit på andens allmänna historia. Allt är i allt och medvetandet ransakar hvad det har framför sig. Ingenting är stort eller litet. Anden anlägger alla tillvarelsesätt och allt passar den. I detta tillstånd försvinna sambanden med kroppen, med den yttre världen och med de öfriga individerna. Själmedvetandet går upp i det operonliga medvetandet. För att man åter skall bli en person, fordras det smärta, plikt och vilja.

Behöfver man ångra dessa svängningar mellan det personliga och det operonliga, mellan panteismen och teismen, mellan Spinoza och Leibnitz? Nej, eftersom det ena af dessa tillstånd skänker medvetande om det andra. När människan är i stånd att gästa båda dessa områden, hvad tjänar det då till att hon stympar sig?

1 mars. — Jag har just med tillhjälp af tidningen kastat en blick på världshändelserna. Det är Babels förbistring. Men det är verkligen angenämt att på en timme fara jorden rundt och låta människosläktet passera revy. Det väcker en förnimmelse af allestädesnärvaro. En tidning i tjugonde seklet kommer att bestå af en tio tolf dagliga bulletiner, redogörande för politik, religion, vetenskap, litteratur, konst, handel, meteorologi, militärväsen, hushållning, sociala frågor, rättegångsväsen och finanser, och omfatta endast två afdelningar: *Urbs* och *Orbis*, landet och världen. Begäret att sammanfatta och föränkla kommer att göra allmänt bruket af de grafiska förfaringssätten, som tillåta serier och

jämförelser. Till slut kommer man att känna släktet och jordklotet på pulsen, lika ledigt som man gör det med en sjuk, och direkt anteckna det universella livvets hjärtslag, liksom man kommer att höra gräset växa eller fläckarna i solen klinga eller de vulkaniska jäsningarna gro. Verksamheten kommer att förvandlas till medvetande, Gaia varseblir sig själf. Då kommer hon också att blygas öfver sina ordningar, sin fulhet, sitt elände och sina brott och kanske fatta energiska beslut till förmån för rättvisan. När mänskligheten får sina visdomständer, kommer den att skämmas och bättra sig och vilja systematiskt reducera det ondas andel. *Der Weltgeist* skall öfvergå från instinktillståndet till det etiska tillståndet. Kriget, hatet, egoismen, sveket och den starkares rätt skola anses som forntidsbarbarier, som barnsjukdomar. De civiliserade skola ersätta sina pretentioner med verkliga förtjänster. Människorna skola bli bröder, folken skola bli vänner, raserna skola sympatisera, och man skall ur kärleken vinna en lika mäktig drifkraft till täflan, uppfinning och nit, som egennyttans råa stimulus har lämnat. Skall detta tusenåriga rike uppstå? Det är en religion att tro det.

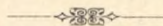
16 mars. — En af mina studenter har varit här med hälsningar från sina kamrater... Min syster har skickat mig en azalea, rik på blommor och knoppar, *** rosor och violer. Alla skämma bort mig, det visar att jag är sjuk.

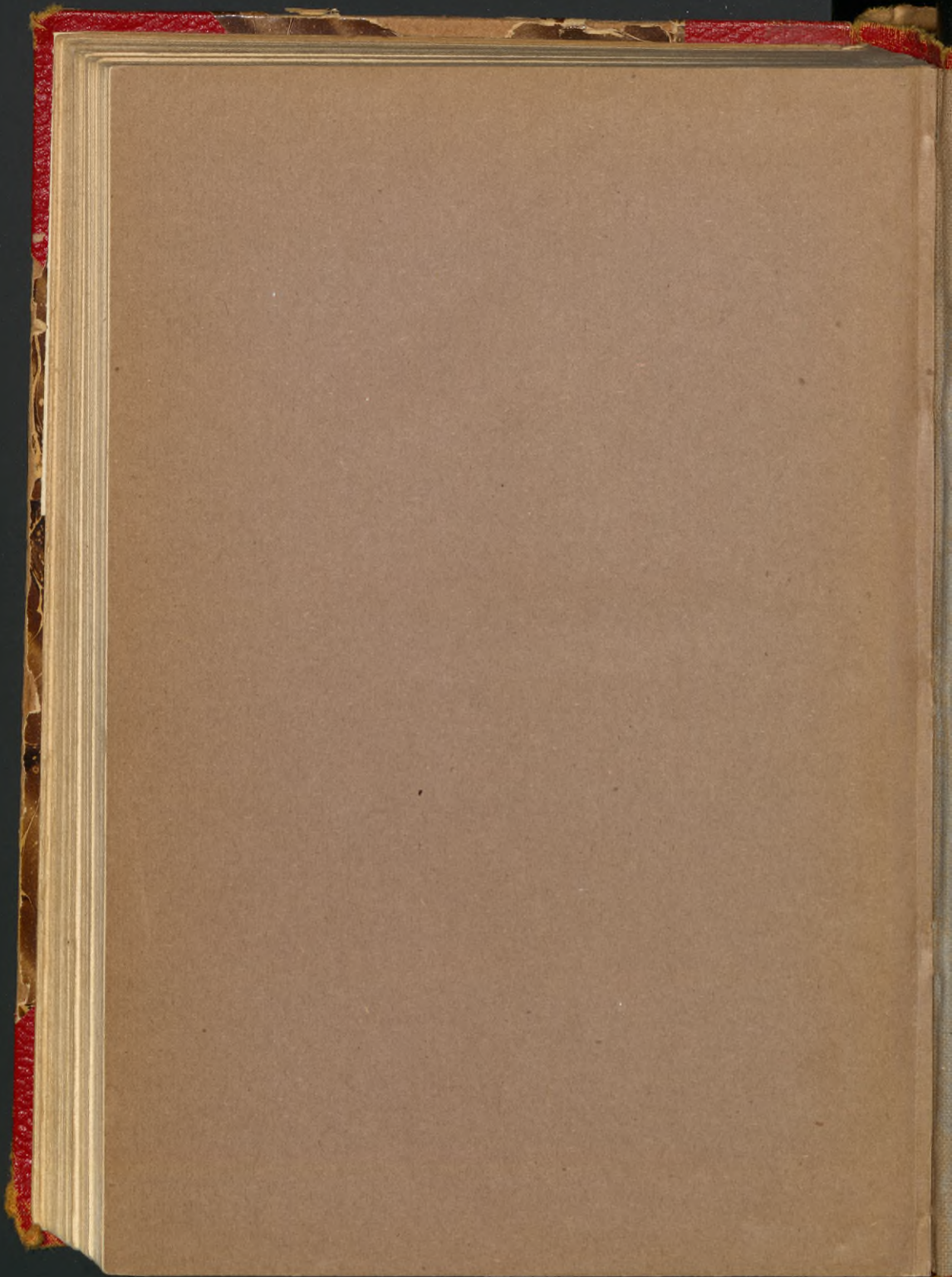
21 mars. — Det här sjuklingslivet är alldeles för epikureiskt. På fem eller sex veckor har jag inte gjort annat än väntat, skött mig eller förstrött mig, och nu är jag led vid det. Hvad som fattas mig är arbete. Arbete är tillvarons krydda. Ett lif utan mål, utan ansträngning har en fadd smak. Lättjan medför slapphet, och af slappheten alstras leda. För rästen kommer nu vårlängtan. Nu är tiden för obestämd trånad, tyst hängsjuka, orediga för-

hoppningar och suckar utan föremål. Man drömmer klarvaken. Man trefvar efter jag vet icke hvad. Man kallar på något som inte har något namn, så vidt det inte skulle vara lyckan eller döden.

10 april. — Hvad våra önskningar bedraga oss!... Ödet har två sätt att krossa oss: antingen afslår det våra önskningar eller uppfyller det dem. Men den som vill endast hvad Gud vill undgår båda dessa olycksfall. »Alla ting vändas till godo.»

15 april. — I dag är det långfredag, smärtans högtid. Jag vet hvad dagar af ångest och nätter af kval vilja säga. Låt oss ödmjukt bära vårt kors... Du har ingen framtid mer. Din plikt är att ordna det närvarande och reda upp dina angelägenheter. Försök att sluta väl, eftersom du inte har något mer att företaga och inte ens något att fullfölja.

232-8

6000244073

Göteborgs universitetsbibliotek

